

מדשן ביתך

גליון
מס' 592

פנינים ורעיונות נפלאים לפרשת השבוע
מאוצרו של הרב יוסף זריצקי שליט"א

בראשית
תשפ"ז

ביכולתו לרדת עד הדרגה הנמוכה ביותר, אבל התורה אף שאין גבול לחכמה הטמונה בה, אבל כיון שנכתבה על ידי יוצר הכל, הוא יתברך נטע בתורה כח עילאי, שגם האדם הפשוט יבין את התורה כפי כח הבנתו, סגולה זו להיות מגביהי לשבת, להיות ברקיע השביעי, ובכל זאת "המשפילי לראות", לרדת למטה כל אחד לפי הבנתו, ושלא יהיה מי שח"ו אין התורה מותאמת לפי כוחו. זוהי סגולה שרק הקב"ה יכול ליצור אותה. ובכך מסביר הסבא מקלם את מאמר חז"ל "אין מקרא יוצא מידי פשוטו" (שבת ס"ג.), המקרא כמה שיש בו עמקות אך לעולם אינו יוצא מידי פשוטו.

ג. הרב שך מסביר, שפסוק "בראשית ברא אלקים" הוא ההקדמה והיסוד לכל ציווי התורה. כשאדם ניגש ללמוד את התורה, צריך לדעת שהתורה בנויה על חוקים ומשפטים, כדי לדעת איך להתנהג. וכל מי שיודע ומבין שכל הבריאה נבראה על ידי הבורא והכל שייך לו, אזי השכל הישר מחייב להבין שיש לו לבוא דרישות מאותם המסתובבים בתוך העולם שלו. ובוודאי לא יתכן שייתן רשות לכל אחד לעשות כבתוך שלו, לנתץ ולהרוס את יופי הדר עולמו, בלי דין ומשפט. כל המצוות שנצטוו בתורתו, הם דרישות מ"בעל העולם", שכל מי שמתהלך בעולמו ומשתמש בו, שיעשה כפי ההוראות. ורק למי שמקיים את ההוראות, ניתנת הרשות להשתמש. וזה מה שאומר הקב"ה לאדם הראשון "תן דעתך שלא תחריב את עולמי". וזהו ההקדמה לכל הבא בשעריה.

שבת בראשית

מדוע נקרא בפי כל פרשת בראשית בשם "שבת בראשית", ולמה לא נקרא כן פ' נח או פ' לך שבת נח או שבת לך. בספר "דברי יחזקאל" מבאר בשם חמיו בעל "אריה דבי עילאי" אבד"ק ווישניצא. משום שבימים הנוראים כל אדם היה לו הרהור תשובה, וקיבל על עצמו איזושהי הנהגה טובה, כל איש לפי ערכו ומדרגתו, לכן נקרא שבת בראשית, שמזכירין להאדם שמה שעבר עבר ומעתה מתחיל סדר חדש וישתדל א"ע שיהיה מעתה טוב.

אחרית לראשית

נהוג לנעוץ ולחבר את סוף התורה לתחילתה.

בספר "כמוצא שלל רב" הביא רעיון נפלא בשם רבי מאיר הלוי עפשטיין זצ"ל, אב"ד קופישאק (וילנים מו"ץ בויילנא) בספרו "אבן ישפה".

הגמרא במסכת מגילה מספרת [דף ט:]: 'מעשה בתלמי המלך שכנס שבעים ושנים זקנים, והכניסם בשבעים ושנים בתים, ולא גילה להם על מה כינסו, ונכנס אצל כל אחד ואחד ואמר להם: 'כתבו לי תורת משה רבכם'. נתן הקב"ה בלב כל אחד ואחד עצה, והסכימו כולם לדעת אחת, ושינו מן הלשון שנאמרה בתורה בכמה וכמה מקומות, והראשון שבהם הוא בפסוק

הקדמה

א. כשבאים ללמוד את ספר בראשית, צריכים לדעת את דברי המדרש בשמו"ר [ל' - י"ב], אמר לו עקילס לאדריינוס המלך רוצה אני להתגייר ולהיעשות ישראלי, אמר לו אומה זו אתה מבקש, כמה ביזיתי אותה, כמה הרגתי אותה, לירודה שבאומות אתה מבקש להתערב. מה ראית בהם שאתה רוצה להתגייר. אמר לו, הקטן שבהם יודע היאך ברא הקב"ה את העולם, מה נברא ביום הראשון, ומה נברא ביום השני, כמה יש משנברא העולם, ועל מה העולם עומד. וזהו ספר בראשית, הוא יסוד האמונה.

מסופר על רבי יהודה הלוי גאון שירת ישראל בספרד, שחי בשכנותו של גוי שאף הוא להבדיל היה משורר, וגוי זה טען ברוב סכלותו שהעולם נברא מאליו, ויכוחים רבים התנהלו בין רבי יהודה הלוי לבין גוי זה, אך לא עלה בידי רבי יהודה לשכנעו ולשנות את השקפתו. באחד הימים חיבר המשורר הגוי שיר, וכשהגיע לשורות הסיום לא ידע כיצד לסיימו. יצא אפוא לטייל בגינתו, הרהר בשיר שחיבר וחשב על סיום מוצלח, בדיוק באותה שעה עבר רבי יהודה הלוי בסמוך לבית המשורר ומבעד לחלון ראה את השיר הבלתי גמור מונח על השולחן, ומיד הוסיף בשולי הגיליון שורות של סיום מוצלח ביותר. כששב הגוי מטילו מצא להפתעתו את השיר המושלם, אך לא ידע כמובן מי עשה זאת, בהתרגשות מרובה מיהר אל שכנו, רבי יהודה, וסיפר לו את הדבר. "מדוע אתה מתפלל?" ציין רבי יהודה את פליאתו הנרגשת, "בוודאי נעשה הדבר מאליו". "לא ייתכן כדבר הזה", אמר הגוי, "שיר אינו יכול להיכתב מאליו". "ובכן" השיב לו רבי יהודה תשובה ניצחת "שיר קטן אינו יכול לדעתך להיכתב מאליו, ואילו העולם כולו יתכן שיברא מאליו".

ומאידך גיסא, הרמב"ן בפירושו לתורה [פס' ג'] אומר, והפירוש בסדר הכתובים בזה נשגב ונעלם, ודעתנו בו פחותה מן הים הגדול - גם הקטן לומד את ספר בראשית אך גם הגדול אינו מבין אותו לאשורו. וכעין זה פירש רבי אברהם בן הגר"א את הפסוק בתהילים (י"ט, ה) "עדות ה' נאמנה מחכימת פתי", סיפורי התורה שונים מסיפורי שאר חכמות, בכל החכמות כשרוצים להסביר עניינים עמוקים יספרו סיפורים בדויים והטיפשים שקוראים אותם כפשוטם נשארים בטיפשותם, אבל סיפורי התורה רומזים לעניינים נפלאים, עמוקים, פשוטים בתכלית האמת ומחכים את הפתאים.

ב. כותב הסבא מקלם, היוונים חיברו ספרי פילוסופיה שרק יחידי סגולה הבינו אותם ושאר ההמון לא הבין ולא היתה להם תועלת בספרים אלו. וגם כשראו שהמון העם לא מבין, כתבו את ספר "המידות", אבל גם ספר זה הוא עמוק מידי ולמרות רצונם להתאים חיבורו ולרדת לעם, בכל זאת לא הצליחו כיון שהוא היה גבוה מן העם גובה רב. גם כשהנמיכו את ספריהם לא הצליחו לרדת אל העם, כי היציר הנברא יש בכוחו להוריד עצמו ואין

שלפנינו, ששינו וכתבו לו: 'אלקים ברא בראשית', שלא יאמר שתי רשויות הן וראשון ברא את השני. לאור זאת יובן הקשר בין המילים המסיימות את התורה: "לעיני כל ישראל" - לפסוק הראשון בתורה: "בראשית ברא אלקים", והיינו: רק 'לעיני כל ישראל' צריך לכתוב 'בראשית ברא אלקים', אבל לעיני אפיקורסים צריך לכתוב 'אלקים ברא בראשית'...

רבי נתן געשטעטנער זצ"ל בספרו "להורות נתן" קישר סמיכת סיום התורה לתחילתה, על פי דברי מרן ה"חתם סופר" זצ"ל (דבריו הובאו בספר 'משמרת אלעזר' (אור עולם אות ל"ו) ששמע מרבו הגאון המהר"ם שיק זצ"ל, שאמרו בשם רבו החת"ס זצ"ל) שהקשה, איך התקיימו שמים וארץ אחרי שבירת הלוחות, הלא תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית, אם יקבלו ישראל את התורה - מוטב, ואם לאו יחזור העולם לתוהו ובוהו [שבת פ"ח]. וכיון שעל ידי שעשו ישראל את העגל - הוצרך משה רבינו ע"ה לשבור את הלוחות כדי לדונם כפנויה שזינתה ולא כנשואה כמבואר במדרש [שמו"ר מ"ו - א'], אם כן התבטלה הקבלה, ועל מה נתקיים העולם עד לקבלת הלוחות השניות? ותירץ דמהאי טעמא נתן הקב"ה את התורה למשה רבינו ע"ה, והתורה נקראת על שמו. וכיון דעל כל פנים משה רבינו קיבל את התורה - לכן נתקיימו שמים וארץ בזכותו, עד כאן דבריו.

ועל פי זה יתבארו הדברים. רש"י פירש 'ולכל היד החזקה וכו' לעיני כל ישראל', הכוונה שמשה רבינו קיבל את הלוחות בידיו ונשאו לבו לשבור הלוחות לעיני כל ישראל, ויש להקשות, איך נתקיימו שמים וארץ כיון שנשברו הלוחות ונתבטלה הקבלה, כקושיית ה"חתם סופר"? ועל זה בא לתרץ 'בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ', ודרשו חז"ל [פסיקתא זוטרותא] 'בראשית - בשביל משה שנקרא ראשית', כלומר שבשביל משה רבינו נתקיימה בריאת שמים וארץ, שהתורה ניתנה לו ובזכותו נתקיים העולם, וכתירוצו של החת"ס, ואתי שפיר.

התורה מתחילה באות ב' ומסיימת באות ל', אותיות לב, אומר **רבי עקיבא איגרי**, האותיות שלפני לב זה א"ך, והאותיות שאחרי לב זה ג"ם, וכתוב כל אכין מיעוטים הם וכל גמים ריבויים הם, ובא ללמדנו מה שאמרו חז"ל אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכון ליבו לשמים, ג"ם מרבה מי שמרבה בפירושי התורה, וא"ך מי שממעט בחידושי התורה, אבל ביניהם יש 'לב ובלבד שיכוון ליבו לשמים'.

חומש בראשית

"בראשית" (א' - א')

מדוע קוראים לתורה 'חומש', כתב המב"ט, כי נתנו אותה בחמשה מקומות. א. במצרים, כמו קרבן פסח ודיני בכורות. ב. במרה, כגון פרה אדומה, שבת ודינים. ג. בהר סיני. ד. באוהל מועד. ה. בערבות מואב.

פרשת בראשית

"בראשית" (א' - א')

ראשי תיבות של המילה בראשית, כותב הגר"א מוילנא, בטחון רצון אהבה שתיקה יראה תורה, והן שש המידות החשובות ביותר לאדם.

כתב **רבי יצחק וייס זצ"ל** בספרו "אלף כתב": הגיד לי הרב אליעזר לנדא זצ"ל מעיה"ק ירושלים נין ונכד לרבנו הגר"א מוילנא. בחורף תרס"ג שמר זקיני הגאון מוילנא זצ"ל בהיותו בגולה, הגיע לעיר בערלין והיה לו אתו עמו פנקסי תורה וגם ניירות, אשר רשם בהם חידושי תורה, ובהיותי אצל בעל הבית אחד בבערלין, נפל להגר"א נייר אחד על הארץ, והבעה"ב הגביהו ומצא שכתב בו הגאון: "כל הש"ס כבלי וירושלמי תוספתא מכילתא ומדרשים, מרומזים בתורה שבכתב, וכל תורה שבכתב מרומזות בספר בראשית, וכל ספר בראשית רמזו בפרשת בראשית, וכל פרשת בראשית מרומזת בתיבת בראשית". שאלו הבעה"ב: הנה נולד לי בן בכור אשר מחויב אני לקיים בו מצות פדיון הבן, יראה לי רבנו איה מרומזת מצוה זו בתיבת 'בראשית'? והגאון זי"ע השיבו כרגע: 'בראשית' ראשי תיבות בנך ראשון אחר שלשים יום תפדה', והוא פלא והפלא'.

"בראשית ברא אלקים" (א' - א')

ר' יצחק פתח ראש דברך אמת, א"ר יצחק מתחילת ברייתו של עולם ראש דברך אמת. [בר"א ז'].

בפירוש "מתנות כהונה" על המדרש כתב שדברי רב יצחק רמזוים בשלוש התיבות הראשונות. כי סופי התיבות של בראשית ברא אלקים הן אמת, ובאותיות אמת מקופלת ומרומזת כל התורה,

ומצאנו בזה רמז נוסף, עשרת הדברות מתחילות באות - א', "אנכי ה' אלוקיך", המשנה מתחילה באות - מ' "מאמימי קורין את שמעך", והגמ' מתחילה באות - ת' "תנא היכא קאי", וזהו ראש דברך אמת. היינו תחילת תורה שבכתב ובע"פ מתחילים באותיות שמצטרפות לאמת. וכמו שמחבר ספר מטמיע את חותמו בספרו ונותן את שמו בספרו, כך טבע הקב"ה את חותמו בראש ספרו. ולמה נרמז בסופי תיבות ולא בראשי התיבות, כי החתימה היא בסוף, וחותמו של הקב"ה אמת. (שבת דף נ"ה.) ופירש"י שם אמצעיות לאותיות וראשון ואחרון לאותיות, והיינו שחתימתו של הקב"ה מורכבת מהאות הראשונה האמצעית והאחרונה. וכך גם חותם את שלושת המילים הראשונות שבתורה.

יש מפרשים כך: האותיות והמילים של חותמת מבחוץ הם הפוכות, אבל אחרי שחותמים נעשה כראוי. כך יש לפעמים אנשים שכשלא מבינים את דרכי ה', מיד יש להם טענות ח"ו. לכן אומרים להם, חותמת מבחוץ נראית הפוך, אבל אם נסתכל טוב על הדבר, נראה שזה ישר, מפני שחותמו והנהגת ה' וחותמו מדויק אמת וישר.

ובמהר"ל מסביר מדוע חותמו של הקב"ה אמת, שמהאות א' עד האות מ' (כולל) ישנם 13 אותיות, ומהאות מ' עד האות ת' יש 13 אותיות, ואחד ג"כ גימטריא 13, וזהו חותמו של הקב"ה אמת.

והנה התורה פתחה באות ב' "בראשית" וגם בזה יש רמז על תורת אמת, "אמת" בגימטריא קטנה 9, "שקר" בגימטריא קטנה 6. והנה אם נצרף שלש אותיות (כמניין האותיות במילים "אמת" "שקר") לפי סדר הא' ב', אם נתחיל לספור מהאות ב', כל 3 אותיות הגימטריא שלהן היא 9 כמניין אמת, ואם נתחיל מהאות א' כל שלש אותיות הגימטריא שלהם היא 6.

לדוגמא: אם נתחיל מהאות ב' בצירוף שלש אותיות - ב - ג - ד = 9, וכן בהמשך, הגימטריא של ה - ו = 18, וע"י חיבור הספרות 1+8=9 הרי הם גם

9, ח-ט-י = 27 – ובחיבור הספרות יחד $2+7=9$ הרי הם תשע, וכן"ל, כ-ל – מ = 9 (בגימטריא קטנה), נ-ס-ע = 18 וכן"ל, וכן הלאה.

ואם מתחילים מהאות א', אז כל 3 אותיות א-ב-ג = 6, ד-ה-ו = 15, ז-ח-ט = 24, י-כ-ל = 30, וכן בהמשך חיבור האותיות, ולכן התורה מתחילה באות ב', כדי לרמוז ולומר התורה היא "אמת".

וגם רש"י פתח את פירושו באות הראשונה א' אמר ר' יצחק. ובאמצע התורה (ויקרא יא' מב') על הפסוק "כל הולך על גחון" כתב רש"י שהולך שח ונופל על מעיו – וסוף התורה סיים באות ת' יישר כחך ששיברת.

"בראשית ברא אלקים" (א - א)

אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם ... [רש"י]

הרבי ר' בונם מפשיסחא זצ"ל (עי קונטרס חינוך הבנים [פיעטורקוב תרע"ג] נתיב הפרנסה) דרש פסוק זה, 'בראשית ברא אלקים' היינו שהקב"ה ברא את עולמו באופן שלעולם הוא יהיה במצב של 'ראשית' והתחדשות. וכך דרשו דורשי רשומות (קטרת סמים) כי 'בראשית' עולה בגימטריא 'מחדש בכל יום תמיד' (חגיגה י"ב).

ויש בכך רמז נאה נוסף, כי שלוש התיבות 'בכל יום תמיד' יש בהן ראשי תיבות 'בי"ת' וסופי תיבות 'למ"ד', שיש בזה רמז לתורה הקדושה הפותחת באות בי"ת ומסתיימת באות למ"ד של 'לעיני כל ישראל' (דברים לד', יכ), כי כל כח ההתחדשות הוא מכח התורה. וזה מה שנרמז ברש"י 'לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מ'החודש הזה לכם' (יעי שפ"א תרל"א, תר"מ, תרמ"ה)

"בראשית ברא אלקים" (א - א)

אין המקרא הזה אומר אלא דרשני וכו' בשביל התורה שנקראת "ראשית" ובשביל ישראל שנקראו ראשית. [רש"י]

בשביל דברים אלו ברא הקב"ה את העולם. אומר ה"חפץ חיים", אם אדם משקיע מיליון דולר באיזו עיסקה, ברור שהוא לא מתכוון להרוויח רק מאה דולר, ואם משקיע מיליארד, בוודאי ובוודאי שציפיותו לרווחים עצומים מאוד. ואם הקב"ה אומר שהוא ברא את כל העולם, את הים, את היבשה, חיות ועופות, בני אדם, צומח ודומם, הכל בשביל התורה, אז כמה שווה התורה וכמה שווים ישראל.

"בראשית ברא אלקים" (א - א)

אין המקרא הזה אומר אלא דרשני וכו' בשביל התורה שנקראת "ראשית" ובשביל ישראל שנקראו ראשית. [רש"י]

כבר במילה הראשונה של התורה דרשו חז"ל דרשה, אומר ה"באר יוסף", התורה באה ללמד אותנו שמיד בתיבה הראשונה צריכים אנו לדרשת חז"ל ושאי אפשר לפרש מילים כהבנתנו, אלא רק לפי דרשות חז"ל שהם התורה שבע"פ, מוסיף ה"באר יוסף", שלכן רש"י כתב בלשון שלילה "אין המקרא הזה אומר אלא דרשני", שהפסוק לא יובן ולא יתפרש, אלא רק ע"י חז"ל ודרשתם, ושהתורה שבכתב ושבע"פ צמודים ומאוחדים יחד. "בראשית ברא אלקים".

רבי יוסף חיים זוננפלד מביא רמז לחיבור בין תורה שבעל פה לתורה שבכתב כתוב בפסוק "ציון במשפט תפדה" (ישעיהו א' כ"ז) בגימטריא "תלמוד

ירושלמי", "ושביה בצדקה" בגימטריא "תלמוד בבלי". ללמדנו, שבזכות לימוד התורה, הקב"ה יגאל ויפדה את ישראל.

מספר רבי שלמה זלמן ארנרייך בספרו "אבני המקום", שקיבל מכתב מרבי יוסף חיים זוננפלד שכתב לו את הגימטריא הזאת, והביא רמז נוסף. "בראשית ברא" בשביל התורה שנקראת ראשית דרכו, ובשביל ישראל שנקראו (ירמיה ב' - ג) ראשית תבואתה. "תלמוד בבלי ירושלמי" בגימטריא 1120, "בראשית ברא" בגימטריא 1118, ואם נוסיף את שתי המילים, נקבל 1120. בשביל מה הקב"ה ברא את העולם, בשביל תלמוד בבלי וירושלמי, בשביל התורה שנקראת ראשית. התורה פתחה באות ב', כדי שהאדם ידע שאפילו את האות הא' הוא לא ישיג, כי כמה שילמד, תמיד ירגיש שחסר לו עוד ועוד.

עוד רמז הביאו, התורה התחילה באות ב' "בראשית" ואילו המשנה מתחילה באות מ', "מאימתי קוראין את שמע" [ברכות ב'] ודבר זה מרמז בפסוק "ודברת בם" [דברים ו' - ז'] דווקא בם יש לך לדבר ולא בדברים בטלים.

"בראשית ברא אלקים" (א - א)

לעתיד לבא מביא הקב"ה ס"ת ומניחו בחיקו ואומר למי שעסק בתורה שיבא ויטול שכרו. מיד מתקבצים ובאין... נכנסה לפניו מלכות רומי תחילה וכו' אומרים לפניו ריבונו של עולם הרבה שווקים תיקנו הרבה מרחצאות עשינו, הרבה כסף וזהב הרבינו, והכל לא עשינו אלא בשביל ישראל כדי שיעסקו בתורה. אמר להם שוטים שבעולם כל מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם. [ע"ז ב:].

נשאלת השאלה לעתיד לבא כאשר האמת תתגלה לעין כל איך יעיוזו אומות העולם לומר שקר גלוי לפני מלך מלכי המלכים שהכל גלוי וידוע לפניו? הרב מבריסק רבי יצחק זאב הלוי סאלאוויצ'יק בחידושו על התורה מיישב שאלה זו בתמימה נוספת, הקב"ה עונה לגויים ואומר להם שוטים שבעולם, לכאורה הקב"ה היה צריך לומר להם שקרנים אתם כובנים אתם משמע שאמת היו דבריהם ולא שיקרו, וביאור העניין הוא כך, כל בריאת העולם היתה בשביל ישראל ובשביל התורה וכן כל מה שהתחדש ויתחדש עד סוף כל הדורות הוא בשביל עם ישראל שיעסקו בתורה, ואף שבעינינו כיום אנו לא רואים שכל מה שנעשה הוא בשביל ישראל אבל לעתיד לבא שמלאה הארץ דעה ייראו כולם שכל מה שנעשה הוא בשביל ישראל, ועל זה יבואו אומות העולם ויטענו מגיע לנו שכר על מה שעשינו בשביל ישראל, אומר להם הקב"ה שוטים שבעולם אמנם היום כולם רואים שהכל נעשה בשביל ישראל אבל אתם כשעשיתם לצורך עצמכם עשיתם רק משמים סוכבו שכל מה שנעשה הוא בשביל ישראל.

"בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ" (א - א)

בשביל התורה ובשביל ישראל שנקרא ראשית. [רש"י]

לפי המבואר ברש"י שכל העולם נברא בשביל ישראל, אומר ה"אור החיים" הקדוש דבר מבהיל, מי שאינו עוסק בתורה, או לפחות מחזיק לומדי תורה, אסור לו ליהנות מהעולם הזה, שכולו נברא רק בשביל התורה, ואם אינו לומד תורה או לא מסייע ללומדי תורה, אין לו היתר להנות מהעולם הזה.

זולה"ק' מי שזכה בתורה, זכה בכל העולם, ומי שלא זכה בתורה, אין לו ליהנות מהעולם עד מדרך כף רגל זולת אם ישמש הכשר עמליה' (כלומר: שהוא ישמש לסיוע והכשר ללומדי תורה שיוכלו לעמוד בתורה).

"בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ" (א' - א')

התורה נכתבה בעשרים ושתיים אותיות קדושות שבהן ברא הקב"ה את עולמו. רמז לדבר, ראשי התיבות של הפסוק הראשון בגימטריא עשרים ושתיים, כמניין אותיות התורה. אומר ה"בן איש חי", שמטעם זה מיוסדות תפילות רבות לפי סדר הא' ב', כדי שנכלול בתפילתנו את כל כ"ב האותיות הקדושות שבהן נברא העולם ובהן ניתנה התורה ובזכות זו ניושע. ומוסיף רמז, מפסוק בתהילים (ל"ז - ה) "גול על ה' דרכיך ובטח עליו והוא יעשה". גול על ה' - עליך להתפלל על ה', דהיינו, לפי סדר של כ"ב אותיות הרמוזות באותיות שמעל שם הוי"ה. מעל האות י' נמצאת האות ט', מעל האות ה' נמצאת האות ד', מעל האות ו' נמצאת האות ה' ומעל האות ה' נמצאת האות ד', שמניינם הכולל הוא עשרים ושתיים. ואם תעשה כך, "בטח עליו והוא יעשה" וישמע תפילתך.

"בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ" (א' - א')

כתב ה"כל בו" (סימן ז'): הפסוק שלפנינו מורכב משבע מילים ועשרים ושמונה אותיות. במקביל, גם השבח הנשגב: "יהא שמה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמאי" כולל בתוכו שבע מילים ועשרים ושמונה אותיות. מכאן רמז לדרשת חכמים [ראה סוטה מ"ט]. שכל העונה 'אמן יהא שמיה רבא' בכונה, כאילו נעשה שותף לקדוש ברוך הוא במעשה בראשית. לכך גם כיוונו חכמים במאמרם [שבת ק"ט:]: "כל העונה אמן יהא שמיה רבא בכל כוחו קורעין לו גזר דינו", היינו שהמכוון ומדקדק בכל כ"ח האותיות שבשבח זה, זוכה שייקרא גזר דינו.

הוסיף ואמר רבי צבי אלימלך מדינוב ('אגרא דכלה' צירופי בראשית אות ק"פ), כי אף תיבת 'בראשית' רומזת לחובת עניית אמן יהא שמיה רבא בכל כוחו: "בראשית" ראשי תיבות: 'אמן יהא שמיה רבא תענה בקול (בכוח).

"והארץ היתה תוהו ובוהו" (א' - ב')

לכאורה מה בא זה ללמדנו מה היתה הארץ קודם בריאת העולם, אומר ה"תפארת ציון" בפירושו לבראשית רבה (ב' - א'), שבמילים אלו מבואר שלא רק שהארץ היתה תוהו ובוהו אלא שהיסוד של העולם הוא "תוהו ובוהו", ורק ע"י חסד שהקב"ה משפיע בעולם שיעשה פירות והעולם יהיה במצב יציב, ורק לכן הוא מתקיים. אבל דע לך, אדם, אתה יכול בשנייה להחריב את עולמי אם לא תלך בדרך הנכונה והארץ תחזור לתוהו ובוהו, כפי טבעה.

"תוהו ובוהו וחושך - יהי אור - ויבדל אלקים" (א' - ב' - ג' - ד')

מפסוק זה לומד ה"שפת אמת" דרך בעבודת ה'. לא יפול בזרועות הייאוש ושידיו יהיו רפויים. העולם בתחילת דרכו היה במצב של תוהו ובוהו וחוסר בהירות, ואח"כ "ויהי אור", ועדיין היה מעורב חושך. ואח"כ "ויבדל אלקים בין האור ובין החושך". כך גם האדם, בתחילת לימודו או דרכו, רואה חוסר בהירות ובירור, והכל נראה לו חושך ואפל, וגם כשמשגיח איזו הארה, עדיין

במצבו הרוחני, אור וחושך משמשים בעירוביה. וגם כשמתחיל לראות אור, עדיין החשיכה מרובה. ורק לאחר שנכנס לעסק התורה, רואה את ה"ויבדל אלקים בין האור ובין החושך". ואל יחשוב האדם שזה בא בדרך טבעית, אלא רק לאחר עמל ויגיעה יתחיל לראות את ההבדלה, כי כידוע כל ההתחלות קשות, וגם כשרואה כבר את ההבדלה וזוכה להגיע לאור, עדיין צריך להילחם כל חייו להרחיב את האור ולגרש את החושך.

וכך אמר ה"חפץ חיים" (ח"ח חייו ופעלו עמו' תתיא) פסוק זה בא לומר, מראשית הבריאה למד אותנו הבורא כי כן הוא בטבע הבריאה, גם כשיהיה לאדם מצב של 'תוהו ובוהו' - 'חושך', תמיד בכל עת ובכל שעה עדיין 'ורוח א' מרחפת ע"פ המים' - הקב"ה חופף מעליו ובוודאי יגיע בקרוב ש'ויאמר א- להים יהי אור ויהי אור', למה יתייאר אדם ממילא בקרוב יתיישבו ההדורים, יתבטלו התוהו ובוהו, והחושך יואר באור יקר. הנה המתבונן ב'סדר הבריאה' בששת ימי המעשה יראה כי בכל יום אירעה איזו תקלה (פלא), ביום הראשון ברא ה' את האור וראה שאין כדאי העולם לו עמד וגנוז לצדיקים, ביום השני חילק מים עליונים ותחתונים ומים תחתונים ככו, ביום השלישי ציוה להוציא מן הארץ עץ שטעם עזו ופריו שוה ולא היה כן, ביום הרביעי היה כל מעשה קטרוג הלבנה - אין שתי מלכים ... לכו ומעמי עצמך, ביום החמישי ברא את הדגים ובתוכם את הלווייתן ראה שאין העולם מתקיים והרג את הנקיבה, ואף ביום השישי נברא האדם שסרח וחסא וגזר עליו ולדורות מיתה, ועל כל זאת מעידה התורה בגמר ששת ימי המעשה וירא אלקים והנה טוב מאד ... ויכולו השמים והארץ וכל צבאם, ללמדך כי אף אם עברו על האדם כל ששת ימי השבוע עם תקלות ... נפילות וכיו"ב, כך ברא הקב"ה את עולמו, שתתחזק לאחר מכן ותכריז והנה טוב מאד, שלא להתייאר אלא מתוך אמונה לדעת שזה טוב מאד, וזוה כל האומר ויכולו 'נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית' ... דוק והבן.

"ויאמר אלקים יהי אור" (א' - ג')

בלשון הקודש "יהיה" משמעו לשון עתיד, ואם יש ו' בראש - ויהי - נהפך לעבר. בבריאת האור כתוב "יהי אור" - לשון עתיד, ואח"כ כתוב ויהי לשון עבר, ולא כתוב "ויעש אלקים" כמו"ש בשאר הנבראים. כתב הגר"א מוילנא שיש בזה רמז למה שדרשו חז"ל, שהאור שנברא להיות הולך ומאיר כל יום, נגנו לעתיד, ונעשה ממנו עבר, דבר שחלף.

"ויאמר אלקים יהי אור ויהי אור" (א' - ג')

כלל הוא בידניו: "כל מקום שנאמר 'ויהי' אינו אלא לשון צער" [מגילה י"ג], אם כן, מדוע נקטה התורה לשון 'ויהי' כלפי בריאת האור? מבאר רבי מנחם מנדל מווישווא: בגמרא [הגיגה י"ב] מבואר, שאת האור שנברא ביום הראשון גזר הקדוש ברוך הוא כדי שלא ייהנו ממנו הרשעים, ותחתיו נתן לנו את אור המאורות. והנה, האור הראשון שנברא היה אור אמיתי, ואילו האור הטבעי הקיים בימינו נחשב 'אור' רק ביחס לחושך, לפיכך הזכירה התורה בבריאתו לשון צער.

רבי נתן לוברט, מגאוני ירושלים, הביא בעניין זה את המבואר ברמב"ן (בפסוק הבא) שלפיכך נאמר בבריאת האור: "ויהי אור", ולא: "ויהי כן" כבשאר הימים, כיוון שהאור הראשון שנברא נגנו, ומתוך החושך שבא אחריו נברא אור המאורות הקיים בימינו.

על פי זה הסביר את לשון הכתוב [ישעיהו מ"ה - ז]: "יוצר אור ובורא חושך", שהאור שנוצר בימינו נוצר מתוך החושך שברא ה' ביום הראשון.

"וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים יְהי אוֹר וַיְהי אוֹר" (א' - ג')

יש לדקדק, מדוע לא כתוב "ויהי כן" כמו שכתוב אצל שאר הדברים שנבראו בימי בראשית. מתרץ ה"מאור ושמש", כיון שהאור שנברא לא נשאר אלא נגנז לצדיקים לעתיד לבא, לכן אי אפשר לומר "ויהי כן".

"וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים יְהי אוֹר וַיְהי אוֹר וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת הָאֹר כִּי טוֹב" (א' - ג' - ד')

ההבנה של האדם הפשוט שקורא פסוק זה היא שהקב"ה הביט ביצירה החדשה שיצר את האור, והגיע למסקנה שהאור "טוב". וכאילו ההתנהלות שהיתה כאן היא, שבתחילה אמר הקב"ה "יהי אור" ואז האור התגלה, ולאחר גילוייו אמר הקב"ה כי הוא טוב, שמעשהו כביכול "מוצלח". אך אצל הקב"ה אינו כך, וכי הקב"ה צריך להיווכח או להוכיח שהיצירה שברא היא טוב, הרי הקב"ה הוא כל יכול וכל בריאה שמייצר מוכרח להיות הכי טוב? מבאר רבי יהונתן אייבשיץ, התורה באה להשמיענו, שמידתו של הקב"ה אינו כמידת בשר ודם. לנו כבני אדם, אין השגה ואין יכולת להבין ולתפוס את מידת טובו של האור מצד עצמו, וההשגה של בני אדם הוא רק ביחס לחושך, כשאנו רואים את חסרוננו של החושך, יש לנו את האפשרות להבין במשהו את יתרוננו של האור ואת מעלתו. ולכן כותבת התורה "וירא אלקים את האור כי טוב", רק בורא עולם יכול לראות את טובו של האור בעצמותו.

"וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת הָאֹר כִּי טוֹב" (א' - ד')

רעיון נפלא כותב ה"בני יששכר" על פסוק זה. כתוב במשנה באבות [פ"ב מ"ח] חמישה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי וכו', אמר להן צאו וראו איזהו דרך ישרה שידבק בה האדם וכו', רבי אליעזר אומר עין טובה, רבי יהושע אומר חבר טוב, רבי יוסי אומר שכן טוב, רבי שמעון אומר הרואה את הנולד, רבי אלעזר אומר לב טוב, אמר להן רואה אני את דברי רבי אלעזר בן ערך מדבריהם שבכלל דבריו דברים.

שואל ה"בני יששכר" [מאמרי חודש אייר מאמר ג' אות א'] מספר שאלות. א. רבן יוחנן בן זכאי אמר להם "צאו וראו" היכן אמר להם לראות? ב. מהיכן כל אחד מהתנאים אמר את דבריו? ג. מה שאמר רב יוחנן בן זכאי שרואה הוא את דברי רבי אלעזר בן ערך מדבריהם שבכלל דבריו דברים, היאך ייכלל ב"לב טוב", "חבר טוב" "שכן טוב" ו"רואה את הנולד", ובפרט "עין טובה" איך תיכלל ב"לב טוב", הלא פעולת העין קודמת לפעולת הלב, שהרי כתוב עין רואה והלב חומד? מתרץ ה"בני יששכר" כוונת רבן יוחנן בן זכאי ב"צאו וראו" שיתבוננו בתורה מהו הטוב הכללי, והתלמידים הבינו מרבם שדבר זה נלמד מהמילה "טוב" הראשונה שמוזכרת בתורה, [כמו שאמרו חז"ל הרואה ט' בחלום סימן יפה לו הואיל ופתחה בו התורה בתיבת טוב תחילה, כי מתחילת בראשית עד תיבת "טוב" אין את האות ט', וכשהתורה השתמשה לראשונה באות ט' למילה טוב, הדבר מורה שהאות מורה באופן כללי על טובות התורה.] והנה התלמידים יצאו ודקדקו כל אחד מן הטוב הראשון שנאמר בתורה שהוא בוודאי טוב כללי.

והנה בפסוק כתוב "וירא אלקים את האור כי טוב", התורה תלתה את ה"טוב" הראשון בריאה, כמו שכתוב "וירא אלקים את האור כי טוב", מזה

למד רבי אליעזר שהטוב הראשון נאמר על ענין "עין טובה", וזוהי המידה שידבק בה האדם.

רבי יהושע למד מהפסוקים שנאמרו קודם לכן, "וחושך על פני תהום" ואח"כ כתוב "וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים יְהי אוֹר", נמצא שהאור נעשה חבר לחושך, וע"ז כתוב "וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת הָאֹר כִּי טוֹב", נמצא שה"טוב" כתוב בפסוק על חבר טוב, ולכן אמר רבי יהושע שחבר טוב היא המידה שידבק בה האדם.

רבי יוסי אומר "שכן טוב", שהרי כתוב "וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת הָאֹר כִּי טוֹב ויבדל", ודרשו חז"ל ראה שאין נאה שיהיה האור משמש בערבובייה עם החושך וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה, היינו האור והחושך שניהם נמצאים בשכנות זה לזה, וע"ז נאמר "וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת הָאֹר כִּי טוֹב", ולכן אמר רבי יוסי שה"טוב" שידבק בו האדם הוא שכן טוב.

רבי שמעון אומר הרואה את הנולד, ומקורו, כי חז"ל דרשו מפסוק זה והובאו דבריהם ברש"י, ראהו שאינו כדאי להשתמש בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבוא, ועל ראיית הנולד הוזה נאמר "וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת הָאֹר כִּי טוֹב", לכן אמר רבי שמעון שה"טוב" שידבק בו האדם הוא לראות את הנולד.

רבי אלעזר בן ערך אמר לב טוב, וטעמו כי מתחילת פרשת התורה עד המילה "טוב", יש ל"ב תיבות, א"כ "לב טוב מורה על הטוב הכללי, ולכן אמר רבי אלעזר שהמידה שידבק בה האדם היא "לב טוב".

בא רבן יוחנן בן זכאי ואמר להם, אני רואה את דברי רבי אלעזר בן ערך מדבריהם, שכן הוא כולל בדבריו את הכל, שהרי כל אחד מהתנאים דרש מהפסוקים הסמוכים לאותו ענין שדרש, אבל רבי אלעזר דרש מהכלל, מתחילת התורה ועד המילה טוב, א"כ הדרשה שלו כוללת את כל הדרשות שאמרו כולם.

מסיים ה"בני יששכר" והוא דבר נחמד להבין, וישר למוצאי דעת.

"וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת הָאֹר כִּי טוֹב ויבדל" (א' - ד')

ראהו שאינו כדאי להשתמש בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבוא. [רש"י]

האם הקב"ה ברא את האור רק בשביל לגנוז אותו? מתרץ הרב דסלר, כיוון שהיה פעם בעולם אור כזה, נעשה יותר קל להגיע אליו, כי זאת רק חזרה למה שהיה כבר. זה גם הטעם שמלאכים מלמדים לעובר במעי אמו את כל התורה כולה ומשיכחים אותה ממנו בלידתו, כדי שיוכל לחזור לדרגה זו בקלות.

"ויבדל אלקים בין האור ובין החושך" (א' - ד')

ידועה החקירה האם החושך הוא העדר אור או בריאה בפני עצמה, הגר"א מוילנא כותב, שהחושך אינו העדר האור, רק בריאה נפלאה בפני עצמה, וכמו שאומרים בתפילה "יוצר אור ובורא חושך" המבוסס על הפסוק בישעיה [מ"ז - ז] "יוצר אור ובורא חושך", וחילוק הלשוניות בין "יוצר" הנאמר באור לבין "בורא" הנאמר בחושך, כי האור נתן לו הקב"ה צורה כשהגביל אותו עד היכן יתפשט, אבל החושך לא ניתנה לו צורה, אלא יכול הוא להתפשט בכל מקום פנוי שאין האור שולט בו. ומה שאנו רואים שמעט מהאור דוחה הרבה מהחושך, זה רק שכך היא בריאתו של החושך, שנברא עם מגבלות וזהו שנאמר "ויבדל אלקים בין האור ובין החושך", כדוגמת

הארץ והבוקר מאיר מצידו השני, ולהיפך, כך שכל שעה משעות היממה היא ערב במקום אחד ובוקר במקום שני.

"ויהי ערב ויהי בקר" (א' - ה')

מכאן למדו חז"ל [בפרק ב.] שהיממה מתחילה מהלילה. שואל רבי שלמה קלוגר מדוע אצל עם ישראל היום מתחיל מהלילה ואצל הגויים הפוך היממה מתחילה מהיום. כמו כן יש להבין, אצל הגויים מתחיל השבוע בשבת שלהם שהוא יום ראשון, ואח"כ מגיע ששת ימי המעשה ואצלנו זה הפוך. ומבאר - הצדיקים תחילתם יסורים, בחינת ערב, וסופם שלווה, בבחינת יום, "ויהי בקר". והרשעים תחילתם שלווה וסופם יסורים. זהו גם ההבדל בין ההנהגה שמנהיג הקב"ה את הגויים, לבין הנהגתו לישראל. הגויים תחילתם אושר ושמחה בעולם הזה, בבחינת יום, אך סופם חושך לעולם הבא בימות המשיח. ולעומתם, ישראל סובלים אמנם בעולם הזה, אך עתידים לראות אך טוב ואור לימות המשיח.

"ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע" (א' - ו')
בתוספות הרא"ש על התורה [מובא בספר "הדר זקנים"], מובא המדרש דלהלן. הקב"ה גזר לחלק את המים למים העליונים ולמים התחתונים. המים שנגזר עליהם להיות למטה, התנגדו לכך, הם רצו את קירבת ה' - הקב"ה הבטיח להם שעל ידם תתקיים מצוות ניסוך המים, והם לא קיבלו זאת. הקב"ה הבטיח להם, "על כל קרבנך תקריב מלח", שמלח מקורו מהמים, והסכימו. (רש"י מצטט את מדרש זה על הפסוק "על כל קרבנך" [ויקרא פרק ב']) לפי"ז ביאר רבי יצחק זילברשטיין את הפסוק "על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון", לכאורה המילה "גם" אינה מובנת מי בכה בנוסף לעם ישראל (א.ה.) היה צריך לכתוב ישבנו ובכינו, תוספת המילה גם נראה כבאה להוסיף שישנם עוד שבכו? אלא, כשנחרב בית המקדש איבדו גם המים את הפיצוי שלהם, ולכן כשבני ישראל ישבו על נהרות בבל, בכו הנהרות וגם בני ישראל בכו.

הארה נוספת כתב ה"באר יוסף", כמה זמן עבר מבריאת העולם עד מתן תורה? אלפיים ארבע מאות ארבעים ושמונה שנים. ועוד ארבע מאות ושמונים שנה עד בניית בית המקדש, סה"כ אלפיים תשע מאות עשרים ושמונה שנים. כמה מים מנסכים על גבי המזבח? שלשה לוגין (מעט פחות משתי ליטר). הניסוך נעשה רק בחג הסוכות, והרי רוב העולם הוא מים וא"כ איזה פיצוי קיבלו המים, ניסוך של שלשה לוגים אחרי שלושת אלפים שנה בתמורה להתרחקות מהקב"ה.

רואים מכך מהו ערכה של מצוה, שהרי הקב"ה הבטיח למים במקום להיות קרובים אליו לקבל בתמורה ניסוך המים אחרי כשלושת אלפים שנה, לומדים מכאן יסוד, שווה לאדם לחיות תשעים שנה ולסבול את הצער והייסורים, בכדי לעשות פעם אחת מצוה.

מסופר על חסיד שבא לרבו, וביקש ממנו, כיון שהוא בעל ייסורים גדול, הוא מבקש ממנו ברכה שימות. שאל אותו הרב, תפילין הנחת הבוקר. ענה, כן. ואם ה' יעזור ותחיה גם מחר, בבוקר תניח ג"כ תפילין? וודאי! ענה החסיד. אמר לו הרב, כדאי שתחיה תשעים שנה בשביל הנחת תפילין אחת - רעיון

האוויר הממלא את העולם, שנברא לכתחילה, שמפנה את מקומו לחפץ הנכנס ברשותו, וממילא כיון שהוצא החפץ, מתמלא המקום בחזרה באוויר. כך בכל מקום שמתפנה האור ונעלם, מיד ממלא החושך את מקומו.

שואל הנצי"ב, לשם מה נועדה בריאה מיוחדת זו, הרי בין כה וכה בהעדר אור יהיה חושך? ומתריך, מצינו בחז"ל, אם נבוא להאיר ביום איזה מקום חשוך, למשל מערה אפילה, לא יאיר אור האש היטב כשם שהוא מאיר בשעת הלילה, שהיא זמן ממשלתו של החושך. ומוסיף, גם אנשי מעלה היושבים במקום חשוך ואפל יודעים להבחין על פי כלל זה מתי יום ומתי לילה, יוצא שחושך של העדר אור שונה הוא במהותו מחושך הנברא לממשלת הלילה, וראוי אפוא לבריאה בפני עצמה.

על פי יסודו של הגר"א פירש הרב מבריסק את הפיוט שאומרים ב"הגדה של פסח" "קרב יום אשר הוא לא יום ולא לילה", זוהי בקשת הפייטן, שיבוא יום אשר הוא לא יום ולא לילה, אך יתכן במציאות יום שהוא לא יום ולא לילה. מוכרח שהלילה אינו שלילתו של היום, אלא יצירה בפני עצמה, וממילא גם יתכן מצב שאינו יום ואינו לילה. וא"כ ע"י היום שאינו לא יום ולא לילה, בזה יודיע הקב"ה כי גם הלילה הוא בריאה, ולכן "רם הודע כי לך היום אף לך הלילה".

ובספר **"משנת המלך"** מפרש באופן אחר, הנביא מנבא כי לעתיד לבוא "והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתיים כאור שבעת הימים". פירושו של הדברים, שהיום שלנו היום, הוא לא היום שיהיה בעתיד, והלילה שישנו היום, הוא לא אותו הלילה שיהיה בעתיד. שאתו יום שעתידי להיות, יאיר פי 7 מהאור המוכר לנו כיום, ואילו לילו של העתיד יהיה מאיר כמו היום. ולעתיד לבוא ייחד הקב"ה את שמו גם על הלילה, שזה יהיה לילה מואר כמו היום המוכר לנו. וזהו הפירוש של הפיוט. מבקשים אנו, שתקרב את התקופה שהיום שלה הוא לא היום שלנו, וגם הלילה שלה אינו כמו הלילה שלנו. והתוצאה "רם הודע כי לך היום אף לך הלילה". כלומר, אז תודיע לכל, שהיום והלילה שלך הם, ותייחד את שמך על הלילה כמו על היום.

"לאור יום" (א' - ה')

הגימטריא של המילים "לאור יום" ביחד עם האותיות יוצא "אלו הצדיקים", מבאר החיד"א, כי הצדיקים משולים לאור, כמו שכתוב "ואורח צדיקים כאור נוגה" [משלי ד' - יח], ואילו המילים "ולחשך קרא" יחד עם האותיות בגימטריא "אלו הרשעים", כי הרשעים משולים לחושך, כמו שכתוב "דרך רשעים כאפלה".

"ויהי ערב ויהי בקר יום אחד" (א' - ה')

כותב בעל המאור [ראש השנה ה':], דע לך, כי אין היום והלילה שווים בזמנם כאחת בכל מקומות הישוב, ולא בכל הארץ כולה, כי כל כ"ד שעות מן היום ומן הלילה כל שעה מהן היא ערב במקום אחד ובוקר במקום אחר על פני אורך הארץ כולה, והיא כהקפת הגלגל עליה המקיף ממזרח למערב, וזהו הפירוש ב"ויהי ערב ויהי בקר" האמור בראשית. לפי זה, אין כוונת הפסוק שהיום מתחיל מהערב ואחר כך מגיע הבוקר, אלא שהערב והבוקר ירדו כרוכים לעולם ומשמישים יחד, כשהערב משמש בצידו האחד של כדור

באותו מקום "תראה היבשה". הגר"א נהנה ואמר שהוא מובטח שיגדל כדרשן.

גם רבינו בחיי רומז לדבר זה. וכך הוא כותב בסגנונו הקצר, לאיתנו לתנאו, וכן רמז בבראשית "ותראה היבשה" כלומר במים.

"ויאמר אלקים תדשא הארץ דשא" (א' - י"א)

"דשא" אומר בעל הלבושים, ר"ת דין שלום אמת, שלושת הדברים הללו הם ישובו של עולם, יסוד האנושי ותנאי קיומו, בלעדיהם חרב איש ברעהו.

"עץ פרי" (א' - י"א)

מדוע לא הזכירה התורה גם את בריאתם של עצי הסרק? מבאר רבי זלמן סרוצקין בספרו "אזניים לתורה", אפשר לומר שגם עץ סרק, נכלל בעץ פרי. וכיצד? העץ עצמו נחשב כפרי, שהרי מעצי סרק מייצרים לאחר כריתתם דברים רבים, כגון: בתים, רהיטים, עצים להסקה ולבישול. מה בכל אופן ההבדל בין עצים אלו לעצים שנותנים פרות? עצי פרי נותנים את פירותיהם כשהם עדיין מחוברים לאדמה, וכך מביאים תועלת בכל מהלך חייהם, ומוגדרים כ"עץ עושה פרי". עצי סרק, לעומת זאת, מביאים תועלת רק בסופם, לאחר שהם גדולים ועבים וכורתים אותם. לכן הם מוגדרים רק כ"עץ פרי", שהעץ עצמו הוא הפרי.

"עץ פרי עושה פרי למינו" (א' - י"א)

בפסוק זה כותב מהרי"ץ דושינסקי, יש מוסר השכל. האדמה הצטוותה שיהיה טעם העץ כטעם הפרי, שהעץ הוא צינור המעביר את מזונו וחיותו של הפרי, והצטוותה האדמה שהאמצעי הזן והמקיים את הפרי יהיה בטעם הפרי. ללמדך, כי גם מי שמנהנה ומחזיק את תלמידי החכמים, צריך להיות כטעם משלומי אמוני בני ישראל, שמי שנהנה ממקורות זרים אינו עושה פרי ואינו רואה סימן ברכה בתלמודו.

מסופר, פעם בליל שבועות ראו תלמידי ישיבת ברנוביץ לשונות אש שהתפרצו בבית אחד - תלמידי הישיבה מיהרו להעיר את הדיירים, והוציאו אותם מהבית. אחרי החג, הגיע הגוי ראש המשפחה לראש הישיבה רבי אלחנן וסרמן הי"ד עם סכום כסף נכבד תרומה לישיבה, ור' אלחנן לא הסכים לקבלו, אפילו שסכום זה היה יכול לשמש עוגן הצלה לישיבה. והסביר, אמנם מצינו שמקבלים קרבות מגוי למזבח, אבל החזקת התורה שונה, שבזה אין לגוי שום שייכות.

"עץ פרי עושה פרי למינו" (א' - י"א)

"עץ פרי" - שיהא טעם העץ כטעם הפרי, והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ... ועץ עושה פרי, ולא עץ פרי, לפיכך כשנתקלל אדם על עונו נפקדה גם היא על עוונה ונתקללה.

לכאורה, מדוע נענשה האדמה רק אחרי חטא אדם וחווה, לכאורה מיד כשקלקלה ביום השלישי לבריאה, היה צריך להענישה שלא הוציאה עץ פרי? בספר "אמרי שמאי" תירץ, על הפסוק "אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא" אמרו המפרשים, מהו "ואין עול" וכי היינו חושבים ח'ו שהקב"ה

זה נלמד מניסוך המים. למרות שיש כל כך הרבה מים, ויעברו כמעט שלשת אלפים שנה מבריאת העולם עד ניסוך המים על גבי המזבח, ורק פעם אחת בשנה וכמות כל כך קטנה של מים, למרות זאת עוד כדאי להם.

"ויהי מבדיל בין מים למים" (א' - ו') "ויהי ערב ויהי בקר יום שני" (א' - ה')

צריך ביאור, מדוע לא נאמר "כי טוב" ביום השני. רש"י לעיל [פסוק ז'] עמד בזה ופירש וז"ל "ומפני מה לא נאמר כי טוב ביום שני, לפי שלא נגמרה מלאכת המים עד יום שלישי, והרי התחיל בה בשני, ודבר שלא נגמר אינו במילואו ובטובו".

אמנם במדרש כתוב [בר"ד - ו'], שביום השני לא נאמר כי טוב משום שהיה בו פירוד בין מים העליונים למים התחתונים, ובמקום שיש פירוד אין ההטבה שלימה, וז"ל המדרש שם, "א"ר טביומי אם מחלוקת שהיא לתיקונו של עולם וליישובו אין בה כי טוב, מחלוקת שהיא לערבובו על אחת כמה וכמה", יעו"ש.

ודברי המדרש צריכים ביאור, הרי גם ביום הראשון היה הבדלה בין אור לחושך, וא"כ מדוע נאמר בו "כי טוב", ומהו החילוק בין ההבדלה שביום הראשון [בין אור לחושך] להבדלה שביום השני [בין המים העליונים לתחתונים].

רבי יוסף חיים זונפלד רבה של ירושלים לחם את מלחמתו - מלחמת הקודש - בכל הפשרנים למיניהם. את שיטתו זו ירש מרבותיו הגדולים, ומהם למד "בכל דרכי דעה", ולכן לא עשה בחייו דבר קטן או גדול, הן בחייו הפרטיים והן בחייו הציבוריים, מבלי שימצא לכך אסמכתא בתורתנו, או בדברי חכמינו ז"ל. שיטת ההתבדלות מַבְּדֵלִים שֶׁעָלוּ בחומה וניסו לפרוץ אותה, היתה המידה הדומיננטית אצלו. עקביותו הבלתי מפשרת, מצאה לה אסמכתא בדברי המדרש בפרשתנו, והקשה על המדרש את הקושיות הנ"ל, וביאר על כרחך מוכח מכאן, שיש הבדל בין הבדלה להבדלה. האור והחושך שני ניגודים הם, ואין אור וחושך יכולים לשמש בערבוביה, ותכלית הבריאה היא להבדיל בין האור, סמל הטוב והחינוך, לבין החושך אשר מזוהה עם השלילה והרע. ואין לך טוב יותר מאשר ההבדלה וההפרדה בין האור והחושך, בין הצדיקים שהם אור העולם, לבין אנשי החושך, ולכן נאמר בהבדלתם "כי טוב". משא"כ ההבדלה בין מים למים, שהם מציאות אחת, מאוחדים ומעורבים יחד, ההבדלה בגוף שהוא בטבעו אחד, מהווה גרעין המחלוקת שיש בין בני האדם, ולכן לא נאמר אצלם כי טוב.

"יקוו המים מתחת שמים אל מקום אחד ותראה היבשה" (א' - ט')

לכאורה שתי המילים "ותראה היבשה" מיותרות, שהרי ברור שאם המים יקוו אל מקום אחד, תראה היבשה? שאלה זו שאל הגר"א מוויילנא את רבי איצלה מוואלוז'ין כשהיה בן חמש, ותירץ לו רבי איצלה, עם ישראל לאחר יציאת מצרים עמד לפני ים סוף והים נקרע ועם ישראל עבר בתוכו, וכל זה הוא כתוצאה ממה שהקב"ה עשה תנאי עם ים סוף שיחזור לתנאו הראשון כמו שכתוב "וישב הים לאיתנו" שהתנה הקב"ה עם הים שייקרע בפני בני ישראל בעת יציאת מצרים. וליכא מילתא דלא רמיזא באורייתא, ופה נרמז התנאי במעשה בראשית. תחילה התבקשו המים להיקוות מתחת השמים "אל מקום אחד", אבל לא זו בלבד. אלא תנאי התנה איתם, כי יבוא יום, וגם

יעשה עוולה? אלא אין הקב"ה מעניש אדם, אלא א"כ גם קרוביו ומכיריו מגיע להם, שייסבלו מחמת שישמעו את העונש שקיבל. משום כך האדמה לא נענשה קודם שחטאו אדם וחוה וכל הנבראים, כי מהקללה של האדמה יסבלו גם הם, ולא מגיע להם הסבל, אולם לאחר שחטאו והיה מגיע ג"כ להם עונש, אז נענשה האדמה.

וכן מתרץ ה"בלי יקר", וז"ל: ונראה שלא קשה מידי, יען כי עיקר הקללה היתה שתוציא הארץ יתושים ופרעושים וזבובים, כמו שמפרש רש"י על הפסוק ארורה האדמה בעבורך, וכל אלו דברים, המזיקים לאדם, וכל זמן שלא חטא האדם לא נתקלקלה האדמה להעלות דברים ארורים, כי אף אם האדמה חטאה מכל מקום האדם מה פשע כי ידלקו אחריו פרעושים ויתושים, אבל כאשר חטא גם האדם נעשו שניהם ראויים לקללה זו.

"ותוצא הארץ דשא עשב מוריע זרע למינהו ועץ עשה פרי אשר זרעו בו למינהו וירא אלקים כי טוב" (א' - י"ב)

הגמ' בחולין [פ:] דורשת על פסוק זה: בשעה שאמר הקב"ה 'למינהו' באילנות, נשאו דשאים קל וחומר בעצמן: אם רצונו של הקב"ה בעירבוביא, למה אמר 'למינהו' באילנות. ועוד קל וחומר - מה אילנות שאין דרכן לצאת בערבוביא אמר הקב"ה 'למינהו', אנו על אחת כמה וכמה. מיד כל אחד ואחד יצא למינהו.

לקח מוסרי למד הסבא מסלבודקא מגמ' זו. היה זה בבואו למסור שיחת מוסר בישיבה, תלמידיו שהשתוקקו להיות קרובים אליו, נדחפו והצטופפו יחד. אך התנהגות זו לא היו לרוחו של הסבא, ולכן העיר להם, שעליהם ללמוד מהעשבים, שאם הם לא דחפו, אלא כל אחד יצא במקומו, משום שלמדו ק"ו מהאילנות, על אחת כמה וכמה דרושה זהירות גדולה כאשר מדובר באנשים העלולים להיפגע מהדחיפות.

"יהי מאורות וכו' להבדיל בין היום ובין הלילה והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים וכו' להאיר על הארץ" (א' - י"ד - ט')

והיו למאורות, עוד זאת ישמשו שיאירו לעולם. [רש"י] אם היו שואלים אותנו מה התפקיד המרכזי והעיקרי של המאורות? התשובה הפשוטה היתה שעיקר התפקיד שלהם הוא להאיר ולחמם, ואילו התפקיד המשני של המאורות זה לאותות ולמועדים, לקבוע את המועדות ואת השנים, אומר ה"חפץ חיים": רואים מכאן כמה דעת בעלי בתים היפך דעת תורה, בתורה כתוב שעיקר בריאת המאורות היא 'להבדיל בין היום ובין הלילה והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים' לדעת מתי קוראים קריאת שמע של יום ושל לילה, מתי נכנסת שבת ומתי היא יוצאת, קביעות המועדות וקביעות החדשים, ומלבד זאת יש עוד שימוש 'והיו למאורות ברקיע השמים' וכמו שכותב רש"י עוד זאת ישמשו שיאירו לעולם, זה התפקיד המשני של המאורות, ואנחנו רחוקים מהתפקיד העיקרי של הבריאה 'כל הנברא בשמי לכבודי בראתיו' העיקר נעשה בשביל התורה והמצוות.

מעין זה מצאנו בפרשת כי תצא - כתוב בפסוק' כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך' אומר רש"י: אם קיימת מצות שילוח הקן סופך לבנות בית חדש ולקיים מצות מעקה, שמצוה גוררת מצוה ותגיע לחרם לשדה ולבגדים נאים, לכך נסמכו פרשיות הללו.

לנו נראה שכשבונים בית עיקר התכלית זה הבית עצמו, כמה יגיעו וטרדות יש לאדם עד שהוא קונה לעצמו בית, אבל בתורה רואים שהזכות הגדולה בבית זה שאפשר לקיים מצות מעקה, השכר שמקבלים על שילוח הקן הוא שיהיה לך בית שתוכל לקיים בו מצות מעקה, הבית הוא מכשיר מצוה למצות מעקה, וכך תגיע לחרם שדה ובגדים ותוכל להיזהר ולקיים את האזהרה של כלאים. יש אנשים שכשקונים דירה הדבר הראשון שהם בודקים זה כיווני האויר, אחר כך הם בודקים את השכנים, איך הבנין מתפקד, וכל כיוצא בזה, אבל מי שיותר בעל דרגה בודק בהתחלה דברים אחרים: איפוא אפשר לבנות סוכה, האם יש כאן מקום מהודר להדליק נרות חנוכה בצורה שיהיה פרסומו ניסא, כי מרכז החיים זה קיום התורה ושמירת המצוות.

"את המאור הגדול .. ואת המאור הקטן" (א' - ט')
לכאורה קשה, הלא מדרך הטבע המנורה שמאירה חדר, קטנה הרבה יותר מהחדר שאותו היא מאירה ולמה צבא השמים המאירים את הארץ, גדולים פי כמה וכמה מהעולם. מתרץ רבי אהרן מסדיגורא, כתוב בפסוק "בראשית ברא" וחז"ל דרשו בשביל ישראל שהם ראשית, ואדם מישראל גדול כל כך, שהחמה והלבנה וכל הכוכבים נחשבים כנגדו כמנורה קטנה בחדר גדול מאוד.

"את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה" (א' - ט')

'שנים נבראו, ונתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד'. [רש"י]

הקשה רבי צבי אלימלך פאנעט שליט"א אבדק"ק קוסו, מה שייך כאן לשון קיטרוג? ועוד צ"ב, מאי 'אין שני מלכים משתמשין בכתר אחד', והלא השמש מלכותה ביום והירח בלילה, ואין מלכות נוגעת בחברתה, ואין זה כתר אחד שהרי שני כתרים להם? (וכבר הקשה כן המהר"ל ופירש, דשניהם מושלים במלכות אחת, והוא העולם.)

וביאר, הלבנה אין לה אור עצמי, אלא רק מקבלת אורה מן השמש, זה היה כבר בתחילת הבריאה - כן כתב הרשב"א, וזאת היתה טענת הלבנה, למה אין לה אור מעצמה אלא כשהיא פנים בפנים כנגד השמש. ולפי זה יש לפרש דוה מה שטענה 'אין שני מלכים משתמשים בכתר אחד', הכוונה היא שהכתר הוא האור, והאור של שניהם הוא אחד - כי שניהם מאירים את העולם מאותו מקור, וטענה לבוראה שרצונה באור משל עצמה ולא ניחא לה לקבל את אור השמש. דברים אלו הוי ענין קטרוג, והשיב לה הבורא שלא תלך בגדולות אלא תמעיט עצמה להיות נכונה לקבל את אורה מן הגדול ממנה.

רבי נתן אדלער זצ"ל הקפיד לא לכתוב חידושי תורה בסוברו כי תורה שבעל פה אי אתה רשאי לכתבו [גיטין ס:], ומה שהתירו לכתוב הוא רק מטעם 'עת לעשות לה' הפרו תורתך' [תהילים ק"ט - ק"ט] - כי האנשים היו משכחים דברי תורה [ע"י תמורה יד:], אבל כיון שהוא עצמו לא היה בכלל שכחת התורה, שזכר כל תלמודו בכל עת, לכן לא מצא לעצמו היתר לכתוב. אמנם כן לפעמים היה רושם אי אלו אותיות בדרך רמיזא, שהיה בהן כדי להזכיר ומאידך לא

שמחה שהמפתח של הכספת נמצאת בידו בלבד, אבל אצל ר' ישראל, שהיה אוהב כל אחד "כמוך" ממש, הוא היה יכול לשמוח ולהרגיש את ההנאה שיש בטבע אפילו שגם אחרים נהנים מזה. ואדרבה, זה עצמו שגם אחרים יכולים ליהנות, מוסיף לו עונג.

פעם פנה ה"חפץ חיים" אל תלמידיו בישיבת ראדין, באומרו שמחר בבוקר יהיה "ליקוי חמה" וצריכים לצאת ולראות את הליקוי היטב! סיפר רבי מרדכי פריזל: מלבד מה שתמהנו איך ה"חפץ חיים" יודע שיהיה מחר ליקוי, אבל זה ידענו שאין מה לשאול עליו, עוד יותר התפלאנו מדוע הוא מזרז אותנו לצאת ולראות את הליקוי, הלא ליקוי חמה הוא סימן פורענות, ובכלל מה יש לראות בזה?! אבל אם ה"חפץ חיים" אומר, מי יהרהר אחריו... כולם הכינו זכוכית מפויחת, כדי שיוכלו לראות היטב. למחרת בבוקר יצאנו החוצה וה"חפץ חיים" בראש לראות את הליקוי. רבינו היה בהתרגשות גדולה - "צריכים לראות", חזר ואמר. לאחר מכן כשנכנס לביתו היה אחד מאיתנו שלא התאפק ושאל את ה"חפץ חיים": "על מה ולמה הרעש הזה?! " נענה רבינו ואמר במתק שפתיו: "למה אתם לא מבינים, הרי עד היום יש עוד אלפים שמאמינים וסוגדים לשמש, כסבורים הם שהיא הבורא, ואילו אנחנו מאמינים שלא כך הוא, אלא גם השמש היא נברא ולא חלילה בורא, והנה מדי תקופה הקב"ה שולח ליקוי להוכיח בפני כל הברואים שהשמש היא נברא ולא בורא, היום זכינו לראות זאת, ואם כן איך שייך שלא לשמוח!" ("מאיר עיני ישראל" ח"א)

"ואת המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הכוכבים" (א' - ט"ז)

ע"י שמיעט את הלבנה, הרבה צבאה להפסיד את דעתה. [רש"י]

ב"דעת זקנים" מבעלי התוספות כתבו, והשמש עמד בגדלותו, לפי ששמע חרפתו ולא השיב. והיינו דאמרין הנעלבין ואינן עולבין שומעים חרפתם ואינם משיבים עליהם הכתוב אומר "ואוהביו כצאת השמש בגבורתו", כמו השמש ששמע חרפתו ולא השיב, ונתגדל ע"י כך. אך כל זה אצל משרתי מעלה אבל להבדיל אצל החיות אין מציאות של נעלבין ואינם עולבין אלא הם מגיבים מיד.

פעם נערכה אסיפה גדולה בהשתתפות רבנים ועסקני ציבור. בין הרבנים היה רבי יהודה צדקה, ואחרי נאומו, קם אחד העסקנים ופגע בכבודו. הנוכחים מחו על כבוד התורה, אך העסקן הזוחח לא התפעל ולא ראה צורך לחזור בו ולבקש את סליחת הרב. אחרי האסיפה, כשהתפזרו כולם, אחיינו של הרב צדקה החליט לא לשתוק וביקש למחות. התישב וכתב מכתב חריף מאוד לאותו עסקן. לפתע הוא שומע דפיקות בדלת, והוא רואה את הרב צדקה בכניסה. מה קרה? אני מבקש ממך אל תגיב למעשהו של אותו עסקן. הרב צדקה בחכמתו, הבין שאחיינו לא ישתוק וינסה להשיב לו כגמולו. אמר לו הרב, אני מחלתי לו במחילה גמורה, עכשיו אני מבקש ממך שגם אתה תמחל לו. האחין אמר לו גם אם אתה מוחל על כבודך, איך אני יכול למחול על ביזוי כבוד התורה. אמר לו הרב, חז"ל משבחין את "הנעלבין ואינם עולבין שומעים חרפתם ואינם משיבים", למה חז"ל נקטו בלשון רבים, ולא הנעלב ואינו עולב, שומע חרפתו ואינו משיב? ללמדך, שלא רק הנעלב

היו בכלל כתיבת דברים שבעל פה. וכך מציאו תלמידיו בגליונו רשום בצד פסוק זה דידן: 'גועשאנק', ולא הבינו מה כוונתו. עד שבא תלמידו ה'חתם סופר' זצ"ל [נלב"ע כ"ה בתשרי ת"ר] ופיענח את דברי רבו, כי אותיות אלו הן ראשי תיבות 'גדול וסמוך על שולחן אביו נקרא קטן'. הוקשתה לו קושיית חז"ל [חולין ס"ז]: שבתחילת הפסוק כתוב 'שני המאורות הגדולים' ומיד לאחריו אמר כי האחד הוא מאור גדול והשני הוא מאור קטן. ותיירץ על פי פשוטו, כי באמת שניהם גדולים, אלא שהלבנה אין אורה מעצמה, אלא מן החמה. ומכיוון והלבנה סמוכה על שולחן החמה, נחשבת מאור קטן [וכבר כתב כן רבי פינחס בן רבי פילטא מפונא, בספרו 'ברית שלום' (כאן)].

יש שנהגו למשמש בציציות לאחר קידוש לבנה [מגן אברהם סימן תכ"ו - י"א], הטעם למנהג זה הביא רבי שלמה זלמן אויערבך זצ"ל בשם הגאון רבי יצחק ירוחם דיסקין זצ"ל, על מנת לרמוז שלעתידי לבוא כאשר שוב יחזור ויהיה אור הלבנה כאור החמה, אזי מצות ציצית תנהג גם בלילה, שהרי הלילה נתמעט ממצות ציצית משום שנאמר 'וראיתם אותו', וכאשר הלילה יאיר כיום, אזי נוכל לקיים את מצות ציצית אף בשעת הלילה.

"את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הכוכבים" (א' - ט"ז)

שנים נבראו, ונתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד. ואת הכוכבים, על ידי שמיעט את הלבנה הרבה צבאה להפסיד דעתה. [רש"י]

לפי דקדוק הלשון היה ראוי יותר שיאמר 'את המאור הגדול - לממשלת היום, ואת המאור הקטן ואת הכוכבים - לממשלת הלילה'. ולמה הפסיק ב"לממשלת הלילה" בין "המאור הקטן" ובין "הכוכבים".

אלא, ביאר האדמו"ר מקוסוב זצ"ל [עין יסוד האמונה (קאסוב), יסוד התורה] בדרך הפשט, כי הרי לעולם הכוכבים נמצאים ביום כמו בלילה. אלא שבשעות היום מונע אור החמה את ראייתם, ורק בלילה ניתן להבחין בהם. נמצא לפי זה, שמיעוט אור הלבנה הוא שגרם שיראו את צבאה הרבים, כי הלבנה במיעוט גורמת לכוכבים שיראו. שאילו נשארה הלבנה כבתחילת ברייתה, הרי שגם בלילה לא היו רואים את הכוכבים מחמת אור הלבנה, וזה הפיוס ללבנה על ידי הכוכבים. לכך הפסיק ביניהם, לומר שמחמת הקטנת אור הלבנה, נראים הכוכבים בלילה. (ומדויק בדברי רש"י, שאמר 'על ידי שמיעט את הלבנה', ולא 'מאחר שמיעט את הלבנה', כי על ידי עצם מיעוט הלבנה נראים צבאיה).

"ואת המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הכוכבים" (א' - ט"ז)

ע"י שמיעט את הלבנה, הרבה צבאה להפסיד את דעתה. [רש"י]

מה פיוס יש כאן, הרי כלפי השמש עדיין הלבנה קטנה היא. אלא אומרים בשם אחד הגדולים, בזה שנתן לה כוכבים במאור קטן יותר, נתפייסה, שראתה כי יש קטנים ממנה.

מסופר על רבי ישראל סלנטר, שהיה מתפעל כל בוקר מזריחת השמש, והיה משבח את הקב"ה. מדוע א"כ אנחנו לא מתפעלים מהשמש, מבאר תלמידו רבי משה רוזנשטיין, "כי יצר לב האדם רע מנעוריו", ומרגיש טעם רק בדבר שכל ההנאה היא שלו בלבד ואין לחבירו חלק בה, כמו שלאדם יש

עצמו צריך לשמוע חרפתו ולא להשיב, אלא אף מי שהיה עד שמיעה לדברי העלבון, ועלבוננו של הנעלב פגעה בו והוא מרגיש פגוע כאילו העליבו אותו בעצמו, בכל זאת גם עליו מוטל להימנע מלהשיב למעליב כגמולו.

וידוע המעשה על בתו של רבי ברוך בער שהתאסרה עם בחור משיבתו של רבי ברוך בער. ר' ברוך בער הציע לבחור שעד החתונה יעבור לשיבה אחרת, וכך עשה. לאחר כמה שבועות, הגיע מכתב שהוא מבטל את השידוך והוא מתנצל בפני ראש הישיבה על עגמת הנפש שנגרמה לראש הישיבה ומבקש את מחילתו, וצייר למכתב את כל המתנות שקיבל. אחרי זמן רב, הגיע מכתב מאותו בחור, שכיון שמציעים לו שידוך, ומכיוון שלא מכירים אותו, הוא מבקש מראש הישיבה שיכתוב לו מכתב המלצה. מיד התיישב לכתוב מכתב המלצה ארוך, וגמר עליו את ההלל, ולא נחה דעתו עד שקרא לשלשה מבחירי תלמידיו, ואמר להם, חושש אני שמא מחמת הצער ועגמת הנפש שהיה לי, לא כתבתי מספיק טוב. אנא, קראו את המכתב, ותאמרו לי אם יש מה להוסיף על דברי השבח שכתבתי...

"ויתן אותם אלקים ברקיע השמים להאיר על הארץ" (א' - י')

בין עשרים וששה השבחים שכתוב בתהילים "כי לעולם חסדו" [תהילים קל"ז], מוזכר בריאת האור שלוש פעמים. א. "לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו". ב. "את השמש לממשלת היום כי לעולם חסדו". ג. "את הירח וכוכבים לממשלות הלילה כי לעולם חסדו". הרי לנו במפורש, כי אותו השבח עצמו הנאמר על עצם יצירת המאורות "לעושה אורים גדולים", אותו השבח עצמו נאמר על סידור המאורות בזמנים מיוחדים כל אחד לעצמו - "את השמש לממשלת היום" ואת הכוכבים לממשלות הלילה", ואומר הסבא מסלבודקא, שלהכניס סדר והתאמה בתוכן היצירה, משתווים הם בערכם ובמשקלם עם גוף היצירה עצמה.

"ויברא אלקים את התנינים הגדולים" (א' - כ"א)

"תנינם כתיב, שברא זכר ונקבה והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא". [רש"י]

שואל ה"חפץ חיים", למה היה לו להקב"ה להכין מששת ימי בראשית והוכרח למלוח כדי שלא יתקלקל, האם כשיבוא זמן הסעודה לעתיד לבוא לא יהיו דגים חיים לצרכי הסעודה, ולא דג מלוח מששת ימי בראשית? ותיירץ, כל מה שנברא בריאה הראשונה שברא הקב"ה בעצמו, יש להם מעלות מיוחדות יותר מכל התולדות שיצאו במשך הזמן. וכן מצינו בגמ' [עבודה זרה ח'] 'שור שהקריב אדם הראשון היו קרניו קודמות לפרסותיו, שנאמר 'ותיטב לה' משור פר מקרין מפרים' [תהילים ס"ט - ל"ב], הרי שהקפיד אדם הראשון להקריב דווקא משור הראשון שיצא מן הארץ, על ידי מאמר ה' - 'תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש'. וכן מצינו בגמ' שיין של סעודה דלעתיד לבוא יהיה יין המשומר בענבו מששת ימי בראשית. ומכל זה נוכל להבין, דבריאה ראשונה שיצאה מפי ה', היא במעלה עליונה הרבה יותר מהתולדות היוצאות בהמשך הזמן. ולכן שימר הקב"ה את הדג מששת ימי בראשית. ומלחו לצדיקים לעתיד לבוא.

"ויעש אלקים" (א' - כ"ה)

תקנם בצביונם ובקומותן. [רש"י]

בספר "אבני אוז" כתב, מתחילת בריאתם נבראו כל הברואים בצורה מפותחת ומושלמת. השור הראשון נברא שלם ומוגמר, וכן שאר הברואים. ולכן מופרכות כל הוכחותיהם של חוקרי הטבע הטוענים שהעולם קיים למעלה מששת אלפים שנה, מכיון שמצאו באדמה עצמות קדמוניות, או מחצבים שונים שלפי חוקי ההתפתחות הקיימים כיום בטבע צריכה היתה להתפתחות להימשך מיליוני שנים, ובכך רוצים הם לסתור את המסורת שלנו בדבר שנות קיומו של העולם. וטענות שהם מחשבים כל דבר לפי התפתחותו הרגילה, בעוד שלאמיתו של דבר הבריאה נבראה בשלמותה ואי אפשר לדעת מה היה גדלה של חיה זו או אחרת, ומה היה צורתו ומתכונתו של מחצב זה או אחר בזמן הבריאה. משל למה הדבר דומה, למי שירצה להביא ראיה בקשר לתקופת התפתחותו של תינוק הנולד, מתקופת התפתחותו במעי אמו, בו בזמן שגלוי וידוע שלא תיתכן שום שייכות בין זה לזה, מכיון שהתנאים הם אחרים לחלוטין, כך אין להשוות את תנאי ההתפתחות אחרי הבריאה עם תנאי ההתפתחות בזמן הבריאה.

"את חית הארץ למינה ואת הבהמה למינה" (א' - כ"ה)

מדייק רבי חיים קניבסקי זצ"ל: מדוע על החיה נאמר "חית הארץ", בעוד שבהקשר לבהמה לא נאמרה המילה "ארץ"? וביאר, עפ"י מה שאמרו חז"ל במשנה [פ"ח מכלאים] שישנה חיה המחוברת לארץ, ושמה: 'אדני השדה'. שהיא גדלה בשדות, ומעין חבל גדול יוצא מן הארץ ומחובר לטבור של החיה, ועל ידו היא גדלה, וחיה זו מרומזת במילים "חית הארץ".

"ויברא אלקים את האדם" (א' - כ"ו)

רבי חיים קניבסקי זצוק"ל בספרו "טעמא דקרא" מדייק, עד לידת קין כתיב בכל הפרשה 'האדם' בה"א (חוץ ממקום שנאמר לאדם שהה"א נבלעת), ומלידת קין ואילך נקרא בכל מקום 'אדם' בלא האות ה"א. וכתב שהטעם הוא פשוט, עד לידת קין נקרא אדם הראשון בשם המין - האדם (בה"א הידיעה), שהרי עדיין לא היה אדם אחר, אבל אחר שקין נולד אי אפשר לומר האדם, שהרי היה עוד אדם, לכן נקרא בשם העצם - אדם.

"נעשה אדם" (א' - כ"ז)

רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן אמר, בשעה שהיה משה כותב את התורה, היה כותב מעשה כל יום ויום, כיון שהגיע לפסוק זה שנאמר "ויאמר אלקים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו", אמר לפניו ריבון העולמים, מה אתה נותן פתחון פה למינים, אתמהא, אמר לו כתוב, והרוצה לטעות יטעה וכו', שאם יבוא הגדול וישאל למה אני צריך רשות מן הקטן ממני, והן אומרים לו למד מבוראך, שהוא ברא את העליונים ואת התחתונים, וכיון שבא לבראות האדם נמלך במלאכי השרת. [מד"ח ח' - י']

לכאורה אין הריווח שווה בנוק המלך. משל לאדם שהולך לעשות עיסקא, אם ירוויח - ירוויח זהוב אחד, ואם יפסיד - יפסיד את כל רכושו. ברור שזה לא נקרא עסק. וכאן, אמנם אם האדם לא יטעה, ילמד הלכות נימוסין ודרך ארץ, אבל אילו ח"ו יטעה ויפרש כאילו יש ב' רשויות, הרי בזה הוא כופר בעיקר ומאבד את שתי העולמות.

והדברים מתבארים עפ"י דברי רבי אלחנן וסרמן הי"ד [קובץ הערות ביאורי אגדות סימן א'], שאומר שרק הרוצה לכפור ימצא מקום לכפור, אבל מי שאינו רוצה,

מדוע דווקא כשהגיע לבריאת האדם התייעץ במלאכים ואילו כשברא הקב"ה את החיות הטורפות, הזאבים והאריות, הנחשים והעקרבים, לא נמלך במלאכים כלל, רק אצל האדם נמלך? כי האדם הוא יציר יוצא מן הכלל, ברגלו אחת מגיע לרום השמיים, ובאחרת לשאול תחתית. אין גבול לגדלותו ואין קץ לשפלותו.

רבי שמעון שקאפ הסביר לבחורי ישיבתו את סדרי הישיבה, וכך אמר להם: כשבא הקב"ה לברוא את האדם, נמלך במלאכים ואמר להם "נעשה אדם", וכביכול שיתף אותם בעשייה, אבל כל זה רק לפני יצירת האדם, אבל אחרי שנשלמה הבריאה, לא מצונו עוד בשום מקום שנמלך הקב"ה, מדוע? אלא, כל עוד לא הסתיימה מלאכת הבריאה, אפשר היה להתחשב כביכול בדעת המלאכים, שהרי הם טהורים מכל פניה, אבל אחרי יצירת האדם והשלמת הבריאה על מכונה, "הן בקדושתו לא יאמין" וגדול החשיש שדעת הבריות מושפעות מנקודת ראות עצמית שלהם. הרמז לתלמידים היה ברור, כל עוד לא נקבעו סדרי הישיבה, אפשר להתייעץ ולהתחשב בדעתם, אבל אחרי שסדרי הישיבה על מקומם, אין מקום להיוועץ בתלמידים.

"נעשה אדם" (א' - כ"ו)

מפני מה נברא האדם אחרון למעשה בראשית? אם זכה אדם אומרים לו אתה קדמת למלאכי השרת ואם לאו אומרים לו זכוב קדמך יתוש קדמך שלשול זה קדמך. [בד"ר ח' א'].

רבי יצחק מאיר מוורקא הסביר זאת במשל יפה. ישנם שני סוגי בעלי עגלה. האחד, בעל עגלה שהקב"ה רוצה להזמין לו פרנסתו, ושלה לו סוס ועגלה. ואילו השני בעל עגלה - שהקב"ה הזן את העולם כולו, חפץ לפרנס את הסוס ושולח לסוס בעל עגלה שידאג לכל מחסורו. שניהם מתפרנסים באופן שווה, אבל מה רב ההבדל ביניהם, בעוד שבעל העגלה הראשון הסוס עמל עבורו, אבל בעל העגלה השני עמל כל חייו למען הסוס. וכך אומר המדרש, מפני מה נברא האדם אחרון למעשה בראשית? שאם לא זכה, אומרים לו יתוש קדמך, נבראת כדי לפרנס את היתושים מדמך, ואם זכה, כל הבריאה משמשת אותו. וכמה זה אקטואלי לימינו. ישנם אנשים שמשועבדים כל כולם לחומרות, הם קונים מכונות לא רק בשביל הנוחיות, אלא בשביל המעמד. חייבים להחליף מכונות כל שנה, וכן כל מיני דברים שבעצם הם מיותרים. אבל הם עבדים לעולם.

פעם באו משמשי של **רבי משה פיינשטיין** ואמרו לו שהמונית מחכה לו. אמר להם, ברוסיה כשהיה מגיע העגלון, היו אומרים העגלון **נמצא**, וכיום אומרים המונית **מחכה**. מה ההבדל. פעם היו בני אדם העיקר - ואילו כיום המכונות היא העיקר.

"נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ" (א' - כ"ו)

לשון הפסוק צריך ביאור, בתחילה פתח בלשון יחיד - "נעשה אדם", וסיים בלשון רבים - "וירדו". יותר נכון היה לו לומר 'וירד בדגת הים וגו'.

הרי הוא מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך הוא לבדו ברא את העולם. אנו רואים שדורות על גבי דורות לומדים תשב"ר מתוך החומש "נעשה אדם", ואף אחד לא שואל שאלות ולא נכשלים, וכולם לומדים ע"פ רש"י נעשה אדם שהתייעץ עם המלאכים - כי הפסוק כפי שנכתב אין לטעות בו, רק "הרוצה לכפור", מי שלכתחילה רוצה לכפור ומעוניין למצוא איזו נקודת אחיזה, רק הוא מסוגל לשבש פסוק זה. ואמנם, בשביל כזה אדם, אין עצה ואין תבונה, כי בוודאי ימצא שוב ראייה ממקום אחר לטעות בו, ואם הוא רוצה לכפור, יבוא ויטעה.

בעל **"חנוכת התורה"** ביאר לפי המדרש הנ"ל מה שאמרו חז"ל כי כל המתגאה כאילו עובד עבודה זרה [עין סוטה ד:]. כי אם מתגאה, הרי בהכרח שלא התקבל בליבו ההנחה שמה שהקב"ה התייעץ עם המלאכים זה בשביל ללמוד ענווה, ובהכרח שמפרש הפסוק כי האדם נעשה ע"י כמה רשויות, והרי הוא כעובד עבודה זרה.

ה"אמרי אמת" ז"ע פירש כי כל המידות הטובות אינן נולדות בטבע האדם אלא להיפך, כפי שנאמר [להלן ח' - כ"א] 'כי יצר לב האדם רע מנעוריו', וכמו שאמרו בגמרא [ע"ד:]: על דברי הנביא [חבקוק א' - י"ד] 'ותעשה אדם כדגי הים' - שנמשלו בני האדם לדגים כי כל הגדול מחבירו בולע את חבירו. אלא שתפקידו של האדם לעבוד ולהפוך את מידותיו שיהיו לטובה. מה הוא חנון אף אתה חנון, מה הוא רחום אף אתה רחום, וזהו 'נעשה אדם' - כל אדם נעשה כביכול שותף להקב"ה, כשהוא עובד על מידותיו ונהיה 'בצלמנו כדמותנו' - דומה להקב"ה. ובשם **רבינו סעדיה גאון** מובא, כי עיקר בריאת האדם בעולם הזה, לשבור מידות רעות שלו הטבעיות.

סיפר **רבי ברוך דב פוברסקי**: אבי מרן הגאון **רבי דוד זצ"ל** לקחני לשיעורו של הגאון **רבי אלחנן וסרמן** הי"ד ראש ישיבת אהל תורה בברנוביץ' השיעור התקיים מידי שבת לעת השקיעה בו מסר רבי אלחנן שיחה לאברכים. מכיון שהייתי ילד קטן כיבדו אותי להחזיק את נר ההבדלה, כשהתחלתי ללמוד חומש שאלני **רבי אלחנן** היודע אתה האם אדם הראשון היה גוי או יהודי. הרהרתי קמעא והשבתי חייב להיות שהאדם הראשון היה גוי, שכן אם היה יהודי כל צאצאיו היו יהודים, ואילו בעולם ישנם הרבה גויים מוכח כי אדם הראשון היה גוי, האיר רבי אלחנן וסרמן את פניו אלי בהתפעלות וצבט לי על לחיי.

אבל הוסיף **רבי ברוך דב שליט"א**, האמת שהוא היה מלאך, ויש לזה ראייה בשעה שהקב"ה ברא את אדם הראשון הוא אמר למלאכים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו, אדם הראשון היה מלאך, והמלאכים היו משמשים אותו בגן עדן, בגן עדן יושבים מלאכים, כל המלאכים יש להם שמות, מיכאל, גבריאל, אדם הראשון שמו אדם, כי הוא המלאך היחידי שיש לו גם חלק מן האדמה, הקב"ה נתן לו שם אדם, והוא היה בגן עדן.

"נעשה אדם" (א' - כ"ו)

נמלך במלאכי השרת. [רש"י]

העשייה מוזכרת בברכת "אשר יצר את האדם בצלמו וכו' והתקין לו ממונו בנין עדי עד", והתקין הוא התיקון המשתמע בלשון עשיה, והיינו שהקב"ה התקין לאדם את האשה.

שואל רבי יאיר ישראל, לפי זה לא מובן בפיוט "אדון עולם" שאנו אומרים "בטרם כל יציר נברא", הלא נכון יותר היה לומר: "בטרם כל נברא יציר", כי זהו סדר הפסוק, שהרי בתחילה נאמר "ויברא אלקים את האדם" ורק אח"כ נאמר "ויצר ה' אלקים את האדם"? ומתקן, אמנם כך הוא הסדר הנכון, כי בפיוט לא אומרים מה היה הסדר בבריאה, אלא אנו מציינים שהקב"ה עוד מלך לפני הכל, כשלא היה בעולם כלום, בטרם כל, כשלא היו עדיין יצורים שנבראו יש מיש ואפילו יצורים של יש מאין עדיין לא היו, ולכן אנו אומרים "בטרם כל יציר נברא".

"ויאמר אלקים הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע וכו' לכם יהיה לאכלה וכו' ויהי כן" (א' - ב"ש - ל')

מאמר זה הוא מאמר עשירי מעשרה מאמרות שבהם נברא העולם, רבי אהרן קוטלר מביא בשם הגר"א ב"אדרת אליהו", שבמאמר זה ניתן כח לזרע הארץ ולפרי העץ שיוזנו ויסעדו את האדם. וביקש עשב ניתן כח שיהיה מזון את בעלי החיים, ואפילו שהזרעים והצמחים כבר נבראו, לא היה בהם כח להזין ולפרנס את האדם. ועל זה היה מאמר מיוחד ובריאה מיוחדת שיוזנו ויסעדו את לב האדם.

לפי"ז מבואר הפסוק "ויענך וירעיבך ויאכילך את המן וכו' למען הודיעך וכו' כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם" [דברים ח' - ג']. - פירושו, כי כוחו של הלחם לזון ולהחיות את האדם אינו נמצא בעצמותו של הלחם, אלא ש"מוצא פי ה'" הוא הנותן בו כח לזון ולהשביע את האדם, וכשם שנס המן היה נס מחודש לשעתו, כך ענין הכח שישנו במזון להזין, הוא רק ע"פ מוצא פי ה'.

"ולכל חית הארץ וגו' את כל ירק עשב לאכלה ויהי כן" (א' - ל')

סיום הפסוק במילים "ויהי כן" אינו מובן, שהרי בכל הפעמים שכתוב ויהי כן, בא לומר שאחר שאמר ה' שייצא הדבר הזה לפועל - היה כן ונתהווה רצונו, אבל כאן לא יצא שום פועל - אחר זו האמירה, שהרי כאן לא אמר כלום, רק ציוה להם סדר אכילתם.

ומצאנו בראשונים כמה מהלכים לפרש הענין.

הרד"ק פירש, שע"י אמירה זו דבק כל בעל חי במאכל הראוי לו.

ובפירוש הטור עה"ת כתב בשם אביו הרא"ש ז"ל, שבמאמר זה נתן להם הקב"ה בלב החיות שלא יתאוו תאוה לאכול בשר ויסתפקו באכילת עשבים לבד.

וכעין זה כתב הרמב"ן [ויקרא כ"ו - ו'], שבמאמר זה הושם הטבע בחיות השדה שלא יהיה מתאווים לטרוף את מינם או את האדם, כי כן היה בתחילת העולם קודם חטאו של אדם הראשון, שאין חיה ורמש ממית. ורק אחר שחטא אדם הראשון - למדו מידת הטרף מפני החטא הממית.

ה'אברבנאל' פירש, שזה חוזר למה שזכר למעלה על כל המעלות שיש לאדם על שאר בעלי חיים, שנברא בצלם, ונתברך בברכה מיוחדת וניתנה לו מצוות פריה ורביה, ולרדות ולכיבוש הארץ והחיים שבה, וליתר הדברים שנזכרו בפרשה, ועל כולם אמר "ויהי כן", כלומר שגזר השם שיתמידו ויהיו כן תמיד במין האנושי.

מתקן ה"אמרי אמת" [תר"ע, ד"ה נעשה] כי האדם מצד עצמו כלל אינו ראוי למושול על החיות. ורק מצד הצלם האלוני שבו עליון הוא על שאר החיים, וכמו שאמרו [סנהדרין ל"ה:] אין חיה רעה שולטת באדם עד שידמה לו כבהמה, כי כשמאבד את צלמו, שוב אינו רודה בכל חיות הארץ, ואדרבה הן שולטות בו. וזהו שאמר "וירדו" בלשון רבים, כלומר האדם בעת שמשותף עימו צלם אלוני שבו, אז דייקא ירדו בכל החיות ובכל העולם.

מספר רבי אהרן לייב בארון בספר "ישרי לב", בעת שלמדתי אצל מורי ורבי קדוש עליון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל, שמעתי קושיא עצומה מכבוד מו"ר רבי ישראל יעקב לובצנסקי זצ"ל שהיה המשגיח הרוחני בשיבת ברנביץ. איך זה אפשר לומר שהקדוש ברוך הוא יברא את האדם בצלמו ובדמותו רק כדי שישלוט על דגים, עופות בהמות ושרצים? והמתיק קושייתו במשל למלך אחד שבנה היכל מפואר והזמין את כל ידידיו להראות רוב גדלו על ידי יופיו של הבנין, ומה נשתוממו האורחים כשראו שבכל חדר וחדר נמצאים כל מיני חיות, ולא יכלו להבין את המלך שבזבז ממון רב לבנות בנין נהדר בשביל בהמות וחיות, הלא להם מספיק דירת רפת, וכן הוא ממש בנידון בריאת האדם שהקדוש ברוך הוא בעצמו בנה את האדם בצלמו ובדמותו, שאין לך בנין מפואר מזה, ורק כדי שירדו על כל מיני חיות, זה תמוה?

ואני בעניי בעז"ה כשהייתי עדיין צעיר לימים אמרתי שלדעתי יש לתקן קושיא זו על פי מה שכתב רש"י [ה' - ט'] וזה לשונו 'וישם ה' לקין אות לבלתי חכות אותו כל מוצאו, אמר, עד עכשיו היה פחדתי על כל החיות כמו שכתוב ופחדכם ומוראכם וגו', ועכשיו בשביל עוון זה לא ייראו ממני החיות ויהרגוני, מיד ושם ה' לקין אות, החזיר מוראו על הכל', עכ"ל. רואים מכאן, שהאדם יכול לעלות במדרגת צלם אלוני שאפילו החיות יוכלו להכיר שהוא בחיר הבריאה ויפחדו ממנו (וגם בקל יכול לאבד את צלם האלוני ע"י חטאיו). ואם כן, מובן היטב כוונת הכתוב, 'נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים וגו'', שאפילו הדגים וכל מיני חיות יוכלו להכיר את הצלם האלוני שבו.

ויברא אלקים את האדם בצלמו (א' - כ"ז)

הנביא ישעיהו [ישעיהו מ"ג - ז'] אומר: כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו. שואל המהרש"א [בתובות ח']. לכאורה הנביא חוזר על דברי עצמו במילים נרדפות, בראתיו, יצרתיו, ועשיתיו, לשם מה? ומתקן, לכל מילה יש משמעות שונה "בראתיו" הוא מלשון בריאה יש מאין. הלשון יצרתיו היא לשון של בריאה יש מתוך יש, שהיה חומר גלם וצרו ממנו צורה. והמילה עשיתיו הכוונה לתיקון הסופי של הדבר.

לשונות אלו מוזכרות בבריאת האדם א. ויברא אלקים את האדם, והכוונה לנשמה שהקב"ה בראה יש מאין, ובהמשך [ב' - ז'] מוזכרת לשון יצירה "ויצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה", שהקב"ה צר צורה מחומר שכבר היה קיים, וזהו עפר מהאדמה. ואמנם לשון "עשיה" אינה מוזכרת בבריאת האדם, אך משמעותה נזכרת, שבבריאת האשה כתוב: [ו' - כ"ב] ויבן וכו' את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה ויביאה אל האדם.

מוסיף המהרש"א ששלוש הלשונות הללו מוזכרות גם בברכות הראשונות של שבע ברכות הנישואין "שהכל ברא לכבודו", "ויצר האדם", ומשמעות

וב"משנת רבי אהרן" להגר"א קוטלר זצ"ל [ח"א] הביא מהגר"א, שאחד מעשרה המאמרות שנברא בהם העולם [בדאיטא באבות פ"ה - מ"א] היה על הכהן הזה שיהיו המאכלים סועדים את האדם, ועל זה נאמר "ויהי כן".

"ויהי ערב ויהי בקר יום השישי" (א' - ל"א)

"יום השישי - הוסיף ה' בשישי בגמר מעשה בראשית, לומר שהתנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה. דבר אחר, יום השישי - כולם תלויים ועומדים עד יום השישי הוא ששי בסיון למתן תורה". [רש"י] לכאורה שני הפירושים קרובים זה לזה, כי בשניהם מתבאר שקיום העולם הוא בזכות התורה הקדושה העתידה להינתן בשישי בסיון. אך האדמו"ר מבעלז שליט"א ביאר בזה כי יש הבדל בין שני הפירושים, הפירוש הראשון מוסב על "חמשה חומשי תורה", והיינו תורה שבכתב, ואילו הפירוש השני מוסב על יום ששי בסיון שהיה "מוכן למתן תורה", ותאריך זה של מתן תורה (שישי או שביעי בסיון) נקבע על פי דעתו של משה רבינו, כאמרם ז"ל [שבת פ"ז]: "יום אחד הוסיף משה מדעתו", ונרמז בזה כוחם של חכמי ישראל לחדש בתורה לפי דעתם ושכלם, והיינו תורה שבעל פה. ענין זה בא רש"י להורות בשני הפירושים, כי קיום העולם הוא אך ורק בשתי התורות, תורה שבכתב (הנרמזת בה"א = "השישי" - חמשה חומשי תורה) ותורה שבעל פה (הנרמזת ב"השישי" - ששי בסיון).

"ויכולו השמים והארץ וכל צבאם" (ב' - א')

אמר רבי יהושע בן לוי, כל מעשה בראשית לדעת נבראו, לצביון נבראו, שנאמר ויכולו השמים והארץ וכל צבאם, אל תקרי צבאם אלא צביונם. [ראש השנה י"א].

רבי יעקב קמינצקי בספרו "אמת ליעקב" כותב: בפסוק זה התגלה לנו פרט חשוב במעשה בראשית, כי באמת כאשר אנו רואים למשל את הסוס, איך הוא עובד קשה ומתגולל בבזבז ומוכה על ידי אדונו, הרי עולה על מחשבתנו שהסוס הזה ראוי לרחמנות ולחמלה, שהרי הוא אולץ על ידי אדונו לחיים מרים וקשים, ומדוע כל זה מגיע לו? כנגד מחשבה זו באה התורה וסיפרה לנו שקודם שנברא הסוס, גילה לו הקב"ה שכך וכך יהיה תפקידו ומעמדו עלי אדמות, וחיים קשים נועדו לו, ובכל זאת הסכים הסוס להיברא. וההסבר, שכל בעלי החיים נבראו בצביון, שכל אחד מהם נברא על פי השכל וההשגה שלו, וכשם שאין לדמות את שכלו והשגתו של העכבר לשכלו והשגתו של הסוס, כך גם אין לדמות את השגת הסוס להשגת האדם, ולכן מה שנראה בעינינו כעבודה קשה וכחיים מרים, נראה אצל הסוס כדבר טוב ונאה וכעיקר תכליתו עלי אדמות, כי כל אחד מבעלי החיים נברא לצביונו ולתכליתו.

"ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה" (ב' - ג')

בתחילה לא אמר הכתוב 'כל מלאכתו', ורק לגבי השביתה אמר 'מכל מלאכתו'. מבאר ה"בית הלוי", "ויכל" פירושו, שגמר אותם ונגמרו בצורתם, ולכן לא אמר בו 'מכל מלאכתו', כי יש דברים שעדיין לא נגמרו לגמרי אז, כמו עשרה דברים שנבראו בערב שבת בין השמשות: פי הארץ ופי הבאר

ופי האתון [אבות ה' - ו'], שאז אכן היתה בריאתם של כולם, אבל הקב"ה גמרם כל אחד בזמנו. אבל גבי שביתה - "וישבות", שפירושו הפסק מלחדש מלאכה, אמר בו, "מכל מלאכתו", כי אמנם מכולם שבת ביום השבת. וזהו שסיים [פסוק ג']: "כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלקים לעשות", שעכשיו היתה בריאתם, ו'לעשות' לעתיד כל אחד בזמנו, שגם מהם שבת.

"ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה" (ב' - ג')

לכאורה קשה, והלא באמת ביום השישי נגמרה המלאכה? מבאר רבי יצחק בהג"ר חיים מוואלווין (בספרו "פה קדוש" עמוד ז' אות ב', - ורשא תר"נ) בדרך משל, לבעל מלאכה שעשה כלי, וכבר עשה כולו וגמרה, אך אנשים האחרים אינם יודעים אם נגמר הדבר, אם בדעתו לעשות חידוש נוסף בכלי אם לאו, ורק כשרואים שנתן או מכר את הכלי לאדם אחר, אז יודעים בבירור שכבר נגמרה. כך הוא גם בבריאת העולם, באמת הבריאה הסתיימה ביום השישי, ולא היו יודעים אם הבריאה הסתיימה, פירוש, שמוא יעשה הקדוש ברוך הוא התחדשות נוספת בעולם, אך כשראו 'וישבות ביום השביעי וגו'', על ידי כך הוברר הדבר כי אין בדעת הקדוש ברוך הוא עוד לחדש דבר בעולמו וכבר סיים את הבריאה. וזה שאמר הכתוב "ויכל אלקים ביום השביעי וגו'", פירוש, אז ביום השביעי כששבת נודע הדבר, והרי הוא כמו שנגמר ביום השביעי.

רבי שמחה מוויטרי, בספרו "מחזור ויטרי" [שבת ב'] תלמידו של רש"י, הביא, שבתרגום ירושלמי תורגמה תיבת "ויכל" מלשון 'וחמד', כלומר: ה' חמד את היום השביעי מכל הימים. במשמעות זו פירש רש"י תיבה זו אף בפסוקים: "ונכספה וגם כלתה נפשי" [תהלים פ"ד - ג'], "כלתה לתשועתך נפשי" [שם ק"ט - פ"א].

כך ביאר רבי שמחה מוויטרי את לשון תפילתנו בשבת קודש: "חמדת ימים אותה קראת", היכן מצינו שחמד ה' את השבת? בפסוק שלפנינו. באופן נוסף ביאר זאת רבי בנימין הכהן ויטאלי מחכמי יהדות איטליה בספרו "גבול בנימין" (אמסטרדם תפ"ח"ב דרוש ה'), על פי חידוש ששמע בשם הרמ"ק. בעת הבריאה היתה כוונת הבורא שיהיו ימים בני עשרים ושמונה שעות. משיבקשו ששת הימים מהקדוש ברוך הוא שימליך עליהם את אחד מהם, אמר להם: יתן כל אחד מהם ארבע שעות משלו, ומעשרים ארבע השעות שתצטברנה בין כולכם, אוסיף יום נוסף - את יום השבת, והוא ימלוך עליכם. לפי זה פירש רבי בנימין את התואר "חמדת ימים" - שה' ימים' הם שחמדו את השבת שתמלוך עליהם.

"ויברך אלקים את יום השביעי" (ב' - ג')

בסדר ליל שבת שבסידורים מודפסים דברי הזוהר הקדוש על פסוק זה, וז"ל: "זכור את יום השבת לקדשו, רבי יצחק פתח ואמר כתיב ויברך אלקים את יום השביעי, וכתיב במן ששת ימים תלקטוהו וביום השביעי שבת לא יהיה בו, וכיון דלא משתכח בה מזוני מה ברכתא אשתכח בה" (פירוש: איזו ברכה טמונה ביום השביעי אם אין בו מן?) "אלא הכי תאנא, כל ברכאן דלעלא ותתא ביומא שביעאה תלין" (אלא כך שנינו כל הברכות שלמעלה ולמטה תלויות ביום השביעי). "ותאנא אמאי לא אשתכח מנא ביומא שביעאה,

משום דההוא יומא מתברכאן מיניה כל שתא יומין עלאין דשנינו" (ומדוע לא נמצא מן ביום השביעי, משום שזהו היום שממנו מתברכים כל ששת הימים).

רבי שמשון פינקוס זצ"ל בספרו **"תפארת שמשון"** מבאר את דברי הוזהר על דרך הפשט: משל לאחד שבא למכולת ביום מן הימים, והמכולת סגורה. הוא שואל למה המכולת סגורה, והחנווני עונה שעכשיו הגיע משלוח ענק מלא במצרכים של פסח, ואנו עסוקים בקבלת הסחורה וסידורה על גבי המדפים. כלומר, חנות סגורה אינה מהווה בהכרח סימן לחוסר שפע או ברכה. ייתכן ולהיפך, דווקא באותו רגע מתקבלים השפע והברכה, ולמחרת יהיה אפשרות לבוא לקחת את הדברים וליהנות מהם.

זוהי בפשטות כוונת דברי הוזהר הקדוש. הוקשה לו, כיוון שבשבת אין מן היכן הברכה. אולם האמת היא הפוכה. השבת היא הברכה, והכל מתמלא בשבת, אלא שכמובן בשעה שדברים מתמלאים, לא לוקחים או קונים דברים, צריכים לחזור אחר כך כדי לקבל את השפע שהתקבל בשעה שבו לא יכולנו לקבל בפועל.

מכח שבת קודש יהיה לאדם לחם ביום ראשון שני שלישי וכו', אך כעת - בשבת קודש, ממלאים את המדפים, וזהו שאמר הפסוק **"ויברך אלקים את יום השביעי"**.

"כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא וכו' (ב' - ג)

רבי אליהו לאפיאן בספרו **"לב אליהו"** [חלק א'] כותב, "כל הבריאה עד ליום השבת לא היה לה הפסק, כשהקב"ה אמר **"תדשא הארץ"**, היתה הארץ מצמיחה עוד ועוד ללא הפסק וכן כל עשרה המאמרות עד לכניסת השבת בו ציווה הקב"ה שהארץ תשבות, ומאז יצטרך האדם לזרוע כדי להצמיח, וכל כיוצא בזה, הוי אומר: **"שבת מכל מלאכתו"** והניח מעתה לאדם **"לעשות"**.

"ויצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה" (ב' - ז)

ידועה אמרת העולם אשר **"אבא אחד יכול לגדל עשרה ילדים, ואילו עשרה ילדים אינם מסוגלים לגדל אבא אחד"**. מבאר האדמו"ר מאוסטרובצה: אדם הראשון הנחיל אחריו את כל הטבעים והתכונות שלו לבניו, ובניו העבירו לבניהם בשלשלת הדורות, וכך גם את הדאגה ואת המסירות של אב לבן שאדם הראשון התמסר לבניו, אבל תכונה אחת אדם הראשון לא יכל להנחיל, והיא: מסירות הבנים לאבא, משום שלאדם הראשון לא היה אבא, שהרי נוצר מהאדמה, ומכיוון שהתכונה הזאת לא השתרשה אצלו הוא לא העביר אותה לבניו וממילא בניו לא העבירו את זה לבניהם...

ויצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה (ב' - ז)

"ואתה מה שמך", אמר לו אני נאה להיקרא אדם, שנבראתי מן האדמה. [בר"ר פ"י י"ז].

שואל המהר"ל הרי שמו של דבר צריך להיקרא על פי עיקר תכונתו ולא על פי החומר שממנו נוצר, ובוודאי לא ייקרא השולחן על שם העץ שממנו נעשה, ולא הקורנר על שם הברזל שממנו נוצר. ועוד קשה, הרי גם שאר בעלי החיים נבראו מן האדמה, ומדוע דווקא האדם נקרא על שם האדמה?

מתרץ המהר"ל, שלא זו בלבד שהאדם נוצר מן האדמה, אלא יש גם מכנה משותף מהותי בין האדם לבין האדמה, ולכן הוא נקרא על שמה: בשניהם, השלמות והפיתוח אינם קיימים בתחילת הדרך; בתחילת הדרך האדם הוא ריק, וכל יכולותיו נמצאים בו רק **"בכוח"**, ורק לאחר פיתוח יכולות אלה, הוא מגיע לשלמותו (בדומה לאדמה, שהיא בתחילת דרכה בורה וריקה, ורק אם יפתחו אותה, ויעבדו אותה יצמח בה יכול). לעומתם, כל הנבראים האחרים, נבראים מושלמים ואין בהם **"פיתוח"** - המלאכים נבראים מושלמים, וכן בעלי החיים, זמן מועט לאחר היוולדם, הם מגיעים ליכולותיהם וכך נשארים עד סוף חייהם, מבלי שיתפתחו בצורה מהותית.

רבי שלמה זלמן אויערבאך תירץ, האדם נקרא כך כדי שיוכר תמיד מאין הוא נוצר, וממילא לא יתגאה.

"ויצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה" (ב' - ז)

עשאו מן התחתונים ומן העליונים, גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים. [רש"י]

מדוע הקב"ה ברא את האדם חלקו מן העליונים וחלקו מן התחתונים, ביאר בזה **רבי ישראל סלנטר זצ"ל**, כדי שיהיה בכוחו של האדם ליזכר ולתקן את עצמו עד שיגיע לדרגה שהוא דומה לעליונים. אך כל זה רק במה שנוגע לעבודתו הרוחנית, אבל בכל הנוגע לצרכי הזולת, עליו להיות מן התחתונים, ועל אף היותו איש המעלה, עליו להרגיש בחסרון זולתו ולדאוג לכל מחסורו. כי גשמייתו של הזולת היא הרוחניות שלך.

זהו הביאור במה שנאמר על משה רבינו [מדרש תהלים מזמור צ'] שמחציו ומעלה היה בחינת אלוקים, ומחציו ומטה איש, במה שבנוגע לאחרים משה רבינו היה בבחינת איש - בן אדם שידע לדאוג לזולתו וכפי שראו אצלו כשאמר למה תכה רעך וכן כשרדף אחרי השה שהיה צמא למים, ורק בנוגע לעצמו דרש להיות בבחינת אלוקים.

"ויפח באפיו נשמת חיים" (ב' - ז)

המדענים אינם מבינים מדוע הקוף אינו מדבר. המנגנון הפיזי קיים. חלל הגרון ומיתרי הקול של הקוף דומים לאלה של האדם, גם שבילי המוח והעצבים אל מיתרי הקול קיימים. ובכל זאת, הקוף אינו מדבר. למרות ניסיונות בלתי נלאים ללמד את הקופים לדבר, אינם אלא רוטנים ונהמנים, צווחים ומייללים אבל לעולם לא משמיעים מילה. גם בעלי חיים בעלי בינה גדולה - יחסית, כמו החולדה למשל, אינם מדברים. המדע חיפש את התשובה בנבכי המוח אך לשווא. לא נמצאה השוואה מתאימה. ניסו לחפש את התשובה בגודל קופסת המוח וגם זה נפל. קופסאות מוח יותר גדולות אינן מצליחות להפיק דיבור. פנו איפא לדרך חדשה, היחס בין גודל המוח לגוף, אך שוב אכזבה. אפילו אצל קופים שיחס קופסת המוח לגוף גדול אצלם, אין שומעים אף מילה. מה שכן מצאו הוא, שיחס דומה כמו זה של מוח האדם לגופו, נמצא אצל העכבר. אבל, האם העכבר שפגשתם אי פעם, דיבר?

הסבר הדברים כתוב בפשטות במהר"ל [גבורות ה']: **"ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה"**, והיינו רוח חיה מדברת. כי האדם צורתו הכללית היא חיבור הנשמה השכלית והגוף יחד, ודבר זה, חיבור זה, הוא

עצמו יוצר את כוח הדיבור, דהיינו נשמה עם הגוף. כי פועל הדיבור על ידי גוף, ואי אפשר זה בלא נשמה שכלית, ולכן התינוק שאין לו שכל אינו מדבר, וכן הבהמה, אע"פ שיש לה כלי דיבור, אין בה דיבור, כי אין לה נשמה זו השכלית". הדיבור הוא לא דבר מה בכך! הדיבור הוא כלי הנשמה!

"ועין החיים בתוך הגן" (ב' - ט')

ה"חפץ חיים" פגש בשבת לפנות ערב בקומיסר האזורי ששמו היה "ארציק", בולשביק ידוע, בן ישיבה לשעבר, וזה הכיר את ה"חפץ חיים". שבת שלום אמר לו ה"חפץ חיים", אצלי השבת הוא יום ככל הימים ענה לו. שוחחו על עניינים שונים. בסוף השיחה אמר לו ה"חפץ חיים", אולי תרצה לשמוע דבר תורה. לא, אני ותורה? רחוק אני מכך. ניסה ה"חפץ חיים" פעם נוספת, אולי בכל זאת מימרא טובה תהיה מוכן לשמוע. נו, מילא, הסכים. אמר לו ה"חפץ חיים", בתורה כתוב שכשהקב"ה נטע את גן עדן, הצמיח את עץ החיים באמצע הגן, ולמה באמצע? מדוע לא בצד. כדי שכל אחד יוכל להגיע אל עץ החיים. כל אחד לפי מידת יכולתו ואפשרותו, אחד בתורה, אחד ביראת שמים, ואדם עם לב טוב כמוך - במעשים טובים. תדע שתלמידי הישיבה גוועים ברעב, תקנה את עולמך, אם תמכור להם קצת מזון. כעבור שעה קלה, בזמן שה"חפץ חיים" שר "המבדיל", הגיע עגלה עם שק קמח ושאר מיני מזון בשביל בני הישיבה.

כמו כן מסופר על רופא שפגש את ה"חפץ חיים" ושאל אותו, איך אדם כמוני יזכה לחיי העולם הבא? ענה לו ה"חפץ חיים", עץ החיים באמצע, וכל דבר שהוא באמצע, הגישה אליו היא מכל צד. כל אדם, בין אם עיסוקו בתורה או בכל דבר אחר, ביכולתו בדרכו - בדרך שלו לבוא ולהגיע לעץ החיים. כמו שכתוב בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחתיך [משלי ג' - ו']. כמו שהגמ' מספרת בתענית [כ"א:] על אבא אומנא שהיתה מגיעה לו פריסת שלום מישיבה של מעלה בכל יום. ומה היו מעשיו? שהיה מתעסק ברפואה, והיה לו חצר לגברים וחצר לנשים, ולא היה לוקח כסף, אלא היתה לו קופה ולמי שהיה כסף היה שם ומי שלא לא, כדי שלא לבייש. וכשבא ת"ח, עוד נתן לו כסף.

ולפי"ז פירש את הגמ' בסוף תענית [ל"א] עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים, והוא יושב בגן עדן וכל אחד ואחד מראה באצבעו הנה אלוהינו זה. מבאר רבנו גרשום, שהקב"ה יושב באמצע. והסביר ה"חפץ חיים", אם נחוג עיגול במחוגה, המרחק מכל צד לנקודה המרכזית, שווה, אך בתנאי שנמדוד מכל צד לנקודה המרכזית. כך הדבר, הרבה דרכים בעבודת השי"ת, אבל אם באמת ובתמים מבקשים ומתגעגעים אל השי"ת, אז כל הדרכים שוות.

"ועין הדעת טוב ורע" (ב' - י')

יש כמה דעות בחז"ל מה היה עץ הדעת, ולא נתפרש דבר זה בתורה, כדי שלא לבזות את העץ אשר על ידו לקה העולם. אך יש לומר, שלמרות שלא נכתב דבר זה במפורש בתורה, אך נרמז בעצם שמו של עץ הדעת. ארבע הדעות הם, אם היה אתרוג, או חיטה, או גפן, או תאנה. הר"ת של הדעת" הוא הדר - אתרוג, דגן - חיטה, ענבים - גפן, תאנה.

"ויקח ה' אלקים את האדם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה" (ב' - ט')

'לקחו בדברים נאים ופיתוהו ליכנס'. [רש"י]

הקשה רבי יצחק דוב קאפעלמאן זצ"ל ראש ישיבת לוצערן, וכי היה צריך לפתות את אדם הראשון ליכנס לגן עדן, וכי מי פתה לא יחפוץ ליכנס אל שערי גן עדן שאין מעלה גדולה הימנה, ובפרט יציר כפיו של הקב"ה שהפליגו חז"ל בשבחיו, עד שבקשו מלאכי השרת לומר לפניו קדוש [בראשית רבה ח' - י'], וא"כ למה היה נצרך לפיתוי ליכנס לגן עדן? ותירץ, אין כוונת הפסוק לגן עדן שיש בעולם הבא, אלא הכוונה למקום בעולם הזה הנקרא גן עדן, והוא המקום שלאחר העקדה לקח אברהם את יצחק בנו לשם כמבואר במדרש [בראשית רבה כ"א - ז']. ויעד השי"ת את המקום הזה לאדם הראשון כמקום הראוי לעבוד את ה' מתוך השקט ושלווה, כי שם היו מזומנים לו כל צרכיו, ותפקידו היה רק לעבדה ולשמרה, דהיינו במצוות עשה ובמצוות לא תעשה (זוה"ק ח"א כ"ז). אולם אדם הראשון היה חפץ לעבוד את הבורא מתוך צער ונסיונות, כי כבר אמרו חז"ל לפום צערא אגרא, ופעם אחת בצער - גדולה ממאה פעמים שלא בצער, ולכן חפץ לעבוד את ה' בתוך חיי העולם הזה, ממקום שרבו בו המפריעים לעבודת השי"ת, והשליך מאחוריו חיי גן עדן שאין בו שום קושי ונסיון, ולכן הוצרך השי"ת לקחתו בדברים ולפתותו.

"ויצו ה' אלקים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכול תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות" (ב' - ט"ז - י"ז)

נשאלת השאלה, מפני מה היה צריך להקדים ולומר 'מכל עץ הגן אכול תאכל'? הלא עיקר הציצוי לא בא אלא להזהיר שלא יאכל מעץ הדעת, ואם כן די היה במה שיאמר לו 'מעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו'. תשובה לכך נמצא במעשה שסיפר רבי זלמן סורוצקין זצ"ל, פעם נקרא לעיר סמוכה לעירו, לדון דין תורה בין בני הקהילה לבין אחד משמשיה ששלח ידו במסחר מסוים שהיה שייך לקהילה, אלא שהקהילה הזניחה את העיסוק באותו מסחר, ובא השמש והחזיק בו לעצמו. בתוך הדברים התברר לו שהקהילה לא שילמה לאותו שמש את משכורתו ימים רבים, והוא מטופל במשפחה גדולה, ובחר במסחר ההוא למצוא ממנו לחם לפי הטף. היה זה בפרשת בראשית. פנה רבי זלמן סורוצקין לראשי הקהל ואמר להם: הנה בפסוק נאמר 'מכל עץ הגן אכול תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו' מדוע הקדימה התורה ואמרה 'מכל עץ הגן אכול תאכל', הלא די במה שאמרה 'ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל'? אלא ללמד דרך ארץ, שאין לבוא אל האדם ולאסור עליו אכילת איזה דבר, עד שיקדים ויראה לו מקודם מקור אחר כשר וישר לפרנסתו.

"אעשה לו עזר כנגדו" (ב' - י"ח)

הגמ' בברכות ח'. אומרת, שבארץ ישראל היו שואלים חתן שהתחתן, מצא או מוצא - מצא שכתוב מצא "אשה מצא טוב" [משלי יח' - כב'], מוצא שכתוב "מוצא אני מר ממוות את האשה" [קהלת ז' - כ"ו]. הגר"א מוילנא מסביר מדוע את האשה הטובה, את העזר, מזכיר הפסוק בפועל עבר - מצא - לעומת זאת, כשמזכירים את האשה הרעה, את זו שהיא כנגדו, כתוב בפועל הווה. ומתיר, שזה יסוד בטבעו של האדם - בזמן שטוב לאדם, הוא שמח רק

הסבא מנובהרדוק רבי יוסף יואל הורוביץ זצ"ל היה אומר: יש שהופך על ידי מעשיו את ה'כנגדו' 'לעזר'. יש שהופך את ה'עזר' ל'כנגדו'.

"ויאמר ה' אלקים לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו" (ב' - י"ח)
בפשטות התורה מדברת על חובת האדם לישא אשה, אבל האדמו"ר מגור בעל ה"פני מנחם" [תשנ"ד] דרש שהתורה רמזה בזה שתמיד צריך כל אחד סיוע מאחרים ומחברים טובים, כי לבדו לא יכול להשיג כפי שיכול להשיג כשהוא ביחד עם אחרים, וזה שאמרו בגמרא [שבת קנ"א]: 'אריה אבי תרי לא נפיל' - שאין האריה מתנפל על שניים להרגם - לשניים ביחד יש את הכח להניס את האריה.

"ויצר ה' אלקים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים ויבא אל האדם" (ב' - י"ט)

יש להקשות, הרי נכתב כבר לעיל, שבעלי החיים נבראו ביום חמישי וחלקם ביום השישי, ולמה חזר ושנאו כאן (ועי' רש"י). קושיא נוספת: אם כבר חזר פעם שניה, מדוע השמיט הפסוק את 'בהמה ורמש' (ולעיל א' - כ"ד כן כתוב), ומה מיוחד בחית השדה ועוף השמים שנשנו דווקא הם בפסוק. מתרץ רבי חיים קניבסקי זצוק"ל, בחיות ועופות יש מין שאינו יכול לבוא אל האדם שיקרא להם שם, וכדלהלן. ולכן היה צריך לברוא עוד פעם מן האדמה סמוך למקום שעומד בו אדם הראשון ועל מינים אלו כתוב בפסוק זה 'ויצר ה' אלקים מן האדמה כל חית השדה וכו', אבל שאר בהמה ורמש יכלו כולם לבוא. בחיה יש מין שנקרא 'אדני השדה', והיא חיה המחוברת בטיבורה לשדה עם חבל גדול, וצורתה כצורת אדם, בפרצוף, ידים ורגלים [כלאים פ"ח - מ"ה ברע"ב ודעת רבי יוסי שמטמא באוהל כאדם]. ובעוף יש מין שמחובר בחרטומו לאילן, ונזכר בשו"ע יורה דעה [סימן פ"ד סעיף ט"ו]. ועל פי זה ביאר ר' חיים את לשון הפסוק בפרשת וארא [ח' - י"ז], במכת ערוב: "הנני משליח בך ובעבדיך ובעמך ובבתיך את הערוב, ומלאו בתי מצרים את הערוב וגם האדמה אשר הם עליה", מה כוונת הפסוק 'וגם האדמה אשר הם עליה'? ואפשר, שהכוונה לאותם הדברים המחוברים לאדמה, כנ"ל, שהם 'בואו, עם האדמה המחוברת אליהם, להכות במצרים.

בירושלים התגורר רבי אלעזר מאושפיצין, חתנו של ה"דברי חיים" מצאנז, גדול ענוותנותו וצדקותו והנהגתו בפשטות יתירה, היה לשם דבר בירושלים. אחד מבאי ביתו של רבי אלעזר מאושפיצין עשה ברית לבנו ולא הזמין את ר' אלעזר. לאחר כמה ימים נכנס למעונו, שאלו ר' אלעזר בתמיה, מדוע לא הזמינו לברית, שמא יש בליבו עליו. בעל הברית התנצל ואמר, שהאמת היא שמפאת כבודו ורום מעלתו של הרבי, לא היה יכול להזמין לברית, היות וכל הכיבודים החשובים כבר היו תפוסים ומיועדים למכובדים שנאלץ לכבדם, את הסנדקאות נתן לאביו, אמירת ברכות לחמיו, בכיסא של אליהו היה צריך לכבד את ראש הישיבה שבה הוא לומד, ומה שנתר פנוי היה הכיבוד של עמידה לברכות, וחשב לעצמו שלא מן הכבוד הראוי לכבד את הרבי בכיבוד זה, של עמידה לברכות. העלה הרבי חיוך על שפתיו, ואמר: טעות בידך, עמידה לברכות הוא כיבוד חשוב ונעלה ממדרגה ראשונה: והביא ראיה מפרשתנו שכתוב "ויבא אל האדם לראות מה יקרא

בהתחלה, וככל שיתארך הטוב - הוא ישכח את חסדי ה' ואת השירות והתשבחות שאמר בהתחלה, שהרי הוא כבר התרגל לטוב, וזה נראה לו מובן מאליו. אבל כשרע לאדם, הוא מתאונן בכל עת ובכל מצב, וזה מלווה אותו כל הזמן. ולכן, כשלאדם יש אשה טובה, מכיר בכך שמצא אותה בעבר, אך הוא שוכח שבחסדי ה' הוא מוצא אותה בכל רגע ורגע. לעומת זאת, אדם שיש לו אשה רעה, הוא מרגיש בכל רגע ורגע, וזה הוא כמו שהוא מוצא אותה כל הזמן.

לגאון רבי ישע'ה מושקט מפראג, היתה אשה שהפריעה לו ב"חסידותה" המופרזת. כל היום התפללה, אמרה פרקי תהילים, תחינות ומעמדות. יום אחד חזר רבי ישעי' משיעור והרעב הציק לו, והרבנית לא רצתה להפסיק להתפלל כדי להכין לבעלה את סעודתו. אמר הגאון באנחה, עכשיו מובנים לי דברי רש"י "זכה עזר" - היא לו לעזר, שעוזרת לו בעבודת הבורא. שכשהוא לומד או מתפלל, היא מכינה אוכל, כשהוא אומר את השיעור, היא מכינה ארוחת צהריים, וכשהוא דן דיני תורה, היא מסדרת את הבית, וכשהוא עסוק בתפילת מנחה וערבית, היא מכינה ארוחת ערב. לא זכה כנגדו - מולו, הוא מתפלל, גם היא מתפללת, הוא אומר תהילים והיא אומרת מעמדות, הוא עסוק בלימוד והיא עסוקה בתחינות, אבל אוכל אין בפי הרב.

"אעשה לו עזר כנגדו" (ב' - י"ח)

"אעשה לו עזר כנגדו", זכה עוזרתו לא זכה כנגדו. [יבמות ס"ג]

שואל הנצי"ב, איך יעלה על הדעת שתהא האשה נבראת אך ורק כדי לצער את בעלה אשר "לא זכה"? ועוד, היכן מרומז ב"עזר כנגדו" שהאשה או "עזר" או "כנגדו"? ומתרץ, "עזר כנגדו" פירושו, שהתכוונת הנוגדות שבה יהיו לו לעזר. כגון, מי שהוא כעסן ואשתו עוזרת לו בשעת רוגזו, אמנם הוא נהנה מזה לפי שעה ורואה בה עזר עבורו, אבל אחרי שסיים להתרגז, הוא מתרגז עליה על זה שהיא הוסיפה שמן למדורה, כך שבפעם ה"עזר" ההוא מצידה, סופו שהיה כנגדו ולרעתו. אבל אם מתחילה תתייצב האשה כנגדו ותנסה לשכך את כעסו, אף שנראית אותה שעה כמתנגדת לבעלה, הלא היא העזר האמיתי שאין למעלה הימנו. כך גם הדבר בכל המידות, אם הוא מפרץ בה יתר על המידה, היא ניצבת כנגדו לאזנו ולמצעו. ולפי"ז משמעות ההגדרה "עזר כנגדו", שתהא לו לעזר דווקא על ידי הניגוד שבה. באו חז"ל והוסיפו: אם זכה, נשאר לו העזר העיקרי והאמיתי, על ידי שהיא מתנגדת לו מתחילה, ואם לא זכה, יישאר עם ה"כנגדו" על ידי שתמיד תעמוד לו לעזר המדומה, ותסייע לכל רוח רעה שעוברת עליו, שאין לך "כנגדו" גדול מזה.

ובאופן אחר הסביר הנצי"ב, בגמ' ביומא [ע"ז]: כתוב, "ויין ישמח" וקרינו ישמח, זכה משמחו לא זכה משממו. כתב רש"י, זכה, אם שותה כשיעור וכראוי, משמחו, ואם לאו, משממו. ואפשר לפרש גם כאן, זכה, אם הוא יודע להתנהג עם אשתו "כשיעור וכראוי", כלומר, לפי טבעה ומזגה, אז תהיה לו לעזר, ואם לאו, הרי היא כנגדו. היוצא מכך הוא, שאפשר ויתכן, כי גם איש צדיק יזכה לאשה רעה. אמנם, הסיבה לכך היא רק כי לא יודע איך להתנהג איתה לפי טבעה.

כתב הגאון רבי שלמה זלמן הרשמן זצ"ל אב"ד ניישטאט בספרו "בית אבות" (על פרקי אבות): "שמעתי מפי הגאון מוה"ר חיים ז"ל מוולאזין שהיה מרגלא פומיה לומר, שלכך כתיב 'ויפל וכו' תרדמה על האדם', לומר שהיא מפלה גדולה על האדם שהוא צריך לאכילה ושינה - דברים של מעשה בהמה, ואף שאי אפשר לאדם לחיות זולתם עם כל זה יהא עיניו כמי שכפאו שד, שיהא עליו למשא, וכל שכן שלא יעשה אותם לעיקר וקבע".

רבי אליעזר גורדון מטלז רגיל היה לומר, מאחר שהשינה "מפלה" היא לאדם, נמצא אותה למד, שעל האדם לעסוק בתורה עד שתחטפנו שינה, כי איך אפשר שילך האדם מרצונו לקראת "מפלתו".

"ויבן ה' אלקים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה" (ב' - כ"ב)

בברכות השחר האנשים מברכים שלא עשני אשה. בפשטות הסיבה שמברכים ברכה זו משום שאשה פטורה מחלק מהמצוות, ובעיקר מלימוד התורה, ולכן זו ברכת הודאה לה' שהכניס את האיש בכלל החיוב. האשה לעומת זה מברכת שעשני כרצוני, ובפשטות זהו מין צידוק הדין, זה מה שיש ותודה רבה על זה. אבל רבי חיים קנייבסקי פירש דבר נפלא. כשרצה הקב"ה לברוא את האדם, אמר "נעשה אדם". כלומר, התייעץ עם המלאכים אם לברוא או לא לברוא את האיש, אך כשעשה מהצלע את האשה, לא כתוב שהתייעץ עם אף אחד, וזהו הכוונה שעשני כרצוני, ברצוני לבד, בלי להתייעץ עם אף אחד.

"ויבאה אל האדם" (ב' - כ"ב)

שאלו את ה"חתם סופר" בילדותו כיצד חלו קידושי אדם הראשון את חוה, הרי לא היו עדים שראו את הקידושין וא"כ לא חלו הקידושין? ותירץ, בגמ' קידושין ס"ה: מבואר שמן הדין בכדי שיחולו הקידושין מספיק היה שטר קידושין החתום בכתב ידו שהרי הודאת בע"ד כמאה עדים דמי, ורק שבעלמא בהודאה זו הוא חב לאחרניא ואין אדם יכול להודות הודאת בעל דין במקום שחב לאחרניא, ועל כן צריך את קיום העדים. אבל אצל אדה"ר הרי לא היו אחריני שיהא חב להם, אם כן דינו להיות כעיקר הדין שמספיק הודאת בעל דין ...

"ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי" (ב' - כ"ג)

שמעתי הסבר פשוט בפשט הפסוק. בפרשת תרומה כתוב "ויצקת לו ארבע טבעות זהב ונתת על ארבע פעמותיו ושתי טבעות על צלעו האחת ושתי טבעות על צלעו השנית" [כ"ה - י"ב]. ובפסוק י"ד שם, "והבאת את הבדים בטבעות על צלעות הארון". א"כ, המילה פעם והמילה צלע היינו הך, וא"כ לפי"ז מובן הפסוק. בפסוק לפני כן כתוב "ויבן ה' אלקים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה", לזה אמר אדם - "זאת הפעם" - הצלע הזאת - "עצם מעצמי ובשר מבשרי".

"זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי" (ב' - כ"ג)

הגמ' במסכת נדה [ל"א]. אומרת, שלשה שותפים באדם - הקב"ה, אביו ואמו. מאביו מגיעים העצמות, הגידים, הציפורניים, המח שבראשו ולבן שבעין. מאמו מגיעים עור, בשר, שערות ושחור שבעין, והקב"ה נותן בו רוח ונשמה, קלסתר פנים, ראיית העין, שמיעת האוזן, דיבור פה והילוך רגליים,

לוי", הקב"ה כביכול בעצמו אחז את החיות, הבהמות והעופות בזמן שאדם הראשון הקריא את שמותיהם של כל אחד ואחד, ובמתק לשונו סיים ואמר: אם להקב"ה כביכול זה היה כיבוד חשוב ומכובד, קל וחומר לבשר ודם, שחשוב ומכובד הוא בשבילו, לאחוז את התינוק בזמן קריאת השם.

"ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים" (ב' - כ"ד)

יש לדקדק מפני מה אמר "כל" אצל הבהמות, ולא אמר 'כל' אצל העופות. מפרש רבי צבי אלימלך שפירא מדינוב בספרו "אגרא דכלה", כי בשמות שקרא אדם הראשון, יש מהם המשתנים בין זכר לנקבה, כי אין השם שווה בשניהם. כגון שור ופרה, אריה ולביאה, חמור ואתון, גמל ונאקה וכיוצא בהם. מה שאין כן בעופות שאין אלא שם אחד שווה לכל מין ממני העופות, כי היונה, הנשר, הפרס והעזניה, שמותיהם שווים בין לזכר ובין לנקבה. לכן לא אמר 'כל' עוף השמים, כי אין לו מה לרבות.

"ויקרא האדם שמות" (ב' - כ"ד)

מובא בשם השל"ה הקדוש, שכל אדם צריך לומר בסוף התפילה פסוק שבו מופיע שמו. אם יש פסוק, מה טוב, ואם לא, יאמר פסוק המתחיל באות שמתחילה את שמו ומסיים באות המסיימת את שמו. רבי ישראל זיכרון סיפר, שהוא למד בבתי אבות אצל הגב' מונק. הרב מפוניבז' היה מתייחס לילדים בפנימייה כמו לילדיו, ולפני כל נסיעה לחו"ל ובכל הזדמנות, היה מגיע אליהם, ואמר שהם הקמיע שלו. פעם, בשעה שישב ושוחח עם הילדים, שאל אותם "האם אתם אומרים בסוף שמונה עשרה את הפסוק שלכם". כולם ענו כן. למה? אף אחד לא ידע תשובה. רק הגדולים שביניהם ידעו להשיב, שציטטו את השל"ה הקדוש, כיון שביום המיתה בעת שיעמוד אדם לדין על כל מעשיו, תיכנס לליבו אימה גדולה, ומרוב פחד הוא עתיד לשכוח את שמו, ואותו פסוק יזכיר לו את זה. שאל הרב מפוניבז', אינני מבין, ילד ששמו יענקלה שומע את שמו עשרות פעמים ביום, ובחיוו אלפי פעמים, איך יתכן שאת שמו ישכח, ואת הפסוק שהוא אומר, את זה הוא לא ישכח? אמר הרב, דעו לכם, כי ביום שאדם עוצם את עיניו, הוא שוכח את כל מה שקורה בעולם הזה ולא נשאר לו כלום. הדבר היחיד שמשתמר אחרי מיתתו, זה התורה. היא נצחית, היא מלווה את האדם למעלה. לכן, פסוק בתורה שבו מוזכר השם, הוא נצחי, הוא יתלווה אל האדם, ואותו בלבד הוא יזכור בעולם הבא.

"ויקח אחת מצלעותיו" (ב' - כ"א)

מדוע צריך היה הקב"ה לקחת צלע מהאדם לצורך בריאת האשה, ולא יצר אותה מאדמה כפי שיצר את האדם? מתירץ ה"ספורנו", כאשר הקב"ה יצר את האדם מעפר, הוא בחר את העפר המובחר ביותר שיהיה ראוי להיות החומר ליצירת האדם, לפיכך, כאשר רצה הקב"ה ליצור את צורת הנקבה, שתהיה כמעט דומה לאדם, היה ראוי לקחת קצת מהחומר ממנו עשוי האדם, לכן לקח אחת מצלעותיו.

"ויפל ה' אלקים תרדמה על האדם" (ב' - כ"א)

תחילת מפלה, שינה. [בר"ר י"ז - ה'].

לזבוב, מה זבוב אין כוחה רק במקום מושחת ונרקב - אבל בעץ חזק שאינו נרקב אין כוחה להשחית, כך היצר הרע אין בכוחו לתפוס את האדם ברשתו, רק אם האדם מושחת מעט אז יש מקום לזבוב להיכנס. - וזהו - "לא ניתן בהם יצר הרע עד אכלם מן העץ".

ובזה יש לפרש הפסוק [בראשית ד' - ז'] 'לפתח חטאת רובץ', דכשתעשה 'פתח' ל'יצר הרע' - אז החטאת רובץ עליך. ויש לפרש בזה גם כוונת המסורה (הובא ב"בעל הטורים" פרשת משפטים כ"ג - ה', ע"ש) 'רובץ בין המשפטים, רובץ תחת משאו, לפתח חטאת רובץ', דהיינו שהיצר הרע בתחילה 'רובץ בין המשפטים' כמבואר בגמ' (שם בבבכות) שיושב בין שני מפתחי הלב כדי להדיח את האדם, אבל יכול להיות שהאדם 'רובץ תחת משאו' של היצר הרע, והיינו אם 'לפתח חטאת רובץ' כשעשה פתח להיצר הרע כנ"ל.

"והנחש היה ערום מכל חית השדה אשר עשה.... ויאמר אל האשה" (ג' - א') כתוב במדרש [במדבר י"ט ב'] אמרו לו לנחש מפני מה אתה מצוי בין הגדרות, אמר להם מפני שפרצתי גדרו של עולם. וביאור כוונתו, שאלו לנחש, רואים אנו שהנך משקיע כל כוחך לפתות את בני העולם שיפרצו את גדריהם וסייגיהם - שמא תוכל לומר לנו מה רווח יש לך בזה כל כך ... ענה הנחש ואמר, כי משם הדרך קצרה לכלותו לגמרי, וכמו שעלתה בידי לפתות את חוה שתפרוץ גדר וסייג' שעשתה לעצמה - שלא לגעת בעץ הדעת (שהקב"ה אמר לאדם 'אל תאכלו מעץ הדעת' והיא הוסיפה לגדור שלא לגעת בעץ) ומכיוון שנגעה בו נפתחה דרכה והגיעה לעבור על הציווי עצמו ...

פעם נשאל הגרי"ז מבריסק זצוק"ל, מדוע תמיד הרב מחמיר ומוסיף חומרות וגדרים להתרחק ביותר מדבר איסור, ילמדנו רבינו מה טעם לרבינו חומרות הללו. ענה הגרי"ז בשאלה, אם יהיה מגדל בגובה מאה קומות, וגגו רחב ידיים בלא כל מעקה וגדר בשפת הגג, האם תסכים לשכב ולישן הלילה על גגו, הרחק משפתו ... ענהו היהודי. לא, אני חושש על חיי ... שמא אפול מתוך שינתי עד הארץ, שאלו הגרי"ז מדוע אתה חושש, מתי נפלת ממיתך בפעם האחרונה, וכ"ש בגג זה שרחב ידיים הוא ונמצאת שוכב רחוק כמה וכמה אמות משפת הגג. אך היהודי בשלו שעדיין הוא חושש ואינו מסכים לכך אף תמורת הון רב. אמר לו הגרי"ז, אם על הגוף הגשמי תחשוש שמא תיפול חלילה בהעדר מעקה בשפת הגג, על אחת כמה וכמה, בדבר רוחני שהנשמה תלויה בו, כמה צריכים להתקין גדרים ומעקות וכל המרבה הרי זה משובח, כי גדול הוא החשש פן יפול הנופל ממנו.

"אף כי אמר אלקים לא תאכלו מכל עץ הגן" (ג' - א') מהי מידתו של הנחש, מהו דרכו של הנחש, אומר בעל החידושי הרי"ם, מידת הנחש הקדמוני היא להטיל באדם קרירות לגבי המצוות - אף כי אמר אלקים - "אף על פי" שה' אמר, זה לא נורא, לא לשמוע אליו פעם אחת. וכך גם מנהגם של כל המסיתים והמדיחים עד היום, הם מטילים קרירות בכל מצווה, וכך מורידים מערכה כדרכו של הנחש הקדמוני.

"ויאמר אל האשה אף כי אמר אלקים לא תאכלו" (ג' - ב') ה"חתם סופר", שיום פטירתו כ"ה תשרי חל תמיד בפרשת בראשית, כותב חידה: אחד מארבעה בתנ"ך נמצא בפרשתו. וזה פתרונה, כתוב בחז"ל

בינה והשכל. שואל רבי שמואל יוסף רבינוב, בספרו "דברי שיר", לחוה לא היתה אמא, א"כ מהיכן קיבלה את הבשר שבדרך כלל בא מהאמא? אלא ברור שקיבלה מאדם הראשון. אבל זה היה חד פעמי, שהרי לא היתה אפשרות אחרת, אבל בהמשך קיום העולם, הבשר תמיד יבוא מהאמא, וזה מה שאמר אדם הראשון, "זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי". זו הפעם היחידה בהיסטוריה שלקחו מהאיש גם את העצמות וגם את הבשר, אבל מכאן ולהבא, האשה היא זו שתתן את הבשר.

אך הקשה רבי משה שיינערמאן בספרו "אהל משה" על התורה, מהפסוק שנאמר בפרשת וישב כשיהודה אמר לאחיו [ל"ז - כ"ז - כ"ח] "מה בצע וכו' כי אחינו בשרנו הוא", ולכאורה יש להקשות, הרי הבשר מגיע מהאם, וא"כ איך יהודה אמר לאחיו שיוסף הוא 'אחינו בשרינו', הרי הם היו אחים רק מהאב ולא מהאם, והבשר לא מגיע מהאב, ותיקן, הנה כתוב בפסוק [ל' - כ"א] "ואחר ילדה בת ותקרא את שמה דינה", וכתוב בתרגום יונתן "ושמיע מן קדם ה' צלותא דלאה ואתחלפו עבריא במעיהון והוה יתיב יוסף במעאה דרחל ודינה במעאה דלאה". והיינו שהתחלפו העוברים מלאה לרחל ומרחל ללאה, באופן שההריון של יוסף היה ברחמה של לאה, ולכן מובן מה שאמרו האחים על יוסף 'אחינו בשרנו הוא'.

"לזאת יקרא אשה" (ב' - כ"ג) בברכת הנישואין אנו מברכים אשר ברא ששון ושמחה חתן וכלה. מה הקשר בין שני הדברים. אומר ה"מאמר מרדכי", שאנו מברכים על האש במוצאי שבת בורא מאורי האש מפני שאז היא נבראה, כך אנו מברכים על השמחה בזמן שהיא נבראה, כי השמחה נבראה ביום שהקב"ה נתן לאדם הראשון את חוה לאשה.

"לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת" (ב' - כ"ג) לכאורה קשה, הרי גם אם לא היתה נלקחת מאיש אלא היו נבראים שניים כמו כל החיות והבהמות, גם אז היתה צריכה להיקרא אשה, כמו שאשתו של הפר נקראת פרה, א"כ מדוע אומר אדם הראשון שהסיבה היא שמאיש לקחה. מתרץ ה"נחלת יעקב" לרבי יעקב מליסא, שלאשה היו צריכים לקרוא אדמה, כי הרי היא אשתו של האדם, אלא שאת זה בא אדם הראשון להסביר, אני נקרא אדם, כי ה' ברא אותי מהאדמה, אבל היא צריכה להיקרא אשה, כי מאיש לקחה, ולא מהאדמה.

"ודבק באשתו" (ב' - כ"ד) איש ואשה זכו שכינה ביניהם [סוטה י"ז]. האיש והאשה הראשונים היו אדם וחוה. אדם בגימטריא ארבעים וחמש, חוה בגימטריא תשע עשרה. בין ארבעים וחמש לבין תשע עשרה יש עשרים ושש - גימטריא שם ה-ו-י-ה - שכינה ביניהם.

"ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יתבששו" (ב' - כ"ה) 'לא ניתן בהם יצר הרע עד אכלם מן העץ'. [רש"י] הקשה רבי ישכר שלמה טייכטאל זצ"ל הי"ד בספרו 'משנה שכיר' בשם הגאון רבי מנחם כ"ץ פרוסטיץ זצ"ל אבדק"ק צעהלים: מדוע דוק עכשיו ניתן בהם היצר הרע? וביאר ע"פ דברי הגמרא [ברכות מ"א]. היצר הרע דומה

[ילקוט'ש במדבר רמ"ז - כ"ן] "ארבע" פתחו באף וסופם לאבדון, הנחש אמר לאשה "אף כי אמר אלקים", שר האופים "אף אני בחלומי", קורח "אף לא אל ארץ", המן הרשע "אף לא הביאה אסתר", וסימן לכולם הגמ' בשבת [נ"א:] "את הנאקה בחוטם", "נאקה" נחש אופים קורח המן, וכולם פתחו ב"אף" (בחוטם) וסופם לאבדון.

"לא תאכלו מכל עץ הגן" (ג' - א')

צריך להבין, הרי הנחש ידע שהקב"ה לא אמר לאדם וחווה לא לאכול מעץ הגן, וא"כ למה אמר זאת לחווה, כתב בספר "שערי משה" בשם רבי שמשון פינקוס, הנחש ידע שאם יבוא ויאמר לחווה תאכלי מעץ שבתוך הגן, היא לא תתייחס אליו ולא תענה לו, כי אצלה "מופקע" לא לשמוע לציווי הבורא! לכן הוא בא וזרק לה: הקב"ה אסר עליך לאכול מכל עצי הגן, ואז חווה חשבה בלבה: יש לי תשובה ניצחת לענות לו, והיא "ענתה" לו שהקב"ה מרשה לאכול מעצי הגן ורק מהעץ שבתוך הגן ה' לא מרשה. לכאורה זו תשובה ניצחת, לדבריו של הנחש, אבל הנחש כבר הרוויח בהופכו זאת לנושא לדיון. יש לה מה לענות והיא ענתה תשובה ניצחת, בתוך תוכה כבר מכרסם שזה "נושא לדיון", "נושא לוויכוח" שיש עליו תשובה. וברגע שהגיע הנחש לשלב זה, החל לשכנע שכל מה שאמר אלקים, זה בגלל שחושש שהם יהיו יודעי טוב ורע וכו' וכך משכנעה עד שהכשילה ביחד עם בעלה.

"ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ הגן נאכל ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלקים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמותו" (ג' - ב' - ג')

"ולא תגעו בו - הוסיפה על הציווי, לפיכך באה לידי גרעון, הוא שנאמר [משלי ל' - ו'] אל תוסף על דבריו [ב"ר י"ט - ג']". [רש"י]

הקשה החיד"א בספרו "נחל קדומים", לשיטת רש"י שחווה הוסיפה על הציווי של איסור אכילה "ולא תגעו בו", איך נתפתתה חווה מהנחש כפי שרש"י אומר על הפסוק "לא מות תמותון - דחפה עד שנגעה בו, אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה [ב"ר שם]", הרי היא ידעה שאיסור הנגיעה לא בא מהקב"ה אלא שרק היא הוסיפה את האיסור, ואיך נתפתתה לדברי הנחש 'כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה'?

ותירץ החיד"א בשם ה"בלי יקר" כאן, חווה לא שמעה את האיסור מפי הקב"ה, רק אדם הראשון ציווה לה איסור נגיעה לסייג, ולא גילה לה שהוא מוסיף את איסור הנגיעה כסייג על ציווי הקב"ה, ולכן היא חשבה שישנו באמת איסור מהקב"ה גם על הנגיעה, ולכן הצליח הנחש לפתותה שכשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה. ובזה מובן מדוע לא ניסה הנחש לפתות את אדם הראשון, כי ידע שאדם לא יקבל את דבריו, שהרי ידע שהנגיעה היא רק לסייג.

"ולא תגעו בו פן תמותו" (ג' - ג')

'אמרו לו לנחש מפני מה אתה מצוי בין הגדרות, אמר אני פרצתי גדרו של עולם'. [ויקרא כ"ו - ב']

לכאורה תמוה, אדרבה, אם כן עונשו היה צריך להיות שיהיה מונח באמצע הדרך למרמס לכל עובר, ולא להסתופף בין הגדרות. ופירש הגר"א מוילנא זצ"ל, כי הנחש הוא היצר הרע, קשה לו לבוא ליהודי ולומר לו לעבור עבירה, ולכן הוא מתחכם להסיתו לעבור על הגדרים וסייגים שבזה קל יותר לאדם

להתפתות, וכן אדם פיתה את חווה על הנגיעה שזה רק גדר, ולא נצטוו עלה, וממילא הצליח להכשילם על האכילה.

הוסיף רבי משה שטרנבוך, מזה אנו לומדים לזהר להחזיק בגדרים שהנהיגו אבותינו מדור דור, ושמעתי מגדול אחד זצ"ל שאמר בזה הלשון "אם רבותינו היו שומרים רק את עיקרי השולחן ערוך, היינו היום ח"ו אבודים, שעבירה גוררת עבירה והיינו פורקים עול, רק אבותינו גדרו הרבה סייגים וחומרות, ולכן אף שנפלנו הרבה במשך הדורות. אבל נשאר לנו עכ"פ את השולחן ערוך".

ובחת"ס (יו"ד סי' ק"ז) כתב חידוש גדול, שהאיסור לעבור על הגדרים שהנהיגו אבותינו הוא דאורייתא משום "נדרי מצוה", שזהו ככל קבלה של דבר מצוה שיש בזה משום בפיך זו צדקה. ועפ"י כתב אודות חומרא שהחמירו ישראל ממנהג להחמיר בגדרי חלב עכו"ם, חמור יותר מאיסור חלב עכו"ם בעצמו, שאיסור חלב עכו"ם הוא מדרבנן, אבל החומרא שהנהיגו ישראל בגדרי חלב עכו"ם הוא דאורייתא, כי האיסור לעבור על מנהג הוא מדאורייתא. והרבה אנשים קל בעיניהם לעבור על "מנהג ישראל" ומדמים שזהו רק 'חומרא', אך צריך לידע חומרת הדבר לעבור על מנהג, ובפרט שהיצר אורב וצד את האדם בעיקר בגדרים וסייגים שהנהיגו ישראל.

"ותרא האשה כי טוב העץ" (ג' - ו')

יש אדם הלהוט אחר מאכלים טובים, ויש המסתפק בלחם צר ומים לחץ, ובלבד שיוכל להתהדר במלבושים יקרים, ויש מי שמוכן לוותר על שניהם והוא מעדיף את ההשכלה ולימודי החכמה. אומר ה"חפץ חיים": הנחש - היצר, פיתה את חווה שאם תשמע לעצתו היא לא תצטרך להסתפק במועט, ולוותר על דבר אחד, כדי להשיג דבר אחר. על ידי אכילה מעץ הדעת, היא תשיג את כל המותרות ותענוגות העולם בבת אחת: "טוב העץ למאכלים", מאכלים טובים, "וכי תאוה הוא לעיניים" - מלבושים, "ונחמד העץ להשכיל" - השכלה ולימודי חכמה.

"ותתן גם לאישה עמה ויאכל" (ג' - ו')

שלא תמות היא, ויחיה הוא, וישא אחרת. [רש"י]

נשאלת השאלה: מנין ידע רש"י שזאת היתה כוונת חווה שפחדה שאדם ישא אחרת, אולי הסיבה שנתנה גם לאדם, זה בגלל חיבתה לבעלה? תשובה על כך אומר רבי מנשה מאיליא תלמיד הגר"א: הדיוק הוא מהמילה 'עמה', שכתוב: "ותתן גם לאישה עמה ויאכל". מתוך המילה עמה משמע שהיא רצתה שיאכל ממש איתה באותו זמן, ולא שהיא תאכל לפניו. שפחדה שאם היא תאכל לפניו, היא תמות, והוא כבר לא יאכל, והוא ישאר בחיים וישא אשה אחרת.

"ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל"

ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה עמה ויאכל" (ג' - ו')

'האכילה את הבהמה חיה ועוף, הכל שמעו לה חוץ מעוף אחד ושמו חול,

הה"ד 'וכחול ארבה ימים' (איוב כ"ט - ו'). (ילקוט שמעוני - רמז כ"ז)

משמע מדברי המדרש שהסיבה שעל עוף החול לא נגזרה גזירת המיתה והוא חי לעולם - היא משום שלא אכל מעץ הדעת. אך רבי שמשון דוד פינקוס זצ"ל בספרו "תפארת שמשון", מביא שמדברי הגמ' (פנהדרן ק"ח):

הדמיון מסתלק והוא מרגיש מתועב ונכלם ממועשיו ויאירו עיני שכלו.
”וידעו כי עירומים הם”.

”וישמעו את קול ה' אלקים מתהלך בגן לרוח היום ויתחבא האדם ואשתו מפני ד' אלקים בתוך עץ הגן” (ג' - ח)

יש להבין מהו אותו קול אלוקים ששמעו אדם הראשון ואשתו? רבי שלמה קלוגר בספר **”חכמת התורה”** [פ' בראשית דף רס"ז] מבאר, אדם הראשון נידון בראש השנה, וכיון שהיה אז ראש השנה תקע הוא יתברך בשופר, שהוא יתברך מקיים התורה תחילה, וכמו שכתוב [זכריה ט' - י"ד] וה' אלקים בשופר יתקע, וכמו שאומרים ב”נתנה תוקף” ובשופר גדול יתקע. הרי שבכל ראש השנה תוקעין בשופר למעלה, וזהו שכתוב וישמעו את קול ה' אלקים מתהלך בגן, אדם הראשון ואשתו שמעו קול השופר הולך בגן, לרוח היום, לפי טבע היום שיום תרועה הוא, ויתחבא האדם ואשתו וכו'.

רבי אלימלך בידרמן הביא ביאור נורא מהסבא קדישא מרוז'ין זי"ע (הובא בעירין קדישין), עפ"י משל ל'צאר' שחלה ב'מחלת הרדיפה' (והיינו שבכל עת וזמן דימה בנפשו שיש 'רודפים' אחריו בכדי להרגו), ולכך כל אימת שהיה יוצא לדרכו היו מעמידים שומרים על אם הדרך לשמור לבלתי יעברו שם אנשים בעת עבור הצאר ימ"ש, זמן רב קודם בואו כבר היו השומרים ממתנים על הצאר, וכשהגיע היו מראים לו שהדרך פנויה, פעם אחת הרגיש אחד מהשומרים שהוא צמא מאד אחר שכבר המתין זמן רב למאד, וכבר לא יכול היה להתאפק ובראותו נהר בסמוך לו התפשט חיש קל ממלבושיו וקפץ אל תוך המים, בעודו בתוך המים שמע שפעמי מרכבתו של הצאר מתקרבים מאד, מיד נותר מן המים אף שלא היה סיפק בידו להתלבש בבגדיו ונעמד כך על משמרתו, משהגיע הצאר וראהו, חרה אפו על חוצפתו הרבה לעמוד כך לפני המלך, ותבע את השומר ... ענהו השומר בקידה, אכן אין זה מן הכבוד לעמוד כן, אך האם משום זה יצטרך חלילה הצאר להתעכב בדרכו, כשמוע הצאר את דבריו נחה דעתו.

והנמשל, אדם הראשון לאחר שהתחבא מאביו שבשמים הסביר את עצמו ואמר [ג' - י' - י"א] "את קולך שמעתי בגן ואירא כי עירום אנכי ואחבא", - נשמתי ערטילאית לאחר שעברתי על רצונך, ועל כן התביישתי ממך ונחבאתי, אמר לו הקב"ה 'מי הגיד לך כי עירום אתה?', מי אמר לך שזוהי סיבה מספקת לפרוש מעבודתי, כי אפילו מי שעירום ועריה מכל מצווה ואין בו לא תורה ולא קדושה, עדיין עבודתו חביבה עד מאד לפני כסא הכבוד.

”ויתחבא האדם ואשתו מפני ה'” (ג' - ח)

לא לברוח ביקשו, שהרי אדם הראשון עצמו אמר "אנא אלך מרוחק וכו' אם אסק שמים שם אתה" [תהילים קל"ט ז' ח'], א"כ מפני מה התחבאו? מתרץ הרב **מבריסק**, הלכה היא בגמרא, שקריאת שמע מותר לקרוא גם אם בגדו מכסה את מתניו בלבד, אבל לתפילה צריך שיכסה את ליבו. וכתב שם רש"י, שלתפילה צריך להראות כעומד לפני המלך באימה, אבל בקריאת שמע אינו נחשב כמדבר לפני המלך [ברכות כ"ד]. לפי"ז אפשר לבאר מה שאדם רצה להתחבאות, לפני שאכלו מעץ הדעת, לא שלט בהם יצר הרע ולא נתחדש דין ערוה בכלל, לכן היו ערומים ולא התביישו. אך כיון שאכלו מעץ

מצינו טעם אחר מדוע אינו מת לעולם. מסופר שם, שבהיות נח בתיבה מצא יום אחד את עוף החול יושב בשקט, שאל נח את העוף: 'לא בעית מזוני' - מדוע אינך מבקש את מזונך? אמר ליה: חזיתך דהות טרידא, אמינא לא אצערך - ראיתי שהנך טרוד ואמרת שלא אצער אותך. אמר לו: יהא רעוא דלא תמות - בירך אותו יהי רצון שלא תמות, שנאמר (איוב כ"ט, י"ח) 'ואומר עם קני אגוע וכחול ארבה ימים'.

ויש להקשות, לשם מה הוצרך העוף לברכתו של נח שלא ימות, הרי גם בלאו הכי לא היה מות, כיון שלא אכל מעץ הדעת? ותרצו המפרשים (עין מהר"ל דיסקין), שע"י שלא אכל מעץ הדעת, היה בטבעו לחיות לעולם. אבל עדיין יכול היה להיהרג ע"י סיבה כלשהי, ועל זה בירכו נח שיחיה לעולם ולא יקרה לו איזה מקרה שימיתהו.

והנה נחלקו חז"ל [סנהדרין ל"ח]. האם קין והבל נולדו לפני חטא אדם הראשון או אחרי החטא? ואם נאמר שנולדו לפני החטא - אף כאן יש להקשות למה מתו, הרי לא אכלו מעץ הדעת? אמנם מלשון הפסוק 'גם לאשה עמה' - למד רש"י 'לרבות בהמות חיות ועופות' - שאף הם אכלו מעץ הדעת. אך לא מצינו שקין והבל אכלו, וא"כ לא חלה עליהם גזירת מיתה. אכן לפי הביאור הנ"ל מיושב, גם מי שלא אכל מעץ הדעת יכול למות ע"י סיבה כלשהי, וא"כ הבל הרגו קין, וקין הרגו למך.

”ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאווה הוא לעיניים ונחמד העץ להשכיל ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה עמה ויאכל וגו' וישמעו את קול ה' אלקים מתהלך בגן” (ג' - ו' - ח)

כותב ה"בני יששכר", מפסוק זה אנו רואים שרוב החושים שיש לו לאדם חטאו בחטא עץ הדעת, דהיינו חוש הראיה, חוש המישוש, חוש הטעם וחוש השמיעה, מלבד חוש הריח שלא חטא. והחושים מפורטים בדברי הפסוקים: 'ותרא האשה' זה חוש הראיה, 'ותקח מפריו' זה חוש המישוש, 'ותאכל' זה חוש הטעם, 'וישמעו' זה חוש השמיעה.

רבי מרדכי רוקח, אב"ד בילגורייא, נקלע לחבורת משכילים שהתחילו ללעוג לו. אמר להם, מתפלא אני עליכם מהיכן לקחתם את ההתהדרות לקרוא לעצמכם משכילים, הרי משכיל היא דרגה גבוהה. אני אף פעם לא ראיתי איש לבוש סחבות רעב שנעשה אפיקורס ומגלח את זקנו, אלא כך נעשים משכילים. האדם אוכל וסובא, ואח"כ הוא הולך אחרי מראה עיניו ואח"כ עובר על כל עבירות שבתורה, ואז הוא מכנה את עצמו משכיל. והראיה מהפסוק, "ותרא האשה כי טוב העץ למאכל", דהיינו שאוכל מה שליבו חומד, אח"כ "וכי תאווה הוא לעיניים", שהולך אחרי מראה עיניו, ואח"כ ונחמד העץ להשכיל", שהוא נעשה משכיל.

”ותפקחנה עיני שניהם” (ג' - ו')

לעניין חכמה דיבר הכתוב, ולא לעניין ראייה ממש. [רש"י]

רש"י מבאר לנו, שאדם לפני העבירה הוא כסומא, ואחרי שעבר את העבירה הוא מתפקח, ולכן הרגישו כי עירומים הם. אומר ה"אור החיים" התפכחות שכזו מתרחשת לכל רשע, שבתחילה נראה הדבר "טוב למאכל" "תאווה הוא לעיניים" "נחמד להשכיל", וכשנגמר החטא אז "ותפקחנה"

[שם י"ג]. גם האדם וגם האשה 'זרקו' את האשמה על מי שהסית אותם לחטוא.

על כך, אמר בעל התניא, באה קריאתו של הקב"ה לאדם. "אייכה!!" איפה אתה בכל הסיפור הזה? איך ביטלת דעתך, ונגררת? איפה אישיותך העצמאית, המסננת והבוחנת? היכן האחריות שלך?! ואם נפלת ... עמוד מאחורי המעשים שלך. הקריאה של הקב"ה לאדם הראשון, מהדהדת בכל דור ודור, לכל אדם באשר הוא. הקריאה מופנית גם אלינו, אייכה? האם אנחנו לוקחים אחריות על טעויות? או משליכים אותם על האחר? האם אנחנו מסננים ובודקים, או נח לנו להיגרר אחרי האחרים? האם אחרי הימים הנוראים, כשאנחנו מועדים שוב ... אנחנו מאשימים את העולם הזה, הרווי בתאוות, או לוקחים אחריות על מעשינו, אומרים, "אני נפלתי, אני אתקן ויוצאים למאבק שוב". אם יש לאדם כישרונות, הרי שמוטלת עליו אחריות גדולה, להחזיר את העולם למוטב.

"המן העץ אשר צויתך לבלתי אכל ממנו אכלת" (ג' - י"א)

"המן מן התורה מנין, שנאמר 'המן העץ'. [חולין ק"ט:]

להמן היה כל טוב בעולם, והיו לו בנים רבים, וכן היה לו כבוד בבית המלך, ומה גרם לנפילתו שהפסיד את הכל, מבארים בעלי המוסר, שלא היה יכול לסבול שיהודי אחד שעומד בשער המלך אינו כורע ומשתחוה לו, וזה שביש את דעתו והביא למפלתו.

וזו קושיית הגמרא - 'המן מן התורה מנין'? כלומר היכן אנו מוצאים מקרה דומה כמו של המן בתורה, שעל ידי דבר שולי יאבד האדם את כל עולמו? ומתרגמת הגמרא 'המן העץ', דהיינו שלאדם הראשון היה את כל העולם כולו וכל הטוב שבו, ורק אסר עליו הקב"ה לאכול מן עץ הדעת, כמובא במדרש [תנחומא ויקרא י"א, ח]: אמר הקדוש ברוך הוא: אדם הראשון מצווה קלה ציוויתי אותו ועבר עליה, וכל המצות הללו היאך יכול לקיים אותם?? ומשום שלא היה יכול להתאפק ונכשל בדבר זה - הפסיד הכל.

"המן העץ אשר צויתך לבלתי אכל ממנו אכלת" (ג' - י"א)

ה"תפארת שלמה" זצ"ל (ליקוטים), פירש פסוק זה, הקב"ה שאלו: אמור נא את האמת, מה גרם לך לאכול, האין זאת עצם מה 'אשר צויתך לבלתי אכל ממנו', זה גרם לך אשר אכלת, בבחינת 'מים גנובים ימתקו' [משלי ט' - י"ז].

"ויאמר האדם האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל" (ג' - י"ב)
לכאורה דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין? וא"כ מה התשובה שהיא נתנה לי מן העץ? מתוך רבי עמרם צבי גרינוואלד נכד בעל "ערוגות הבושם". ע"פ דברי ה"בני יששכר" בספרו "מגיד תעלומה" על מסכת ברכות [דף ל"א]. שמסביר, תהליך הנישואין עיקרו להמשכת הדורות. שהרי כל אדם עתיד למות. וללא הנישואין לא היה העולם מתקיים רק דור אחד. ועל ידי הנישואין דור הולך ודור בא.

לפי זה הקב"ה אמר לאדם [ג' - י"ז] "כי ביום אכלך ממנו מות תמות. אבל אם לא יאכל יחיה לעולם". וא"כ למה לו אשה לקיום הדורות. אלא על כרחך שצריך לאכול. וזה שאמר: "האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי". היא ראייה "ואוכל" שצריך לאכול, שאם לא כך, למה לי אשה.

הדעת ונכנס בהם יצר הרע, נתחדש להם דין ערווה, ולכן הזדרזו ועשו להם חגורות כדין כיסוי ערווה. אבל אחרי ששמעו את קול ה' מתהלך בגן, שוב נמצאו כעומדים לפני המלך, והיו צריכים להוסיף ולכסות גם את ליבם, כדין העומד בתפילה, ולכן התחבאו "בתוך עץ הגן", לכסות עצמן שלא יראו במעורמיהם,

לפי זה מובן המשך הפסוקים, "ויעש וכו' לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם" [פסוק כ"א] - למה האדם ואשתו לא עשו לעצמם כתנות עור, ומדוע רק תפרו עלה תאנה? אלא, עלה תאנה זה רק מדין ערווה או בושה, אבל הקב"ה לימד אותם שחוץ מהבושה יש גם כבוד, והקב"ה עשה להם מלבושי כבוד.

עוד אפשר לבאר לפי"ז מדוע הקדים עשיית הכתנות לאיש לפני האשה, כי אם הכיסוי הוא רק מפני הבושה, היה צריך להיות כתוב ויעש וכו' לאשתו ולאדם, שהרי בבושה האשה קודמת לאיש [הוריות י"ג], אבל אם זה רק מפני הכבוד, בכבוד האיש קודם לאשה.

"ויאמר לו איכה" (ג' - ט)

נשאלת השאלה איך אדם הראשון מתחבא מהקב"ה בגן עדן עד שהקב"ה צריך לפנות אליו בשאלה "איכה", הרי אדם הראשון יציר כפיו של הקב"ה ויודע שהקב"ה מלוא כל הארץ כבודו, ואיך הוא מתחבא כביכול ממנו? מסביר מרן הרב שך זצ"ל יסוד נפלא, השאלות הללו קיימות אצלנו כי אנו לא מכירים את כוחות ועוצמות נפשנו, הביטוי שהאדם נברא "בצלם אלקים" נתפס אצלנו כמליצה, אך ברגע שנבין ונדע את המשמעות של הדברים כפשוטם, שהקב"ה נפח בנו נשמה שהיא ענקית, בצלמו כדמותו ממש, ורק "ותחסרהו מעט מאלקים" ולכן נדרש מהאדם להתנהג במידותיו של הבורא "מה הוא - אף אתה", כי אנחנו ממש בצלמו של הבורא, כשנבין את זה, לא יהיה קשה לנו על אדם הראשון, כי הוא ידע והכיר את כוחותיו, והבין לעומק את המשמעות של צלם אלקים, אלא שטעה שלא הכיר, ש- "ותחסרהו מעט מאלקים" וחשב, שהוא יכול להתמודד עם בורא העולם!

"ויקרא ה' אלקים אל האדם ויאמר לו איכה" (ג' - ט)

התורה היא נצחית והיא נאמרה לכל הדורות ולכל האדם. אומר ה"בעל התניא", הקב"ה אמר לאדם בכל מקום שהוא נמצא ולכל הדורות: "איכה? התבונן וראה, אייכה? היכן אתה נמצא, באיזו מדרגה אתה עומד. וה"בן איש חי" אומר איכה ראשי תיבות אני יודע כל הנסתר - רמז לו הקב"ה שהכל גלוי לפניו ואין לו להסתתר מפניו.

כשבעל התניא, רבי שניאור זלמן מלאדי זצ"ל היה בבית האסורים, פנה אליו אחד מבכירי בית הסוהר, ושאל אותו: "אתם אומרים שהאלוקים שלכם יודע הכל. כיצד אם כן, אחרי חטא אכילת פרי עץ הדעת הוא פונה אל אדם הראשון ושואל אותו 'אייכה?' התשובה, הסביר "בעל התניא", טמונה בשיח שבין האלוקים לאדם. כשהקב"ה שואל את האדם: 'המן העץ אשר ציוויתך לבלתי אכול ממנו, אכלת?' [ג' - י"א] משיב לו האדם, "האנישה אשר נתת עמדי, היא נתנה לי מן העץ. ואוכל" [שם - יב]. וכשהקב"ה פונה אל האנישה ושואל, "מה זאת עשית?" אומרת האנישה, "הנחש השיאני ואוכל"

"האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל" (ג' - י"ב)

הדברים טעונים ביאור, איך מתרץ בזה האדם את מעשיו, ואיזה תירוץ הוא זה, מבאר רבי איצלה מוואלווין, טענתו של אדם הראשון היתה, וכי בכל פעם שנותנת לי אשתי מאכל כל שהוא, חובה עלי לשאול אותה אם הוא מאכל כשר - שהרי מאכל הניתן לי, מן הסתם הוא בחזקת כשרות, ומשום כך אכלתי ללא חשש.

רבי צבי הירש מזידיטשוב זצ"ל ביאר, אדם הראשון כאשר שאלו הקב"ה 'המן העץ אשר צויתך לבלתי אכל ממנו אכלת', השיב: 'האשה וכו' נתנה לי מן העץ ואוכל', לא השיב כראוי, דהיה לו להשיב - אמנם חטאתי, ולא לתרץ, דאם היה חוזר תיכף בתשובה היה הקב"ה מקבל תשובתו, אבל הוא לא עשה תיכף תשובה, רק היה רוצה להצדיק נפשו, ועל כן לא נתקבלה תשובתו.

"האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל" (ג' - י"ב)

היא נתנה לי מן העץ ואוכל, אכלתי ואוכל. [מדרש רבה פר' יט].

אדם הראשון עונה כלפי מעלה שלא רק שאכלתי אלא גם אוכל לעתיד, הלא אלו דברי התרסה כלפי מעלה, אומר המהרי"ל דיסקין, ח"ו לחשוב שהאדם הראשון התחצף לקב"ה ואמר לא רק שאכלתי אלא גם אוכל לעתיד, אלא שהאדם הראשון טען, שבתחילה האשה נתנה לי מהעץ ואכלתי מהפיתוי שהאשה פיתתה אותי, אח"כ אכלתי מצד עצמי, בגלל יצר הרע שהיה לי, וזאת בנוסף לאכילה הראשונה שהיתה בגלל יצרה הרע של אשתי.

והרבי מקוצק מסביר, שהאדם התאונן שכל כך תקף עליו יצרו, שעדיין הוא מסור בידו ועלול הוא ליפול ברשתו שוב. אכלתי, ואוכל עוד. אבל באמת, עצם דבר שמכיר את עצמו ואת חסרונותיו מעלה גדולה היא.

מסופר על בעל ה"נודע ביהודה" שבא לביתו של גביר אחד בערב שבת אחר הצהריים, ומצא אותו אוכל סעודה שלימה כל מיני מטעמים. אמר לו ה"נודע ביהודה": הלא אסור לאכול סעודה גדולה בערב שבת אחר חצות? ענה לו הגביר ביהירות: אל תדאג רבי! הרי כל הטעם שאסור לאכול סעודה שלימה בערב שבת לאחר חצות - הוא משום כדי שיוכל לאכול בתיאבון את סעודת ליל שבת, אבל אצלי אין בעיה, אני יכול לאכול עכשיו סעודה שלימה, וגם בלילה סעודה דשנה בתיאבון גדול... ענה לו ה"נודע ביהודה" בחריפותו: כעת מיושבת לי המדרש הנ"ל שאדם אומר להקב"ה: "אכלתי ואוכל עוד". ולכאורה איך הרהיב עוז בנפשו לענות כך להקב"ה בחוצפה? אלא הגמרא אומרת [סנהדרין ל"ח] שאדם הראשון נברא בערב שבת, וחטא בשעה העשירית. וא"כ, זה מה ששאל אותו הקב"ה: "המן העץ אשר צויתך לבלתי אכל ממנו אכלת" - הלא עוד מעט שבת ואיך אתה אוכל? ועל כך ענה אדם הראשון: "אכלתי ואוכל עוד" - אני אוכל לאכול עוד בתיאבון גם את סעודת ליל שבת... והנה - המשיך הנודע ביהודה בתוכחתו לאותו גביר: נענש אדם הראשון על כך! מכאן רואים, כי אסור לאדם מיישראל למצוא טעמים למצוות וע"י כך לזלזל בהם, אלא לקחת כל דבר בלשונו וככתבו ולקיימו בלי מציאת תירוץם ופתרונות...

"ויאמר האדם האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל" (ג' - י"ב)

"כאן כפר בטובה". [רש"י]

לעיל כשאמרה חוה [פס' ג'] "ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלקים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו" פירש"י: "הוסיפה על הציזוי - 'ולא תגעו בו' - לפיכך באה לידי גרעון, הוא שנאמר [משלי ל' - ו'] 'אל תוסף על דבריו'. אולם שואל ה"חתם סופר" [מובא בספר 'חתם סופר מאמרים חדשים'] לכאורה קשה, הלא שנינו באבות [א' - א']: "עשו סייג לתורה". ומתוך, בודאי צריכים לעשות סייג, אך בד בבד צריך לומר ולהודיע שזה הסייג הוא מדרבנן ואינו מן התורה. מה שאין כן לעיל כשאמר "ולא תגעו בו", נאמר כאילו אמרו הש"י, לכן עבר על כל תוסף. אמנם על זה היה לו לאדם תירוץ שאמר לה כן כי היה ירא שהיא לא תאמין ולא תשמע לדבריו, לכן אמר לה כן בשם הקב"ה.

והנה אמרו בגמ' [ברכות ח']. דבמערבא אמרי לנושא אשה: "מצא או מוצא, מוצא דכתיב [משלי י"ח - כ"ב] 'מוצא אשה מוצא טוב' וגו', מוצא דכתיב [קהלת ז' - כ"ו] 'ומוצא אני מר ממוות את האשה' וגו'". ונראה חילוק בין 'אשה' ל'האשה', כי החילוק בגימטריא בין 'אשה' ל'איש' הוא ה', דהיינו שיש לבעל הוספה של ה' על האשה, כי לו יש יו"ד ולה יש ה"א, וזה מרמז שיהיה שורר בביתו והוא ימשל בה, מה שא"כ 'האשה' יש לה שתי ה"י"ן שהם גם כן גימטריא יו"ד, דהיינו שרוצה להיות שוה עם בעלה ואינה רוצה לשמוע לו, ולכן "מוצא אני מר ממוות את האשה". וזהו שאמר אדם: "האשה אשר נתת עמדי", דהיינו שאינה רוצה לשמוע אלי, ולכן צריך הייתי להוסיף בשמך "לא תגעו בו".

"ויאמר ה' אלקים לאשה מה זאת עשית" (ג' - י"א)

תמוה, הלא הקב"ה לא ציווה לחוה "ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו", ואם כן למה העניש אותה? מתרץ בספר "תולדות יצחק", כשציווה הקב"ה לאדם לבל יאכל מעץ הדעת, היתה אז חלק מגופו, ורק אחר שציווה שלא לאכול מעץ הדעת אמר אז "לא טוב היות האדם לבדו" וייקח אחת מצלעותיו ומובן שאף חוה היתה כלולה בציזוי.

"ארור אתה מכל הבהמה" (ג' - י"ד)

רש"י לעיל [א' - כ"א] כותב שהקב"ה לא בירך את החיות, כיון שהנחש עתיד להתקלל, וכדי שלא יהא הנחש בכלל הברכה לכן לא בירך את כל החיות. כותב בספר "אמרי שפר" שלפי זה נמצא שעד שקרה המעשה של הנחש עם עץ הדעת, לא הבינו כל החיות למה הם לא נתברכו ומי הוא זה המעכב את ברכתם, אולם כשהנחש חטא אז הבינו החיות למפרע, שהנחש הוא הסיבה שבעבורו לא נתברכו, ומאז קיללו כל החיות והבהמות את הנחש על כך שמנע מהם את הברכה, (כמ"ש "מונע בר יקבוהו לאום" [משלי י"א]) וכך יש לדרוש זאת בפסוק, "ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה", שכל הבהמות והחיות יקללו אותך, כי בגללך לא נתברכו.

"על גחנך תלך" (ג' - י"ד)

למה דוקא העונש הזה בא על הנחש. מתרץ ה"באר מים חיים" מפני שהוא היה הראשון שהשתמש בשקר בעולם, ייחס לקדוש ברוך הוא דברים שלא אמרם, שאסור לנגוע בעץ הדעת, ושקר אין לו רגליים, כמובא בגמרא [שבת ק"ד]. 'שיקרא לא קאי' ונתקלל מידה כנגד מידה שלא יהיו לו רגליים.

יש להקשות איזה עונש קיבל הנחש, הרי יש לו אוכל ללא הפסקה. אלא, שכלל הנבראים יש להם קשר להקב"ה, כי הם צריכים להתפלל על המזונות, כמו שכתוב "הכפירים שואגים לטרף ולבקש מאל אוכלם" [תהילים ק"ד], והנחש אין לו קשר להקב"ה, כי תמיד יש לו אוכל.

רבי ברוך שמעון שניאורסון, ראש ישיבת טשעבין, הסביר לפי"ז מה שכתוב בפרשת חוקת [במדבר כ"א - ה'] "וידבר העם באלקים ובמשה למה העליתנו ממצרים למות במדבר כי אין לחם ואין מים ונפשנו קצה בלחם הקלוקל וישלח ה' בעם את הנחשים השרפים וינשכו" וכו' ומשה עשה נחש נחושת. צריך להבין מה הקשר בין תלונותיהם לבין הנחש. אלא, שבני ישראל במדבר חיו עם כפית זהב, כל מה שהם רצו הם קיבלו. לא היתה להם דאגה לאוכל, לביגוד, ובכל זאת נפשם קצה, הם רצו לחיות חיים טבעיים ולא להיות תלויים בניסים, ולכן בא העונש בנשיכת הנחשים, מידה כנגד מידה, כי הם התאוו להתרחק מה', וגם הנחש רחוק מהקב"ה כי האוכל נמצא אצלו בכל עת, ולכן כשחזרו בתשובה "ויעש משה נחש נחושת", וכמו שכתוב בחז"ל וכי נחש ממית ומחיה, אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדים את ליבם לאביהם שבשמים היו מתרפאים, כי זה היה נדרש להם אז לתיקון דרכם, לשוב למצב שכן מסתכלים כלפי מעלה, לשעבד את ליבם לאביהם שבשמים, ובוה באו על תיקונם.

"ואיבה אשית בינך ובין האשה" (ג' - ט')

"אתה לא נתכוונת אלא שימות אדם כשיאכל הוא תחילה, ותישא את חוה, ולא באת לדבר אל חוה תחילה, אלא לפי שהנשים קלות להתפתות ויודעות לפתות את בעליהן, לפיכך ואיבה אשית". [רש"י]

דברי רש"י אלו מקורם בגמ' בסוטה [ט:]: ושם הקשה **המהרש"א**: הנחש מפתה את חוה לאכול ולהאכיל את אדם כדי שאדם ימות, אבל מאחר שהיא תאכל - אז גם היא תמות! ומה ירוויח הנחש? עיי"ש ב**מהרש"א** מה שתירץ.

רבי שמואל יצחק הילמן זצ"ל, אב"ד לונדון מתרץ. בהקדם מה שיש לדקדק בלשון רש"י שכתב "שימות אדם כשיאכל הוא תחילה", מנין לו זאת? אולי היא תאכל תחילה? ואולי יאכלו שניהם בשווה? אלא שהנחש ידע שאדם יאכל תחילה, והחשבון שלו היה מדויק: חוה לא שמעה את הציווי מהקב"ה שלא לאכול מהעץ רק אדם אמר לה מכח מה שהוא שמע "ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות" [ב' - יז]. כעת מגיע הנחש ומכחיש את דברי בעלה ואומר לה "לא מות תמותון" [ג' - ד]. לפי"ז ניצבת חוה מול ספק השקול. אמנם, אם תשמע בקול הנחש ותטעם מן העץ היא בספק מיתה - כי אולי דברי בעלה כן צודקים. העצה היחידה לפשוט את הספק זה ע"י שאדם יאכל קודם מהעץ, והיה, אם הוא לא ימות אזי תדע שהנחש צודק. אבל מכיון שהנחש היה בטוח שאדם ימות, ממילא היה ברור לו שאחרי שחוה תראה שאדם מת מכך, ברור שהיא לא תוסיף ותאכל! אמנם הנחש טעה ביסוד אחד. הוא בנה על כך "שהנשים קלות להתפתות" כלשון רש"י, ולא לקח בחשבון שזה יפעל כל כך חזק שכלל לא תמתין שאדם יאכל קודם, אלא היא בעצמה תאכל קודם. נמצא שמאותה סיבה גופא עליה בנה הנחש את כל המגדל, היא גופא שמטה את המגדל...

קללה זו של 'ועפר תאכל' אומר **המהרי"ל דיסקין**, היא לא רק שירגיש טעם עפר בכל מה שנכנס לפיו, אלא גם שידע שיש טעם יותר טוב מזה. כי אם הוא לא ידע שיש טעם יותר טוב, א"כ לא נענש כלל. והנחש, כידוע, לא אוכל עפר, הוא אוכל בע"ח, פגרים של בע"ח ובכל זאת לא מוצא שום טעם אלא רק עפר.

ועפר תאכל כל ימי חיך (ג' - י"ד)

"אמר ר' לוי, לעתיד לבוא הכל מתרפאין חוץ מהנחש, שנאמר ונחש עפר לחמו לא ירעו ולא ישחיתו" [ישעיהו ס"ה: כה']. [בר"ר כ' - ה']. מסופר על **הגר"א מוילנא**, שבלייל הסדר כשהגיע לפיסקה "כל ימי חיך" להביא לימות המשיח, אמר שמכאן ראייה לדברי המדרש שאומר שלעתיד לבוא יתרפאו כולם חוץ מהנחש. **רבי שמואל מרייסין** שהיה בין המסובים, הסביר את דברי **הגר"א**, חז"ל למדו מהמילים "כל ימי חיך" שכתוב לגבי זכירת יציאת מצרים, שמצווה זו נוהגת גם לימות המשיח. כך גם המילים "כל ימי חיך" שנאמרו בקללתו של הנחש, מלמדות כי קללה זו תנהג גם לימות המשיח.

"ויאמר ה' אלקים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית

השדה על גחנך תלך ועפר תאכל כל ימי חיך" (ג' - י"ד)

כותב ה"חפץ חיים" [שמירת הלשון ח"ב, סוף פרשת בראשית]: דע שכשם שהנחש נענש בענין מזונו כדכתיב 'ועפר תאכל כל ימי חיך', כך מי שהוא בעל לשון הרע נענש בעונו, כמו שכתב בספר הקנה: "ראה והבן שכל המוציא לשון הרע מפיו נידון בצרעת", ומסיים שם בסוף דבריו, שמי שאינו נעשה מצורע - נידון בעניות, ושקולה העניות כצרעת. ובאמת לפלא הוא בעיני, שטבע בני האדם לחפש סגולות וברכות מאנשים גדולים להצלחה על פרנסה. ומה יועילו להם כל הסגולות והברכות, אם ח"ו הם מורגלים בזה החטא של לשון הרע ורכילות?! והרי יש על זה ארור מפורש בתורה [דברים כ"ז - כ"ד] 'ארור מכה רעהו בסתר', שהוא קאי על לשון הרע, כמו שפירש רש"י, ואמרו חז"ל [סוטה כ"ט:]: 'ארור' - בו קללה, בו נידוי - וזה לא יצא מפי איש אחד, כי אם בהסכמת כל ישראל כהנים ולוויים, כדכתיב בקרא, והרי הוא מכלה השפעתו.

אם היו שומעים לדברי, הייתי מיעץ להם יותר שישמרו עצמם בזהירות יתירה מזה החטא, ובפרט מלעשות בפועל ממש רעה לחבירו בענין גזל וחמס ואונאה וכיוצא בזה (שזה בוודאי גורם גדול שיתבזבזו נכסיו על ידי זה וירדו לטמיון), שאז בוודאי יתברכו נכסיהם יותר מכל הסגולות. וכמו שידוע שכל הארורים פתחו מתחילה בברכה (עי' סוטה ל"ב) ואמרו 'ברוך אשר לא יכה את רעהו', וכל ישראל ענו על זה אמן, ובוודאי תתקיים הברכה הזו.

"ועפר תאכל כל ימי חיך" (ג' - י"ד)

תניא אמר ר' יוסי בא וראה שלא כמנהג הקב"ה מידת בשר ודם. מידת בשר ודם מקניט את חבירו, יורד עמו לחייו, אבל הקב"ה אינו כן. קילל את הנחש, עולה לגג מזונותיו עמו, יורד למטה מזונותיו עמו. [יומא ע"ה].

"הוא יושף ראש ואתה תשופנו עקב" (ג' - ט"ו)

אחת מהקללות שקילל הקב"ה את הנחש היה: "הוא יושף ראש ואתה תשופנו עקב" - האדם יכה אותך בראש, ואילו אתה תכיש אותו בעקבו. נשאלת השאלה - איזה קללה גדולה יש כאן, הרי סוף כל סוף גם הנחש מסוגל להכיש את האדם ולהמיתו, ומה זה משנה איפה בדיוק זה יקרה, בראשו או בעקבו? אלא מסביר רבי איצ'לה בלזר מפטרבורג - הסבר עמוק ונפלא יש כאן והוא חיזוק גדול עבורנו במלחמת היצר! ידוע מה שכתוב בזוהר הק' (א. ל"ח) "נחש זה הוא יצר הרע, הוא מלאך המות". והנה, ליצר טוב ישנו מעלה יותר מהיצר הרע, כי היצר טוב, בכוחו להטות לב האדם ולהפכו מרשע לצדיק, ברגע אחד, ואז נעשה בעל תשובה. אבל מה שאין כן ליצר הרע חסר אותו כח להסית אדם ישר וצדיק, שיהפוך עורו פתאום לרשע גמור, וימיר את דתו. רק הוא מושכו ומקלקלו אט אט, מורידו ומשפילו מדרגה לדרגה עדי תהום. וזהו שאמר וקילל הקב"ה להנחש: "הוא יושף ראש" - האדם מסוגל לעלות בבת אחת ולנשוף לנחש - הוא יצר הרע - בראשו, אולם "ואתה תשופנו עקב" - ראשית דרכך לשוב אותו בעקבו בלבד, ורק מושלב לשלב תצליח להתגבר עליו יותר ויותר.

"הרבה ארבה עצבונך והרונך" (ג' - ט"ז)

"עצבונך" זה צער גידול בנים. "והרונך" זה צער העיבור. [רש"י]

והדברים צריכים ביאור, הרי ההריון קודם לגידול הבנים, ולמה הקדים את המאוחר. אומר רבי חיים מוואלוויץ, כאן נכללת קללה נוספת לאשה. בעוד שאת עוסקת בצער גידול בנים הקטנים, עם כל הצער והסבל שכרוכים בזה, תהיי בהריון מחדש. וצער אחד מקשה ומכביד על הצער האחר, וזה "הרבה ארבה עצבונך", כפל לשון, להורות על הכפלת הקללה שיהיה לך צער גידול בנים נוסף לצער ההריון.

ובשם רבי יהושע לייב דיסקין מובא, שהכוונה לדברי הגמ' [ב"ב קמ"א.] בת תחילה סימן יפה לבנים. והסיבה לכך לפי טעם אחד בגמ', שמגדלת את האחים שלה. ולצער גידול בנים כזה התכוון הפסוק. וא"כ, צער גידול בנים האחים הקטנים, הוא קודם לצער ההריון.

בשם הגרי"ז מסבירים, שקללה זו נאמרה לחוה אחרי שילדה את קין ותאומתו, א"כ ההריון שהיה לפני החטא, היה בלי צער, רק גידול הבנים וההריון הבא של הבל ושת היו בצער. וא"כ גידול קין בצער קדם לעיבור של הבל בצער, וזה אכן סדר הקללה.

"ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ אשר צייתך לאמר לא תאכל ממנו ארורה האדמה בעבורך" (ג' - י"א)

בלשון הקודש לכל מילה ישנה משמעות. המילים "בעבורך" או "בגללך" הם נרדפות, אך הם שונות במשמעותם, "בגללך" פירושו בגלל מה שעשה היינו על העבר, "בעבורך" זה בגלל מה שיעשה והיינו על העתיד. ולפי"ז היה צריך לכתוב "ארורה האדמה בגללך", בגלל מה שעשית ומדוע כתוב "בעבורך" שמשמעו על שם העתיד? מתוך המלבי"ם, כל זמן שהאדם לא חטא, לא היתה בעיה שהוא היה מובטל ולא עבד, הרי הוא עובד את ה', אבל אחרי שאכל מעץ הדעת, נכנס הרע לתוכו, ונחיה חלק ממנו, והיו מוכרחים להעסיק אותו. אמר לו הקב"ה, "ארורה האדמה בעבורך", כדי

שתהיה עסוק הרבה ולא יהיה לך זמן לעשות חטאים. כלומר, לא "בגללך" בגלל מה שעשית, אלא "בעבורך" בעבור עתידך.

מסופר, רבי יוסף שלום אלישיב הלך לשיעורו מלווה על ידי מקורבו, ואחד מחצופי קנאי ירושלים עמד כנגדו וערך מחאה קולנית על אחת הכרעותיו, רצופה ביטויי זלזול וגנאי, חירוף וגדוף. הרב אלישיב פנה למקורבו ואמר: אני מברך אותו שלא יהיה לו פנאי לשטויות כאלו... ברכתו התקיימה. במלאת שנה נולדה לאותו חצוף חמישייה, וכבר לא היה לו פנאי לעסוק בשטויותיו. לא בגללך, אלא בעבורך.

"ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך" (ג' - י"ב)

כתב בספר "מחזה אברהם" יש לומר שמכאן יש סמך על מה שאין מברכין בברכת השחר על כח חוש השמיעה כמו שמברכין ברכת 'פוקח עיוורים' על כח הראיה, כי כיון שע"י ששמע אדם הראשון לאשתו יצא מזה תקלה לכל העולם, וכיון שנצמצם תקלה ע"י כח השמיעה אין ראוי לברך על זה.

"וקוץ ודרדר תצמיח לך" (ג' - י"ח)

לאחר שתטרח בו הרבה. [רש"י]

שואל בעל "נתיבות המשפט" איזו קללה היא זו שהאדמה מוציאה קוצים ודרדרים, אם בנוסף לכך גם מצמיחה תבואה ופירות, שלהם מצפה האדם. אלא שהכאב הוא גדול, שהקוץ והדרדר מוציאה האדמה מאליה ללא טיפול של האדם, ודווקא מיני הפירות והירקות אינה מוציאה אלא לאחר עמל ויזע של האדם. קוץ ודרדר תצמיח לך - מאליה, אך בזיעת אפך - תאכל לחם. רבי מרדכי יוסף מאיזביצה בעל מ"מי השילוח" כותב, קוץ זה הרשעים שיצמחו ממנו, ודרדר זהו המחלוקת שיש בין הצדיקים, ואפילו מחלוקות אמיתיות, כי דרדר בגימטריא פעמיים צדיק.

"בזיעת אפך תאכל לחם" (ג' - י"ט)

בגמרא [ב"מ נ"ט.] אמר רבא לבני מחווא, אוקירו לנשייכו כי היכי דתתעתרו. כלומר, כאשר האדם מכבד את אשתו הרי זה סגולה לעשירות. ויש להבין את הקשר והשייכות שבין הדברים. מדוע אדם מתעשר רק בשביל אשתו?

ומבארים בזה, היות והאשה נתקללה בכך שהאיש ימשל עליה, ככתוב 'והוא ימשל בך', ואילו האיש נתקלל 'בזיעת אפך תאכל לחם', אומרים מן השמים, אם האדם מהדר בקללת אשתו - מהדרים עמו גם בקללתו, וצריך לעבוד הרבה על פרנסתו. אך כשמנסה להקל עליה בקללתה - גם עימו מקילין בקללתו.

ויש להוסיף, כי יש להביא ראיה לזה מגוף הפרשה, שאדם הראשון לאחר שקיבל את עונשו, על אף שזה נגרם לו מאשתו - עוד המשיך לכבד אותה וקרא לה 'חוה' - על שם "כי היתה אם כל חי", ופסוק לאחר מכן כתוב שהקב"ה עשה להם 'כתנות עור', הרי שזכו לעשירות.

עוד שמעתי מתרצים, אדם וחוה אכלו מעץ הדעת, הקב"ה קילל אותם כל אחד בקללה שונה, את האדם הוא קילל ב"בזיעת אפך תאכל לחם" ואת האישה הוא קילל ב"ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך", אם אדם שותק

תשוב" הרי יש ב' פעמים "עפר" בבריאת האדם ובמיתתו, ולכך יש לבעלי החיים ב' קרניים.

"ויקרא האדם שם אשתו חוה כי היא היתה אם כל חי" (ג' - ב')

חוה נופל על לשון "חיה", שמחיה את וולדותיה, כאשר תאמר: מה הוה לאדם בלשון היה.

משמעות הכתוב שקרא לה שם זה לאחר החטא, וכן משמע במדרש רבה. ויש ליתן טעם בזה, דהרי שם זה אין לו כלל שייכות לחטא של עץ הדעת. ומדוע לא קרא האדם שם לאשתו רק אחרי חטא עץ הדעת, ואילו לכל הבהמות והחיות כבר קרא שם קודם? ומתרגמים: מלכתחילה אדם הראשון סבר שהאשה אינה זקוקה לשם, כיון שהיא ממש כמותו וטפילה לו, שהיא תשמע לכל מה שיגיד לה ותעשה כדבריו, וכמו שאמר מיד אחרי שנבראה [ב' - ג'] ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי, אבל אחרי ששיכנעה אותו לאכול מעץ הדעת וחטא ואכל וגזר עליו עונש מחמתה, ראה שזוה לא כמו שהוא חשב, היא לא הולכת בדיוק אחריו ולא עושה כל מה שטוב לו, היא לא עצם מעצמי... אם כן צריכים לקרוא לה שם, אז "ויקרא האדם שם אשתו חוה כי היא היתה אם כל חי"!

רבי אליהו דיסקין שליט"א תירץ על דרך דרוש, על פי מה שאמרו ז"ל ביבמות [פ"ג] שאשתו של רב היתה מצערת אותו, והוא היה מרבה לתת לה מתנות. ואמר לתלמידיו "דיינו שמגדלות את בנינו ומצילות אותנו מן החטא" ומבואר בזה שעיקר זכותה של האשה הן בב' דברים אלו: א. שמגדלות את בנינו לתורה. ב. שמצילות אותנו מן החטא. והנה לאחר החטא של "עץ הדעת" שהאשה גרמה לאדם הראשון נפילה נוראה, הרי נחלש ונתמוטט אצלה הטעם של "מצילות אותנו מן החטא", וע"כ ממילא חשש אדם שזה יערער ויחליש חיבתו אל אשתו, ולכך עמד וקרא שם אשתו "חוה" - על שם שמחיה את וולדותיה. כדי שבכל פעם כשיזכיר את שמה, הרי זה יחזק ויעצים אצלו את המעלה השניה של האשה ש"מגדלת את בניו" כדי לחזק בעיני רוחו את חיבתה אצלו.

"ויעש ה' אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם" (ג' - ב')

בספר "צפנת פענח" שואל, מדוע הליביש הקב"ה את האדם וחוה במלבושי עור דווקא? ומתיר, ההלכה שערום אסור לו לברך, והלכה נוספת, על בגד חדש מברכים שהחיינו, וכל הברכות מברך עליהן עובר לעשייתן, אך אין מברכים על בגד הנעשה מעור משום "ורחמיו על כל מעשיו". לפי זה מובן, אי אפשר היה להלבישו בבגד אחר, כי הם היו צריכים לברך עובר לעשייתו, וערום לא יכול לברך, ולכן הליבישם מלבוש מעור שפטור מלברך שהחיינו.

"ויעש ה' אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם" (ג' - ב')

"בתורתו של רבי מאיר מצאנו כתוב "כתנות אור" (באלף). [בר"כ י"ב]. למה דווקא בתורתו של ר' מאיר? תירץ **רבי משה קרמר**, רבה של וילנא וסבו של **הגר"א מוילנא**, המשנה בהוריות [י"ג] אומרת, האיש קודם לאשה להחיות, והאשה קודמת לאיש לכסות. פירוש, האיש קודם לעניין צרכי חיותו, ואילו האשה קודמת לצורך לבושיה. וכידוע, סתם משנה ר' מאיר היא, לכן קשה, למה עשה הקב"ה כתנות עור תחילה לאדם ואח"כ לאשתו,

וכובש פניו בקרקע כשאשתו מבזה אותו, בזה לכאורה הוא מסיר מעליה את הקללה של "ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך" כי הוא מפסיק למשוך בה לאותו הרגע, אומר לו הקב"ה בכך ששתקת לאשתך והסרת מעליה את הקללה אני מסיר מעליך את הקללה של "בזיעת אפך תאכל לחם" ולא יהיה לך קושי בפרנסה ותתעשר בקלות, וכל זה למה? כי שתקת לאשתך שהיא צעקה עליך, לכן זה בזכותה!

"בזעת אפך תאכל לחם" (ג' - י"ט)

עד היכן קללה זו מוגעת, כותב **רבי חיים שמואלביץ** בספרו "שיחות מוסר" [יתרו תשל"ב] מובא משמו של **הנצי"ב מוואלוז'ין**, שנשאל, מדוע הוא כל כך טורח ומתייגע על הכנת השיעורים בשיבה, הרי לפני שהתמנה לר"מ היה מחדש בנקל חידושי תורה נפלאים. וענה, דווקא משום שהתמנתי לרב, ומלאכת הגדת השיעורים היתה למקור פרנסתי, נכנסה מלאכת ההכנה תחת שלטונה של הקללה "בזעת אפך תאכל לחם", ועלי לעמוד עליה בזיעת אפך

ורבי יוסף זונדל מסלנט היה אומר: אם בכדי לקיים את הקללה "בזעת אפך תאכל לחם" אדם משתדל יומם ולילה, כמה צריך הוא להשתדל בכדי להשיג את הברכה "ברוך הגבר אשר יבטח בה" [ירמיהו י"ז].

"בספר חסידים" [סימן תתשע"א] כתוב, שזו הקללה אינה מתקיימת אלא בעובדי אדמה ולא במלכים ושרים. אבל 'בעצב תלדי בנים' מתקיימת בכל הנשים, לפי שהאשה גם החטיאה אחרים, לפיכך קללתה מרובה משל האדם.

"בזעת אפך תאכל לחם עד שובך אל האדמה" (ג' - י"ט)

דייק **רבי אהרן קרול** בספרו "תורת אהרן", מדוע שינתה התורה את הנוסח ממה שנאמר לנחש 'עפר תאכל כל ימי חיך', גם באדם היה לו לומר 'בזעת אפך תאכל לחם כל ימי חיך', ולמה שינה לשונו לומר עד שובך אל האדמה?

ותירץ על פי המדרש [בראשית רבה כ' - כ"א]: 'ואל עפר תשוב - אמר רשב"י מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה, ואל עפר תלך לא נאמר, אלא תשוב'. והנה, כמו שדקדק שם, כן יש לדקדק כאן, היה לו לומר 'עד לכתך אל האדמה', ומהו 'עד שובך אל האדמה'? אלא מכאן רמז על הגאולה העתידה, 'עד שובך אל האדמה' - היינו שתגלה ותלך בגלות ואח"כ תשוב אל האדמה - היינו ארץ ישראל, כעין 'למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה'. עד אז 'בזעת אפך תאכל לחם', אבל אח"כ לא תאכל עוד בזעת אפך, כי עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת, כמו שמובא בגמ' [שבת ל:].

"בזעת אפך תאכל לחם עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחתה כי עפר אתה"

ואל עפר תשוב" (ג' - י"ט)

"החתם סופר" בדרשותיו [ח"א דף ט'] כותב שכל בעלי החיים נבראו בבריאת העולם עם קרן אחת בלבד, אמנם לאחר שחטא אדם הראשון נשתנתה המציאות ונעשו להם ב' קרניים. (ראה ע"ז ח'). שאדם הראשון הקריב קרבן משור בעל קרן אחת). והסיבה לדבר זה ש"קרן" בגימטריא "עפר" ולכך היו לכל בעלי החיים קרן אחת כי הכל היה מן העפר. אמנם אחרי חטא אדם הראשון שנגזר עליו שישבו אל העפר, כמו שנא' "כי עפר אתה ואל עפר

כתב, שמה שהנחש דיבר היה זה נס כמו שבאתון של בלעם הקב"ה עשה נס שהאתון דיברה, וממילא לא קשה מדוע לא הזכירה התורה שניטל מהנחש כח הדיבור, משום שאדרבה, הנחש קיבל את הכח לשעה בלבד.

"ותהר ותלד את קין ותאמר קניתי איש את ה'" (ד' - א')

את ה' כמו עם ה' - כשברא אותי ואת אישי לבדו בתחילה, אבל בזה שותפים אנו עימו. [רש"י]

חזה קראה לבנה הראשון בשם שיש בו משום יוהרה, שכביכול היא שותפה עם הקב"ה "קניתי איש את ה'", ואילו לבנה השני קראה "הבל", שם צנוע שמרמוז שאין העולם הזה אלא הבל וריק. ומה בסופם? אומר ה"חפץ חיים", הקב"ה לא שעה אל קין ואל מנחתו, וקין הפך להיות הרוצח הראשון בעולם. צא ולמד, מיוהרה וגאווה תצמח רק רעה. אפילו בקריאת שמות הילדים יש להקפיד שלא יהיו שמות יומרניים.

ויש פה עוד נקודה למחשבה. חזה הבינה מה הוא ה"עולם הזה" - אשה שהיה לה הכל, כל העולם היה שייך לה, לא היה דבר שימנע ממנה לקחת או לעשות, וכבר בהתחלה הבינה שהעולם הוא הבל.

"ויהי הבל רועה צאן וקין היה עובד אדמה" (ד' - ב')

כתוב בגמ' (מגילה י'): אמר רבי לוי ואיתימא רבי יונתן דבר זה מסורת בדינו מאנשי כנסת הגדולה כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער, וא"כ יש להבין איזה צער היה להבל ברעיית הצאן. מבאר בספר "באר יצחק" בשם הסבא קדישא רבי ישראל מרוזין, הבל הצטער משום שהוא צריך לרעות צאן לפרנסתו, אע"פ שהיא אומנות נקייה וקלה, שהרי יעקב אבינו היה רועה צאן, בכ"ז היה מצטער כי יותר טוב היה לו אם היה יכול לעסוק רק בתורה ותפילה. אבל "קין היה עובד אדמה", "היה" לשון שמחה, ששמח היה קין לעבוד עבודת אדמה מלעבוד עבודת הקודש.

הוסיף על זה האדמו"ר מבוהוש זצ"ל, דכיון שהבל עבד בעבודתו רק מתוך אונס בגלל שנפשו חשקה בעבודת הקודש, לכן "וישע ה' אל הבל ואל מנחתו", ואילו אל קין שעבד עבודתו בשמחה - כיון שעיי"ז יכול היה להיפטר מעבודות הקודש - "לא שעה".

"ויבא קין מפרי האדמה" (ד' - ג')

התורה מספרת שקין הביא מפירות האדמה הפשוטים, ולכן לא שעה ה' אל מנחתו, ואילו הבל הביא מבכורות צאנו, ולכן ה' קיבל את מנחתו, שירדה אש מהשמים. שואל רבי ישראל מרוזין, מה שייך אצל הקב"ה המושג יותר מכובד ופחות מכובד, הרי העיקר הכוונה, כמו שכתוב "ונפש כי תקריב קרבן מנחה לה'", [ויקרא ב' א'] אומר רש"י לא נאמר נפש חיה בכל קרבנות נדבה אלא במנחה, כי מי דרכו להתנדב מנחה? עני' אמר הקב"ה, מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו.

אלא יסוד גדול בענייני תורה ועמה מלאכה, אצל הבל כתוב ויהי הבל רועה צאן, ויהי לשון צער [מגילה י"א:], מצטער היה שהוא רועה צאן, אפילו שמצאנו אצל יעקב שהיה רועה צאן שהיא מלאכה נקייה, בכ"ז היה מעדיף לשבת וללמוד כל היום. ואילו אצל קין כתוב וקין היה עובד אדמה, אין והיה אלא לשון שמחה [שם], כי קין שמח לעבוד אדמתו יותר מאשר לשבת וללמוד. לכן, הבל שכל עבודתו היתה מתוך הכרח ואונס, הקב"ה קיבל את

הרי לפי ר' מאיר בענייני כסות האשה קודמת? ומשום כך "בתורתו של רבי מאיר כתוב כתנות אור באלף", והפירוש הוא לגמרי אחר, שהקב"ה הלביש אותם כתנות אור כדי להגן עליו מפני רודפיו, כמו שמצינו במדרש רבה, שאחרי חטא עין הדעת, ביקשו המזויקים להזיקו, ונתן לו הקב"ה אות משמו להגן עליו. וא"כ, כיון שנועד הלבוש כדי לשמור על חייו, דהיינו "להחיות", אם כך, הדין נותן שיהא האיש קודם לאשה.

"וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת" (ג' - ב"ד)

פעמיים נזכרו כרובים בתורה. פעם אחת בפרשתנו, ומסביר רש"י שכרובים הם מלאכי חבלה. ב. בפרשת תרומה כתוב "והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה סוככים בכנפיהם על הכפורת", ושם רש"י פירש "כרובים - כרביא דמות פרצוף תינוק היה להם". אומר רבי משה מרדכי אפשטיין רמז לנו רש"י בחילופי הפירושים, כי עתיד התינוק תלוי בחינוך שמעניקים לו. אם תרצה לחנכו לטובה ותכניסו אל אוהל מועד, לבית המדרש, אז עשוי הוא להיות המסוכך בכנפיו על ארון הקודש, ואם לאו, אם מרחיקים את התינוקות מהמשכן ומארון הברית, הם עלולים להפוך ל"מלאכי חבלה" ומחריבי העולם.

"ויאמר ה' אלקים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית

השדה על גחונך תלך ועפר תאכל כל ימי חייך" (ג' - ל"ד)

יש מקום לשאול, בפסוקים מבואר שהנחש דיבר עם האשה, וכיום הנחש אינו מדבר, א"כ גם כח הדיבור ניטל ממנו ומדוע התורה לא מדגישה זאת שניטל ממנו כח הדיבור, ובפרט שמה שניטל ממנו כח הדיבור הוא ענש יותר גדול ממה שניטלו ממנו הרגלים, שהרי אם היינו שואלים בן אדם איזה עונש הוא מעדיף לקבל, להיות רח"ל בלי רגליים או אילם שאינו יכול לדבר, בודאי יעדיף להיות בלי רגליים מאשר ללא אפשרות לדבר, כי בלי יכולת הדיבור אין לו אפשרות לעשות כמעט כלום כי זה עיקר החיים, אז למה התורה לא כתבה לנו שגם הפסיד את דיבורו?

מתרץ רבי חזקיהו מישקובסקי שליט"א ע"י משל, אדם שהפקידו אצלו מיליון דולר וגנב אותם לעצמו, כעת תובעים אותו להשיב מיליון דולר וגם רוצים להושיבו במאסר כמה וכמה שנים, הנה תביעת הכסף אינה עונש אלא רק החזר מה שגנב, אבל שנות המאסר שרוצים להשיית עליו זהו העונש. כך גם בעניינינו, הקב"ה נתן פיקדון לנחש - כח הדיבור, הנחש הלך פיתה את חוה וגרם שיהיה מוות בעולם, וא"כ צריך להיות שהקב"ה יקח בחזרה את פיקדונו - כח הדיבור, כי הוא לא השתמש טוב עם הפיקדון שנתנו בידו, אך זה לא בתורת עונש, אבל מה שמעתה ילך על גחוונו, זה נחשב עונש.

ואף אנו צריכים ללמוד מכך, שהקב"ה נותן לנו כל מיני כוחות ועלינו להשתמש בהם לדברים טובים - כפיקדון, ואם חלילה הקב"ה רואה שאנחנו לא משתמשים בהם כפי רצונו, עלול הקב"ה חלילה לקחת זאת מאיתנו, לא מדין עונש אלא מדין פיקדון. לכן עלינו לנצל את כל הכוחות שאנחנו מקבלים לעבודת ה'.

אמנם על עצם השאלה יש לומר שלנחש לא היה אפשרות לדבר רק שאדם וחוה הבינו את שפת החיות כפי ששלמה המלך הבין את שפתם, והחזקוני

וכאן המקום להביא את ביאורו של רבי חיים מבריסק מדוע כשהרב אוסר ומטריף בהמה שלמה שעולה הרבה כסף, לא מהרהרים אחרי הרב, ואילו בדין תורה כשהרב מחייב אחד מבעלי הדין בסכום מסוים, מיד הוא מתרגז על הרב, ויש לו הרגשה שנעשה לו עוול. וההסבר - בפסק דין של טריפה, יהודי ירא שמים מקבל עליו את הדין באהבה, אבל בדין תורה, הוא לא מתרעם על זה שהוא הפסיד, אלא בזה שחבירו הרוויח. וזה מה ששאל הקב"ה, על מה חרה לך, על שקרבנך לא התקבל, או שהקרבן של אחיך התקבל.

"אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ" (ד' - ז')

'אם תיטיב - שאת' - מבאר בספר "בארות המים" בשם רבי צבי הירש הכהן מרימנוב זצ"ל: אם תהיה טוב, אזי תוכל לשאת ולסבול לכל אדם, כי על כל איש ואיש יהיה נדמה לך שהוא טוב יותר ממך. 'ואם לא תיטיב - לפתח חטאת רובץ' - אך אם לא תהיה טוב, אזי מיד כשתבוא לפתח חברך, עוד טרם שתיכנס לביתו - 'חטאת רובץ' - תראה מיד על חברך שהוא מלא חטאים, כי לא תסתכל על המעלות שלו רק על החסרונות שלו.

"לפתח חטאת רובץ" (ד' - ז')

הכתוב אומר 'לפתח' חטאת רובץ, אומר הגר"א מוילנא, אין ליצר הרע שליטה וכח על האדם להטותו מדרך הטוב, רק במקום שיש פתח פתוח לפניו. כשהאדם עצמו עדיין מסופק אם לעשות או לא, אז היצר הרע תוקף - כי בדבר שהאדם בטוח בעצמו ושלם בדעתו שלא לעשות, אין פתח ליצר הרע להחטיאו. לפי"ז מובן מה שאמר הקב"ה לקין, "לפתח חטאת רובץ ואלך תשוקתו". כיון שאין ליצר הרע כניסה אלא כאשר יש בקרבך איזה פתח, לכן תשוקת היצר הרע "אליך", שאתה תתחיל ותפתח לו פתח, כי מבלעדי זאת לא יוכל לך.

"לפתח חטאת רובץ" (ד' - ז')

לפתח חטאת רובץ - לא כתוב "רובצת", כפי שהיה ראוי להיכתב בלשון נקבה. ללמדך, שבהתחלה כוחו של היצר הרע הוא תש נקבה, ואח"כ הוא מתגבר כזכר. [בר"כ כ"ב - י"א].

במשפט זה 'לפתח חטאת רובץ', אומר ה"בית הלוי", הודיע הקב"ה לקין שימחר לחזור בתשובה, שכל שמתאחר לשוב, היצר הרע הולך ומתחזק כל יום. וא"כ, עיקר העונש מגיע לו לאדם על ההתחלה שהתחיל לחטוא, בשעה שלא היה מורגל בחטא ועדיין לא היה אנוס. וזה שאנו מתפללים, אל תזכור לנו עוונות ראשונים מהר יקדמונו רחמיך כי דלוננו מאד, שהעוונות האחרונים שעשינו לאחרונה אחרי שהתרגלנו לחטוא בהם, גם אם הם יזכרו ביום הדין, יש מקום לבקשת מחילה עליהם, שיש לנו תירוץ שקשה לנו לפרוש מהם, ואנו אנוסים בעשייתם. אבל העוונות הראשונים שעשינו אותם בהתחלה, כשעוד לא התרגלנו אליהם, לא היה לנו שום אונס לעשותם, ועל זה אנו מבקשים שאת זה לא יזכירו לנו ביום הדין.

"ויאמר קין אל הבל אחיו" (ד' - ה')

כתוב בתרגום יונתן מה הוא הוויכוח שערכו קין והבל, קין אמר להבל "אין דין ואין דין, אין עולם אחר, אין שכר טוב לצדיקים ואין פורענות לרשעים",

מנחתו, אבל אצל קין שעבד את עבודת האדמה בשמחה, הקב"ה לא רצה את הקרבן, כי הוא לא הקריב מעצמו כלום.

פעם בא אדם מודרני לסעודת נשואין של בן תורה, וכשהגישו דגים, התחיל לדפוק על השלחן: צער בעלי חיים, מה זה שאוכלים דגים, והתגאה במה שהוא אינו אוכל דבר מן החי רק עשבים וטבעוניים. היה שם רבי משה מרדכי אפשטיין ראש ישיבת סלבודקה זצ"ל, וענה לו: הבל הביא קרבן מובחר מן הצאן משום שהוא לא היה מכת "צער בעלי חיים" אבל קין הביא מפרי האדמה משום שהוא השתייך לחברת "צער בעלי חיים" (אדם "אינטליגנטי") ומה בסוף המעשה, שקין הרג את הבל, מזה רואים את השקר והזיוף שבשיטתכם. ונסתתמו דברי אותו אדם.

"ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו" (ד' - ה')

כתוב במדרש [בר"כ כ"ב ז'] קין והבל רבו ביניהם על חלוקת העולם, והסכימו ביניהם שקין יקבל את הקרקעות והבל את המטלטלין. אך גם אחרי החלוקה המשיכו לריב ביניהם, קין אמר להבל שיעוף באוויר כדי שכיף רגלו לא תדרוך על הארץ, והבל אמר לקין שיתן לו את מלבושיו שלבוש בהם. שאל מרן רבי אלעזר מנחם מן שך, מה באו חז"ל לומר לנו בזה? אלא כדי שנתבונן מהי השלכתן של מידות רעות, קין והבל אע"פ שכל העולם היה שייך להם, בכל זאת אם לא עובדים על מידות, יכולים להגיע לדיוטא התחתונה שלא יכול לסבול שעוד אדם דורך על אדמותיו ועוד אדם ילבש לבוש ששייך כביכול לו.

"ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו" (ד' - ה')

רש"י בפסוק 'מביא שעשה בו פצעים הרבה שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאה. ויש להקשות אם לא ידע מהיכן יוצאת נפשו, מנין ידע שיש אפשרות שנפשו של האדם תצא, הרי עד זמן זה לא היה אדם שמת, מתרץ רבי דוד סולובייצ'ק זצ"ל עפ"י דברי הרמב"ם [מלכים ט' - א'] "על שישא דברים נצטווה אדם הראשון: על עבודה זרה, ועל ברכת השם, ועל שפיכות דמים וכו'". אם יש ציווי שלא לרצוח מוכח שאפשר לרצוח ...

"למה חרה לך ולמה נפלו פניך" (ד' - ו')

לכאורה יש להבין, מה פשר קושיית הקב"ה לקין "למה חרה לך ולמה נפלו פניך", הרי כתוב קודם "והבל הביא גם הוא מבכרות צאנו ומחלבהן וישע ה' אל הבל ואל מנחתו ואל קין ואל מנחתו לא שעה ויחר לקין מאד ויפלו פניו" [שם, ד-ה'], הרי שחרה לקין על שהקב"ה לא קיבל מנחתו? מתרץ החידושי הרי"ם, זו לא היתה שאלה, אלא תוכחה. הקב"ה מוכיח את קין ואומר לו: התבונן מניין באה עצבותך, אינך מצטער על עצם החטא, אלא על הריחוק שהרחקתי אותך.

ה"אמרי אמת" מתרץ, הקב"ה ידע שחרה לקין, אבל הקב"ה רצה שקין יבדוק במצפוני ליבו האם באמת חרה לו רק על זה ש"ואל מנחתו לא שעה", או שטמונה גם קנאה נסתרת לאחיו על שהקב"ה קיבל את מנחתו. ולכן כפל הקב"ה בשאלתו 'למה חרה לך ולמה נפלו פניך', כדי שיבדוק את הסיבה האמיתית לחלישות דעתו.

ובלשון אחרת אמר זאת רבי דוד פוברסקי, לא חרה לו על הכישלון שלו, אלא על ההצלחה של אחיו.

והבל השיב "יש דין ויש דיין, יש עולם אחר, ויש שכר טוב לצדיקים, ויש להיפרע מרשעים", ועל עסק דברים אלו היו ניצים עד שקם קין על הבל אחיו והרגו.

וצריך ביאור, שהרי קין בעצמו הקריב קרבן לקב"ה, וחרה לו שהקב"ה התרצה להבל אחיו ולא לו, ובהכרח שהודה שיש בורא ומנהיג לבריא, והיאך אמר שאין דין ואין דיין ואין שכר כלל. מבאר רבי משה שטרנבוך, קין בוודאי ידע מאלוקים, ומי כמוהו ראה את אביו שהיה יציר כפיו של הקב"ה, רק כיון שכאב לו שהקב"ה לא שעה למנחתו ומהבל קיבל, לכן אמר שאין אלוים כדי להפסיד את דעת עצמו ולהשיך קנאתו באחיו, אבל בלבבו ידע היטב שיש אלוים ורק להשיב יצרו וקנאתו אמר כן.

וזהו לימוד לדין, שרוב הפושעים והאפיקורסים שבזמנינו שצועקים שאין דין ואין דיין, לתרץ עצמם מתכוונים, אבל במעמקי לבבם - אף שמבזים יראי ה' - יודעים שהצדק עם יראי ה', רק קשה להם לסבול שיש עוד אמת בעולם אצל המאמינים בה' ותורתו, ולכן מבטלים אותם, ולתרץ עצמם מתכוונים.

"ויאמר קין אל הבל אחיו ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו"
(ד' - ה')

הפסוק מתחיל "ויאמר קין אל הבל אחיו", אך לא מפרט מה אמר לו, מבאר הגר"א מוילנא, מצאנו במדרש רבה [כ"ז - כ"ח] כי הבל היה גיבור מקין, ולכן אם קין היה קם להילחם נגדו, ברור שהוא לא היה יכול לנצח. לכן הוא תכנן בדרך ערמה, קין נכנס בדברי אחווה ואהבה עם הבל, כדי להסיח את דעתו מלשמוע על עצמו, וכדי שלא תהיה כל התנגדות מצידו. וזה מה שכתוב "ויאמר", אומרים חז"ל כל מקום שכתוב אמירה, לשון רכה היא, שכל מאמריו בלשון רכה, שהיה משתדל להראות שהוא אחיו, ושהם ידידים ואוהבים. וכך כשהיו יחד בשדה רחוק מאביהם, קם פתאום קין על הבל והרגו. ולפי"ז מובן מה שהקב"ה שאל את קין "אי הבל אחיך". היכן השקר ששיקרת שהבל הוא אחיך, והראית לו אחווה ואהבה.

"ויאמר ה' אל קין אי הבל אחיך ויאמר לא ידעתי השומר אחי אנכי"
(ד' - ט')

רבי יהונתן אייבשיץ שואל בספרו "אהבת יהונתן" (הפטרות יום א' בסוכות), הגמ' אומרת, אין הנבואה שורה אלא על גיבור הכובש את יצרו ועשיר השמח בחלקו וחכם ונבון ופרוש מדרכי העולם... [נדרים ל"ח]. ואין לך מידה מגונה משופך דם, ואיך יתכן שקין שהרג את הבל, יתגלה אליו הקב"ה, וכמו שכתוב "ויאמר ה' אל קין אי הבל אחיך"?

ומתיר, לאדם הראשון נאסרה אכילת בשר, כי בעלי החיים בזמן ההוא היו בעלי חכמה, וכמו למשל הנחש "והנחש היה ערום מכל חית השדה", ולכן מי ששופך דמן כמי ששופך דם האדם. וזו הסיבה שקין הקריב את קרבנו לה' מפרי האדמה, שחשב שאסור לשפוך דמן של בעלי חיים, אבל הבל הבין שלגבוה מותר להקריב בעלי חיים ואין בזה איסור כלל, וכשקין ראה שקרבנו לא מתקבל, חשב אולי כדאי להקריב נפש האדם ויהיה קרבנו גדול משל הבל, ולכן הרג את הבל וחשב לזרוק את דמו. אבל כידוע מחשבתו הופרה כאשר האדמה בלעה את דמו של הבל, והיות וקין לפי טענתו הרג נפש בשגגה, עונשו היה "נע ונד תהיה בארץ", דהיינו גלות.

"לא ידעתי השומר אחי אנכי"
(ד' - ט')

כשהקב"ה שאל את קין "אי הבל אחיך" ענה קין "לא ידעתי", מדוע הוסיף "השומר אחי אנכי"? מתיר החיד"א בספרו "פני דוד" בשם הרב הגדול מהר"ר יוסף דוד זל"ה, על פי מה שנפסק, אדם שאומר לא ידעתי דינו כפושע, אך דין זה הוא רק בשומר, אבל מי שלא קיבל על עצמו שמירה אין לו דין פושע שיכול לפטור עצמו בטענת לא ידעתי. וכך מתבארים הפסוקים, הקב"ה שואל את קין "אי הבל אחיך"? עונה קין "לא ידעתי"!,

והבל השיב "יש דין ויש דיין, יש עולם אחר, ויש שכר טוב לצדיקים, ויש להיפרע מרשעים", ועל עסק דברים אלו היו ניצים עד שקם קין על הבל אחיו והרגו.

וצריך ביאור, שהרי קין בעצמו הקריב קרבן לקב"ה, וחרה לו שהקב"ה התרצה להבל אחיו ולא לו, ובהכרח שהודה שיש בורא ומנהיג לבריא, והיאך אמר שאין דין ואין דיין ואין שכר כלל. מבאר רבי משה שטרנבוך, קין בוודאי ידע מאלוקים, ומי כמוהו ראה את אביו שהיה יציר כפיו של הקב"ה, רק כיון שכאב לו שהקב"ה לא שעה למנחתו ומהבל קיבל, לכן אמר שאין אלוים כדי להפסיד את דעת עצמו ולהשיך קנאתו באחיו, אבל בלבבו ידע היטב שיש אלוים ורק להשיב יצרו וקנאתו אמר כן.

וזהו לימוד לדין, שרוב הפושעים והאפיקורסים שבזמנינו שצועקים שאין דין ואין דיין, לתרץ עצמם מתכוונים, אבל במעמקי לבבם - אף שמבזים יראי ה' - יודעים שהצדק עם יראי ה', רק קשה להם לסבול שיש עוד אמת בעולם אצל המאמינים בה' ותורתו, ולכן מבטלים אותם, ולתרץ עצמם מתכוונים.

"ויאמר קין אל הבל אחיו ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו"
(ד' - ה')

הפסוק מתחיל "ויאמר קין אל הבל אחיו", אך לא מפרט מה אמר לו, מבאר הגר"א מוילנא, מצאנו במדרש רבה [כ"ז - כ"ח] כי הבל היה גיבור מקין, ולכן אם קין היה קם להילחם נגדו, ברור שהוא לא היה יכול לנצח. לכן הוא תכנן בדרך ערמה, קין נכנס בדברי אחווה ואהבה עם הבל, כדי להסיח את דעתו מלשמוע על עצמו, וכדי שלא תהיה כל התנגדות מצידו. וזה מה שכתוב "ויאמר", אומרים חז"ל כל מקום שכתוב אמירה, לשון רכה היא, שכל מאמריו בלשון רכה, שהיה משתדל להראות שהוא אחיו, ושהם ידידים ואוהבים. וכך כשהיו יחד בשדה רחוק מאביהם, קם פתאום קין על הבל והרגו. ולפי"ז מובן מה שהקב"ה שאל את קין "אי הבל אחיך". היכן השקר ששיקרת שהבל הוא אחיך, והראית לו אחווה ואהבה.

עוד מתרצים, כתוב במדרש [בר"ר כ"ב - ט"ז] שקין עובד אדמה היה והבל היה רועה צאן, וקין טען להבל שהאדמה שייכת לו ולהבל אין זכות לדרוך על האדמה, ועל ידי כך באו לידי ריב. אך בפסוק זה לא מפורש.

עוד יש מתרצים, משום שבאמת אין כל כך נפקא מינה מה אמר לו, שאין שום דבר שיצדיק רצח. כי כבר ברציחה הראשונה שבעולם אנו מוצאים את הרועה עם טענות ותירוצים להצדיק את מעשהו. 'ויאמר קין אל הבל אחיו'. אך התורה מלמדת שכלל לא משנה מהי הטענה. אין דבר בעולם שיכשיר פשע נתעב כזה.

לקח מוסרי חשוב למד מכך רבי דוד פוברסקי ראש ישיבת פוניבז', אדם שיש לו איזושהי טענה על חברו וחושש שהדבר יביא לידי מריבה, לפעמים העצה היא שלא לדבר אתו כלל ולא יתעסק אתו בשום ענין, ולא יחשוב שיוכל לדבר עמו רק על דברים אחרים, כי בהתחלה האדם חושב שיידבר רק על דברים אחרים, אבל בסוף הוא יחזור לדבר על הנושא הרגיש ביניהם וכך שוב תהיה מריבה. וזה מה שכתוב כאן בפסוק "ויאמר..." ולא כתוב מה אמר לו, כי זה כבר לא משנה מה אמר לו, ואף שיתכן שהתחילו לדבר על משהו אחר [ולא על המריבה ביניהם], אבל עצם הדבר שדיברו זה הבעיר שוב את המחלוקת ביניהם.

ואם תאמר שכל האומר לא ידעתי נקרא פושע, "השומר אחי אנוכי"? וכי נעשיתי שומר עליו כדי שאתחייב מטעם לא ידעתי?!

"קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה" (ד' - י')

הגמ' בסנהדרין [ל"ז:] אומרת, אמר רב יהודה בריה דרב חייא מלמד שעשה קין בהבל אחיו חבורות חבורות פציעות פציעות שלא היה יודע מהיכן הנשמה יוצאת עד שהגיע לצווארו, ופירש רש"י שם שלכך כתוב בפסוק דמי אחיך ולא כתוב בפסוק דם אחיך. לפי דברי הגמרא אומר רבי זלמן סורוצקין בשם רבי יואל שארין, מובן הפסוק "כי דורש דמים אותם זכר לא שכח צעקת ענווים" [תהלים ט' - י"ג]. בשעה שהקב"ה דורש דמים מהרוצח, הוא לא שוכח לתבוע ממנו גם בעד צעקת הענווים, בעד כל הצעקות והאנחות של הנרצח, ובעד הצער והייסורים שגרם למשפחתו. וזהו "דמי אחיך", עונש ונקמה בעד כל טיפת דם, בעד כל פצע ובעד כל העינוי והסבל.

"כי תעבוד את האדמה לא תספ תת כוחה לך נע ונד תהיה בארץ" (ד' - י"ב)

ה"חתם סופר" דרש פסוק זה על דרכו של היצר הרע מול דרך האמת. היצר הרע אומר לאדם לעבוד רק את האדמה, דהיינו את גופו שנברא מן האדמה, והוא מבטיח לו כי על ידי זה יתענג ויוסיף כח. אבל הקב"ה אומר לאדם כי לא כך יהיה, אלא "כי תעבוד את האדמה לא תספ תת כוחה לך", אלא הגוף יזקין ויאבד את כוחו, ולא זו בלבד, אלא ש"נע ונד תהיה בארץ", כי עבירה גוררת עבירה ולעולם אין השקוע בחטא מוצא מנוח לנפשו.

"ויאמר קין אל ד' גדול עוני מנשוא" (ד' - י"ג)

מה היתה תמיהתו של קין, וכי קל הוא לרצוח אדם, ולא עוד אלא אח מאב ואם, ובפרט שהוא הרוצח הראשון בעולם. תירץ בספר "אוהל תורה", קין התאונן בפני הבורא ואמר, 'גדול עוני מנשוא' (בניחותא), על ידי הגזירה אשר גזרת עלי, להיות נע ונד, נעשה עוני גדול וקשה מנשוא, אילו לפחות היית מניחני במנוחה במקום אחד, כי אז עוד יכולתי לחזור בתשובה לפניך ולעבוד אותך, ואילו עכשיו, משגזרת עלי להיות נע ונד, לא תהא דעתי פנויה ומיושבת עלי לחזור בתשובה, ועל ידי כך הריני חוטא מחדש בזה שאיני חוזר בתשובה, ועוון זה הוא באמת גדול מנשוא.

"גדול עוני מנשוא" (ד' - י"ג)

על אמירה זו כותב האלשיך, קין שאל והקשה הרי יש מידה בה"ג מדות של "נושא עוון", וכי עונוי כל כך גדול יותר מ"נשוא" מהמידה של נושא עוון, ולא תוכל לסלוח לי?!

הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתר והייתי נע ונד בארץ והיה כל מוצאי יהרגני (ד' - י"ד)

כאשר שמע קין את גזר דינו, הבין שלא דנו אותו כרוצח במזיד שנידון במיתה, כי אם כרוצח בשוגג שנידון בגלות. ולכן טען קין, שאם תסולק ממנו ההשגחה, ממילא עלול ליהרג, וזאת בזמן שלא נידון כי אם כרוצח בשגגה שדינו גלות. וזה שטוען קין, הרי גרשת אותי, א"כ אני מקבל עונש גלות כרוצח בשגגה, אבל אם מפניך אסתר ותסלק גם את השגחתך, אז לא רק שאני אהיה נע ונד בארץ, אלא כל מוצאי יהרגני, שיהרגו אותי כמו רוצח

במזיד, על אף שאתה דנת אותי כרוצח בשוגג, ולכן "וישם ה' לקין אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו".

אומר ה"אור החיים", קין זכה לכזאת השגחה, שאחרי שהגיע להכרה שלולי שהקב"ה ישמור אותו הוא ימות, הכרה זו והבנה זו, היא שגרמה לו שיזכה לשמירה עליונה, ולכן כל הורג וכו'. וזה הפירוש "הבוטח בה' חסד יסובבנו" [תהלים לב]. אפילו רשע שבוטח בה', חסד יסובבנהו.

אמר רבי ראובן קרלינשיין מזה נלמד לעצמנו! א! געוואלדיגע מוסר השכל: אדם שיודע שכל כולו נתון בידי של הקב"ה, אין לו על מי ועל מה להישען אלא על הבורא יתברך - זוהי הצלתו!

"והיה כל מוצאי יהרגני" (ד' - י"ד)

בבעל הטורים כתב 'מוצאי ב' במסורת, בפרשתו, ואידך 'כי מוצאי מוצא חיים' (משלי ח' - ל"ה).

מבאר ראש הישיבה רבי שאול אלתר את המסורה, בויכוח שהיה בין קין להבל כתוב במדרש [בר"ר כ"ב - ז'] יש מאן דאמר שקין והבל היו מדיינים על מקום המקדש, זה אומר בתחומי בית המקדש נבנה וזה אומר בתחומי בית המקדש נבנה. ולכאורה אין לך דבר קדוש מזה שכל אחד השתוקק שיהא המקדש בחלקו, ואיך בא מכלל זה לרציחה. אלא דבר גדול למדנו כאן, מי שאינו מברר ומזקק את רצונותיו ע"י התורה הקדושה, ואף אם הוא לומד, אך הוא אינו משתנה לטובה על ידי התורה, ואינו מחפש להתקרב ולהתדבק בה', הרי הוא מוצא רק את עצמו בתורה ולא את הרבנו של עולם, ואזי אף אם יש לו רצון טוב והוא חפץ שבחלקו יבנה המקדש - מ"מ הרי אין זה אלא רצון עצמי, ויכול לרדת מטה מטה עד כדי רציחה. ורק מי שמתייגע למצוא את האמת - ולומד תורה כדי שהתורה תהפוך ותשנה אותו לטובה ותברר ותזקק את רצונותיו, אזי מקויים בו 'יגעתי ומוצאתי תאמן' [מגילה ו'], ועליו נאמר 'כי מוצאי מוצא חיים' - ופסוק זה מדבר על התורה הקדושה, ששם "מוצאים" כביכול את הריבנו של עולם. ומי שמבקש את הרבנו של עולם בתורה - 'כי מוצאי', הוא 'מוצא חיים'. (ר"ש אלתר ס"ג בראשית תשפ"ה מאמר ב)

"הן גרשת אותי היום וכו' והיה כל מוצאי יהרגני. ויאמר לו ה' לכן כל הורג קין שבעתיים יוקם" (ד' - י"ד - ט"ו)

רבי מאיר הלוי אפשטיין, אב"ד מוש - חדש, שואל, איזו טענה היא "והיה כל מוצאי יהרגני" וכי זוהי סיבה שבגללה הבטיחו הקב"ה "לכן כל הורג קין שבעתיים יוקם", היכן ראינו שעשה תשובה? ומתירן, כלל גדול יש בחז"ל, כל מקום שכתוב "והיה" לשון צרה, "והיה" לשון שמחה. ולפי זה קשה לכאורה, מדוע אומר קין "והיה כל מוצאי יהרגני", וכי תהיה זו שמחה עבורו אם יהרגוהו? מוכרחים לומר שקין באמת הצטער על הריגת הבל, עד שמאס בחייו ואמר שהשמחה הגדולה ביותר אצלו אם כל מוצאו יהרגהו. ואם כן, נפלא הלשון "והיה" לשון שמחה. וכאשר הקב"ה שומע את חרטתו הכנה של קין, מיד אומר "לכן כל הורג קין שבעתיים יוקם", שכיון שהתחרט עד שמאס בחייו, סימן שחזר בתשובה שלימה.

"וישם ה' לקין אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו" (ד' - ט"ו)

מובא במדרש: 'אות ו' מסר לו'... מדוע שם לו הקב"ה דווקא את האות ו'? מסביר רבי יעקב אהרן פיישר זצ"ל בספר "פאר יעקב": האות ו' היא ההבדל

"נעמה" היא אשתו של נח. וא"כ למך לקח את צילה בגלל יופיה. וכדי שלא תלד השקה אותה כוס של עיקרין. ובכל זאת לא עלתה בידו. ועל אף שהשקה אותה כוס של עיקרין ילדה את תובל קין ואת נעמה שהיתה אשתו של נח. וזכתה להיות האמא של האנושות. חמותו של נח. ועדה שהיתה מיועדת לפריה ורביה נאבדה היא ובניה במבול. כי אין עצה ואין תבונה כנגד ה'.

בין אדם העושה עבירה לאדם שבורה ונמנע מעבירה. אדם שבורה לעשות עבירה, הולך אחר פיתויי ה'יצר'. ומצד שני אדם שבורה מן העבירה, זוכר את ה'יצר' וההבדל בין 'יצר' ל'יוצר' היא האות ו'. ולכן שם הקב"ה לקין את האות ו' ללמד אותו שאע"פ שהוא חטא ונפל כי הלך אחרי ה'יצר', עליו לזכור כי הוא יכול להתגבר אם ילך אחרי ה'יוצר'. ובכך יתקיים בו 'לבלתי הכות אותו כל מוצאו', כי כולם יראו כי שם ה' נראה על פניו. (א.ה. לא מצאתי כעת מקומו של המדרש)

"ותלד עדה את יבל הוא היה אבי יושב אהל ומקנה" (ד' - ב')

"ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תופש כנור ועוגב" (ד' - כ"א)

"וצלה גם הוא ילדה את תובל קין לטש כל חרש נחשת וברזל" (ד' - כ"ב)

יש להבין מדוע נאמר על יבל אבי יושב אהל ומקנה, ועל יובל אבי כל תופש כנור ועוגב, ואילו על תובל קין נאמר 'לוטש כל חורש נחושת וברזל', ולא כתוב 'אבי'?

מבאר רבי יחזקאל אברמסקי בספרו "חזון יחזקאל" (על תנ"ך עמוד י"ח, בני ברק תשס"ט) על פי מה שביאר הגר"א מוילנא את התואר 'אבי יושב אהל' לשבח, רבן של כל יושבי אהל ה' [מובא בשמו בספר הכתב והקבלה כאן]. ויש לבאר, שהשניים הראשונים התחילו והמציאו דבר רוחני (יושבי מקנה היו גם כן פרושים במדבריות ומתבודדים לעבודת ה', כפי שכתב בספר הנ"ל שם, וגם 'תופש כינור ועוגב', היינו חכמת הנגינה, היא ענין רוחני), ולכן נאמר בהם 'אבי', כי כל דבר רוחני צריך רב כדי לקנותו. מה שאין כן תובל קין שהמציא המצאה גשמית גרידא, אין בזה חכמה יתירה, וגם אם הוא לא היה מומציא זאת היה בא אדם אחר ועושה, ואין צריכים דווקא אותו שילמד אחרים.

"ואחות תובל קין נעמה" (ד' - כ"ב)

ידועה צוואתו של רבי יהודה החסיד ששני מחותנים לא יקראו באותו שם, אך כנראה למך לא "הקפיד" על זה, כתוב בספר "עבודת הקודש" [ה"ד - י"ד] וכן כתב ה"מגלה עמוקות" בפרשת פנחס שלמך היה מזרעו של קין והוליד את נעמה, ולמך שהיה מזרעו של שת [ב' - כה' - כט'] הוליד את נח. וברש"י על הפסוק ואחות תובל קין נעמה [פס' כד'], מביא בשם המדרש שנעמה היתה אשתו של נח. כלומר, למך ממשפחת קין, היה מחותנו של למך ממשפחת שת, א"כ שני מחותנים ששמותיהם שווים.

"וידע אדם עוד את אשתו ותלד בן ותקרא את שמו שת כי שת לי אלקים זרע אחר תחת הבל כי הרגו קין" (ד' - כ"ה)

חיייו של הבל היו טראגיים - ללא ספק. מובא במדרש [ב"ר כ"ב-ד'] שהבל נהרג בגיל ... חמישים יום! חיייו נגדעו לפני שהספיק להעמיד את דור ההמשך. לעומתו קין - העמיד רבבות צאצאים! בנה עיירות ומדינות! מלך העולם! מסקנת ביניים: הבל מסכן - קין מאושר.

לכאורה, הבל הצדיק ורע לו, קין הרשע וטוב לו, מרן החתם סופר וצוק"ל המליץ על כך שזו "קושיה של הבל" ... מדוע? מבאר רבי יחיאל מיכל שטרן שליט"א, רב שכונת עזרת תורה בירושלים, כי צריך להסתכל על התמונה כולה: מה קרה בסופו של דבר עם שושלת קין? לא נותר מהם זכר, כעבור שבע דורות מחה המבול את כל היקום ולא נודע כי בא אל קרבנה ...

"ותלד את חנוך ויהי בנה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך" (ד' - י"ז)

שואלים, מה זה נוגע לנו שבנה עיר וכו' הרי באותה תקופה שזה היה בתחילת בריאת העולם, כל הזמן בנו עיירות חדשות, אז למה התורה מודגישה שהוא בנה עיר ושמה 'חנוך'?

בספר "הכתב והקבלה" כתוב שקין היה אדם גדול, בנו בכורו של אדם הראשון שהיה יציר כפיו של הקב"ה, ולא עוד אלא שהיה הקב"ה מדבר עמו שנאמר 'ויאמר ה' אל קין', ואשר על כן לאחר מעשהו הנורא, עיין קין ובדק שהסיבה שהביאה אותו לרצוח את אחיו היתה שלא חונך להתנהג ברחמים ובחמלה ובשאר מידות טובות כלפי הזולת. וזאת היות וטרם היתה תורה בעולם, וגם ניסיון חיים לא היה לו. ולכל אחד שנולד יש יצר הרע דכתיב [איוב י"א - י"ב] "פרא אדם יולד", ואפשר להילחם ביצר הרע רק ע"י חינוך ומוסר, והיות שלא חונך את עצמו לכן החליט שהוא יחנך את ילדיו וקרא לבנו 'חנוך', כדי שזה יזכיר לו תמיד שצריך לחנך ובלי חינוך הוא לא יצליח. בהתחלה חונך אותו בבית ולא נתן לבנו לצאת לחוץ כדי שלא יקבל השפעה רעה מהסביבה ובאיזה שהוא שלב בנו היה חייב לצאת ולכך בנה לו עיר שלימה על טהרת הקודש ושמה 'חנוך' כי שם גרו רק אנשים מחונכים.

"וידע קין וכו' ויהי בנה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך" (ד' - י"ז)

מדוע קרא את שם העיר על שם בנו חנוך, כותב רבי איצלה מוואלווין, מאחר שקללו הקב"ה "נע ונד תהיה בארץ", לא היה יכול לבנות בית למגוריו, כי תיכף ומיד היתה הארץ מזדעזעת והורסת הבית, לכן קרא שם העיר כשם בנו, על דרך מה שאמרו חז"ל [ד"ה ט"ז:] "שינוי השם, שינוי מעשה ושינוי מקום, מקרעין גזר דינו של אדם".

"ויהי בנה עיר" (ד' - י"ז)

אילו היה כתוב "ויבן עיר", היה משמע שהוא בונה עיר. עכשיו שכתוב "ויהי בנה", משמע שכל חייו כסדר היה בונה. ואמר ה"כלי יקר", כל מי שחומריות ממלאה את חייו כקין וחבריו, לעולם אין מחסורו בידו. יש לו מנה, רוצה מאתיים, וכל ימיו הרי הוא "בונה".

"ויקה לו למך שתי נשים. שם האחת עדה ושם השנית צלה" (ד' - י"ט)

ישנו פתגם באידיש "האדם חושב והקב"ה מחייך". כלפי מה הדברים אמורים? רש"י כתב: כך היה דרכן של דור המבול שלקחו שתי נשים, אחת ליופי, ואחת לפריה ורביה. וכדי שתשאר ביופיה השקה אותה בכוס של עקרין כדי שתשאר מקושטת ככלה ומאכילה מעדנים. ובפסוק כ"ב כתוב: "וצלה גם היא ילדה את תובל קין וכו'" ואחות תובל קין נעמה". וכתב רש"י

"אז הוחל לקרוא בשם ה'" (ד' - ב'')

אז הוחל לשון חולין, שהתחילו לקרוא את שמות האנשים לעשותן בשמות של הקב"ה, לעשותן אליילים ולקרואן אלהות. [רש"י] אנוש היה נכדו של אדם הראשון, ובוודאי סיפר לו סבו כי הקב"ה בכבודו ובעצמו טיפל בו בבריאתו, והוא יתברך ברא את האור ואת כל הבריאה כולה, שואל הרב שך, א"כ איך יתכן שבדורו של אנוש יאמינו בני אדם בכוחם של אליילים. אלא כבר ביאר הרמב"ם [ריש הלכות ע"ז] שבאמת בדור אנוש הכירו את השם הנכבד והנורא, ולא היו אומרים שאין אלו-ה מלבד אליילים, אלא שחשבו, כיון שברא הקב"ה כוכבים ומזלות ושם אותם בשמים וחלק להם כבוד, א"כ בוודאי שרצון הקב"ה שבני אדם יכבדו ויגדילו את מי שגידלו המלך וכיבדו. ועל זה הזהיר שלמה המלך בקהלת [ז' - ט"ז], "אל תצדק הרבה", כי מתוך צדקות יתרה באו לעסוק בכבוד של מי שלא נצטוו לכבדם. מתוך זה נעקרה ונשתכחה כל עיקרה של האמונה מפי כל היקום.

דבר זה הוא לימוד לכל דור ודור, שמתוך התעסקות בצדקות יתירה אשר לא נצטוונו מפי רבותינו, אשר כל דבריהם מפי הגבורה, מתוך זה יתכן להשיג את ההיפך הגמור, להגיע לידי עקירת עיקר העיקרים.

"זה ספר תולדות האדם" (ה' - א')

ספר בגימטריא "שם", לרמז כי השם הטוב שאדם רוכש לו בחיים ע"י מעשיו הטובים, זה עיקר תולדות האדם. טוב שם משמן טוב. עוד יש מפרשים, חייו של אדם דומים לספר, כל יום בחייו מהווה עוד דף בספר החיים. פעם כשהוצאות הדפוס היו גדולות, ולפני עידן המחשב, היה מקובל שבסוף הספר יש דף תיקונים. גם האדם לעת זקנותו יכול לייחד דף מיוחד לטעויות ותיקונים, ויכול להיעשות בעל תשובה ומתקן את עברותיו וחטאיו. ואם מת ע"י ייסורים, אז הייסורים הם התיקון, כי ייסורים ממרקים עוונותיו של אדם (ברכות ה').

סיפר רבי משה שטרנבוך שליט"א: פעם בא רבי חיים עוזר גרודז'נסקי זצ"ל לבקר אצל רבה הנערץ של לודז', רבי אליהו חיים מייזל זצ"ל, ומסר לו את ספרו "אחייעזר" במתנה. שמח רבי אליהו בספר, והביע את הערכתו עליו שהוא נפלא מאד. רבי חיים עוזר ניצל את שעת הכושר ושאל: אימתי נזכה שגם כבודו יחבר ספר? ענהו רבי אליהו חיים: לי כבר יש ספר. תמה רבי חיים עוזר ושאל: אם יש למר ספר, היכן יכולים לראות אותו? השיב לו רבי אליהו חיים: בוא עמי, כשהוא מראה לו בארון שטרי חוב שבהם התחייב לפרנס תלמידי חכמים, אלמנות ויתומים בלודז'. והוסיף שזה הוא הספר שלו, והוא כל כך טרוד בספר זה, עד שאין לו פנאי לחבר ספר כמו רבי חיים עוזר.

רבי חיים עוזר לא ענה דבר, ואולם על ערש דוי סמוך לפטירתו אמר לגאון רבי יוסף מיישקובסקי זצ"ל, שעכשיו הוא מבין שרבי אליהו חיים אכן צדק בדבריו, כי עיקר הספר שמביא איתו האדם לחיי נצח, הם המעשים הטובים שהספיק לעשות במשך כל ימי חייו בעולם הזה.

וזה פירוש הפסוק 'זה ספר' - הספר החשוב ביותר הוא 'תולדות אדם' - מעשיו הטובים. כמו שאמרו חז"ל על נח [רש"י להלן ו' - ט'] 'עיקר תולדותיהם של צדיקים, מעשים טובים'.

רבינו בחיי מבאר את לשון הפסוק 'זרע אחר תחת הבל' כי היה זרע אחר תחת זרע שנזרע ממנו הבל, אילו לא נהרג הבל לא נולד שם - וזהו 'תחת הבל' במקומו ממש". כלומר שנשמת הבל נכנסה בשם, וממנו נשאר נח אשר העמיד את כל היקום. זאת אומרת שבמבחן התוצאה הסופית מקין לא נותר זכר, ואילו כל העולם השתלשל דווקא מנשמת הבל. אך לא רק העולם הגשמי השתלשל ממנו - גם הרוחני: נשמת הבל ושת התגלגלו למשה רבינו - מוסר התורה - ומובא בכתבי האר"י שהשם משה בראשי תיבות של מ'שה ש'ת הבל אז נכון שתפקידו הפיזי של הבל הסתיים כעבור חמישים יום בלבד, אך תפקידו הרוחני והנצחי רק התחיל אז. (מוסף שבת קודש יתר נאמן)

"ויקרא את שמו אנוש אז הוחל לקרוא בשם ה'" (ד' - ב'')

כל המשמר שבת כהלכתו, אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש, מוחלץ לו. [שבת ק"ח:]. שואל רבי רפאל הכהן מהמבורג, וכי עבודה זרה של דור אנוש גרועה משאר עבודה זרה? ומתרין, הרמב"ם [הלכות ע"ז פ"א ה"א - ב'] כתב, שראשית ירידתו של דור אנוש היתה מתוך כוונה טובה, שאמרו, שלא יתכן שבורא עולם ישגיח בעצמו על עולם שפל זה, אלא שעזב כביכול את הארץ ומסרה למערכת השמים, שניהגו בה כרצונם.

ולפי זה מתפרש "אז הוחל לקרוא" במובן חולין, וכמו שכתב רש"י, וחידשו אנשי הדור ההוא דרך של חולין איך לקרוא בשם ה'. ה' הוא אומר, שלפי דעתם המוטעית, נעשתה להם העבודה זרה כהיתר, ואף יותר מכך. כיון שכך, יוצא שלא יכלו לעשות בכלל תשובה, שהרי מצינו באדם שעבר עבירה ושנהג בה, כיון שנעשתה לו כהיתר אין מספיק בידו לעשות תשובה, ואף הללו נעשתה להם עבודת כוכבים כהיתר, באה הגמ' ומשמיעה לנו, שמי שישמר שבת כהלכתה, הרי מעלת השבת כה גדולה וחשובה, עד שמוחלץ לו על עבירה שכזו, שנעשתה לו כהיתר, ומספיק בידו לעשות תשובה.

ואילו רבינו עובדיה מברטנורא הסביר, כי הוחל זה לשון התחלה, והוחל לקרוא, הכוונה לדרוש ברבים. שעד אז לא הוצרך ללמד לרבים לדעת את שם ה', כי כולם ידעו אותו. אבל באותו זמן התחילה לפרוח עבודת אליילים, והוצרכו לסתור את דעותיהם הנפסדות של עובדי האלילים, ואז יצאו צדיקי הדור לדרוש ברבים את ה', וכמו

רבי צבי הירש פרבר זצ"ל תירץ באופן זה: פעם לא היה ברחוב הרבה שלמים בענייני אידישקייט, כגון 'כשר' או 'ביהכנ"ס מנין אברכים' 'חניכי הישיבות' 'בני תורה' 'סגור בשבת' וכדומה, ובדורות האחרונים נתרבה הדבר. ובתחילה היה מתענג לראות איך שכל הרחוב זועק קידוש ה' וכו', אבל אחרי זה הבין שההיפך הוא - עד היום הכל היה בסדר... אבל משנתדלדלו הדורות ונהיה גם 'לא כשר' ו'פתוח בשבת' ו'ביהכנ"ס של..... כבר נוצר להדגיש שכאן לא כך... העליה הזו אינה מציינת אלא ירידה... כך בימי אנוש, אחרי שהתחיל הכפירה, אז הוחל לקרוא בשם ה', אז היה צורך לציין שיש שקוראים בשם ה'. (א' ישיבישע"ר חומש)

"זכר ונקבה בראם ויברך אותם ויקרא את שמם אדם ביום הבראם" (ה' - ב')
רואים מכאן, שהמושג של אדם הוא זכר ונקבה לאחר שנישאו. וזה הפירוש
"ודבק באשתו והיו לבשר אחד", כי רק אז מקבלים את המושג והאישיות
של אדם.

"ויולד בנים ובנות" (ה' - ד')

הטעם על המילה "בנים" הוא טפחא, שהוא טעם מפריד, והטעם של
המילה "בנות" הוא סוף פסוק. כלומר, הטעם מלמד לבעל הקורא להפריד
בין הבנים לבנות. בתורה מופיעה שמונה עשרה פעמים בנים ובנות, ובשבע
עשרה פעמים במילה "בנים" יש טפחא, רמז נפלא, שבע עשרה פעמים
גימטריא טוב - כשיש הפרדה בין בנים לבנות, יש טוב, ורק במקרה אחד
בצמד המילים בנים ובנות יש מרכא טפחא, שמראה על חיבור ביניהם, והוא
בפסוק "בנים ובנות תוליד ולא יהיה לך" [דברים כ"ח - מ"א], ללמדך שכשיש
חיבור בין בנים לבנות, זה מביא לתוצאות לא טובות.

"ויהיו כל ימי אדם אשר חי תשע מאות שנה ושלושים שמה וימות" (ה' - ה)
ישנם שתי מקומות בתורה שכתוב "אשר חי". כאן, ואצל אברהם [בראשית
כ"ה - ז'] "ואלה ימי שני חיי אברהם אשר חי". מפרש רבי יעקב צבי מקלנבורג
אב"ד קניגסברג בעל ה"כתב הקבלה" בשם הגר"א מווילנא, אדם הראשון
היה צריך לחיות אלף שנים, וחי רק תשע מאות שלושים שנה כי נתן שבעים
שנה לדוד המלך. כמו כן, אברהם היה צריך לחיות מאה שמונים וחי מאה
שבעים וחמש שנה כדי שלא יראה את עשיו יוצא לתרבות רעה, ולכן
דקדקה התורה בשניהם לכתוב אשר חי, כי באמת היו ימיהם יותר מאשר
חיהם למעשה, דהיינו, ימיהם המוקצבים היו יותר מכך.

"תשע מאות שנה ושלושים שמה וימות" (ה' - ה)

מובא במדרש [ילקוט שמעוני בראשית מ"א], שכאשר הגיע זמנו של אדם הראשון
למות, כשהיה בן תשע מאות ושלושים שנה, הוא טען כי ימיו נקבעו לאלף
שנה, ועדיין לא הגיע זמנו להיפטר מהעולם. הראה לו הקב"ה שטר שהוא
עצמו חתם עליו, שבו התחייב להעניק שבעים משנותיו לדוד המלך. ביקש
אדם הראשון לחזור בו מהבטחתו, אמר לו הקב"ה, הרי עתיד לצאת ממך
איש צדיק, הוא יעקב, שעליו נאמר "תתן אמות ליעקב" [מזכ"ה - כ'], וא"כ
עליך לשמור על מידת האמת שלא יהיה התלמיד גדול מהרב. אומר רבי
אריה לוי, הדבר הזה רמוז בתהילים בפסוק "אל תבטחו בנדיבים וכו' תצא
רוחו ישוב לאדמתו ביום ההוא אבדו עשתונותיו". "אל תבטחו בנדיבים"
[תהילים קמ"ג - ד'], זהו אדם הראשון שנתן שבעים משנות חיי בנדבה, מדוע
אין לבטוח בנדיבים? כי "תצא רוחו ישוב לאדמתו ביום ההוא אבדו
עשתונותיו", ביום שתצא רוחו ויהיה עליו לשוב לאדמתו, "ביום ההוא אבדו
עשתונותיו" והוא ינסה לחזור בו מהבטחתו. אבל "אשרי שא - ל יעקב
בעזרו", כי רק על ידי שאמר לו הקב"ה שיצא ממנו יעקב, היה לו לדוד המלך
הדבר לעזר, שכך ניתנו לו שנותיו שנדב לו אדם הראשון.

"ויתהלך חנוך את האלקים" (ה' - כ"ב)

חז"ל אמרו [מדרש תלפיות ערך חנוך], כי חנוך תופר מנעלים היה, ועל כל תפירה
ותפירה היה מייחד ייחודים. בפשוטו הכוונה, שגם במעשים פעוטים
כתפירת מנעלים, היה מעורב כוונות נשגבות וייחודי עולמות עליונים.
רבי ישראל סלנטר ביאר כפשוטו, שבכל תפירה ותפירה היה מדקדק ומכוין
שתהיה מושלמת, שלא ייכשל בגניבת הלכות או במשהו של המשהו,
כמו תפירה אחת במנעל.

ה"חתם סופר" היה אומר, מדוע חנוך, מלאך אלוהים וקדוש, נזכר בתורה
רק פעם אחת, ואילו אברהם אבינו תילי תילי של שמועות תלויות בו?
ומתרץ, כי חנוך התבודד והתעסק בשלמות נפשו כאחד המלאכים ולא
ניכרה פעולתו בארץ כלל, ואילו אברהם מסר את נפשו ועצמו לבני דורו,
והינך אותם ולימד אותם לקרוא בשם ה', שזו המידה שאין למעלה ממנה.

"ויקרא שמו נח לאמר, זה ינחמנו ממעשינו ומעצבון ידינו מן האדמה אשר
אברהם ה'" (ה' - כ"ט)

ניח ממנו את עצבון ידינו, עד שלא בא נח, לא היה להם כלי מחרשה, והוא
הכין להם, והיתה הארץ מוציאה קוצים ודרדרים כשזורעים חטים מקללתו
של אדם הראשון, ובימי נח נחה, וזהו ינחמנו. ואם לא תפרשהו כך, אין טעם
הלשון נופל על השם ואתה צריך לקרות שמו מנחם. [רש"י]

שינוי משמעותי מאוד בחיי האדם התרחש בימיו של נח, מעמל כפיים
מפרך עברו עובדי אדמה לשימוש בכלי מחרשה, פרי המצאתו של נח,
וכמו שמוכר בילקוט בראשית "עד שלא נולד נח, היו לנולדים ידיים
אדוקות, שלימות בלי פרוד אצבעות, ונח נולד עם חיתוך אצבעות. גם
האדמה אשר הוציאה קוצים יחד עם חטים, שינתה הרגלה והחלה לגדל
יבולים נקיים, ולפיכך נקרא שמו נח, כי "נחם את הבריות". וא"כ היו צריכים
לקרוא לו "מנחם" על שם "זה ינחמנו ממעשינו", ומדוע קראו לו נח, על זה
עונה רש"י ואומר "זה ינחמנו - יניח ממנו את עצבון ידינו". רש"י חילק את
המילה ינחמנו לשתי מילים, יניח ממנו, כלומר המילה ינחמנו באה להורות
על כך כי נח הביא לנו מנוחה מעצבון ידינו, שהמציא את המחרשה והקל
על הבריות במלאכת השדה, ואין בכוונת שמו של נח לנחמה, וזהו שמסיים
רש"י "ואם לא תפרשהו כך, אין טעם הלשון נופל על השם, ואתה צריך
לקרות שמו מנחם".

"רק רע כל היום" (ו' - ה)

סופי תיבות עמלק. אומר ה"אמרי אמת", שעמלק זהו שורש ומקור כל רע.

"ונח מצא חן" (ו' - ה)

אמר רבי יוחנן שלשה חיות הן חן מקום על יושביו חן אשה על בעלה חן
מקח על מקחו. [סוטה מ"ז.]

אומר המגלה עמוקות דור המבול קלקלו בג' דברים "ותשחת" פירוש רש"י
לשון ערוה ולשון אלילים, ועוד "ותמלא הארץ חמס" זאת אומרת עבודה
זרה גילוי עריות וגזל. אבל נח מצא השלש חנות שברא הקב"ה בבריאה חן
אשה על בעלה היה לו ולא היה נואף כן המקח על לוקחו היה לו ולא היה גנב
וכן המקום על יושביו היה לו שהקב"ה הוא מקומו של עולם ולא עבד עבודה
זרה.